
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 6/2015

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

- Дрозд О.Ю.* Проблеми удосконалення системи адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї 7
- Микитчик О.В., Бердиченко І.О.* Марка акцизного збору і контрольна марка як предмет злочину і адміністративного правопорушення 16
- Сак В.М.* Шляхи удосконалення діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів 22

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Короєд С.О.* Господарське судочинство: історія становлення, вплив на дуалізм цивільної юрисдикції та перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав 28

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- Шаркова І.М.* Новели в законодавстві України, які визначають організаційно-правові засади забезпечення якості вищої освіти 35

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

- Баранівський В.Ф.* До проблеми сучасного розуміння поняття «злочини проти навколишнього природного середовища» 41
- Волкова Т.І.* Родовий об'єкт злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом 49
- Глуценко І.В., Дрозд А.В.* Історичні аспекти кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень 60
- Денисов С.Ф., Мірошник О.О.* Сутність та практичне значення принципів кримінально-правової кваліфікації: український, зарубіжний та міжнародний досвід 71
- Звоненко О.О.* Відмежування складу злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від аналогічного адміністративного делікту 84

Зубець Ю.Г. Родовий об'єкт злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані 93

Мороз А.О. Час, як об'єктивна умова вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України (у першій формі його прояву) 101

Орлов Ю.В. Визначеність та єдність термінології – шлях для з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України 109

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА

Александренко В.В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами 116

Аракелян Р.Ф. Компаративний аналіз програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії .. 121

Білокінь Р.М. Щодо дискусій про кримінальну процесуальну відповідальність 131

Макаров М.А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора 138

Самодін А.В. Гарантії невтручання у приватне життя особи у кримінальному провадженні 144

Симчук А.С. Процесуальна форма початку досудового розслідування у кримінальному провадженні 152

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Мозоль Н.І. Забезпечення законності в органах внутрішніх справ України: міжнародний досвід 160

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Сервецький І.В. Екстремологія: характеристика предмета нової галузі юридичної науки 168

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 6/2015

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

- Дрозд А.Ю.* Проблемы совершенствования системы административных взысканий за совершение насилия в семье 7
- Микитчик А.В., Бердиченко И.О.* Марка акцизного збора и контрольная марка как предмет преступления и административного правонарушения 16
- Сак В.М.* Пути совершенствования деятельности субъектов предоставления услуг по хранению транспортных средств 22

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

- Короед С.А.* Хозяйственное судопроизводство: история становления, влияние на дуализм гражданской юрисдикции и перспективы развития хозяйственно-процессуальной формы защиты прав 28

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

- Шаркова И.Н.* Новеллы в законодательстве Украины, которые определяют организационно-правовые основы обеспечения качества высшего образования 35

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

- Барановский В.Ф.* К проблеме современного понимания понятия «преступления против окружающей естественной среды» 41
- Волкова Т.И.* Родовой объект преступления незаконное занятие рыбным, звериным или иным водным добывающим промыслом 49
- Глуценко И.В., Дрозд А.В.* Исторические аспекты уголовной ответственности за нанесение умышленных тяжких телесных повреждений 60
- Денисов С.Ф., Мирошник А.А.* Сущность и практическое значение принципов уголовно-правовой квалификации: украинский, зарубежный и международный опыт 71

Звоненко Е.А. Отграничения состава преступления нарушение правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения дорожного движения от аналогичного административного деликта	84
Зубец Ю.Г. Родовой объект преступления неказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии	93
Мороз А.А. Время, как объективное условие совершения преступления, предусмотренного ч.1 ст.397 УК Украины (в первой форме его проявления)	101
Орлов Ю.В. Определенность и единство терминологии – путь для выяснения сути объективной стороны преступления, предусмотренного ст.158-2 УК Украины	109

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. КРИМИНАЛИСТИКА

Александренко В.В. Понятие и способы жестокого обращения с животными	116
Аракелян Р.Ф. Компаративный анализ программ восстановительного правосудия в Англии, Уэльсе, Бельгии, Германии, Финляндии, Швейцарии	121
Белоконь Р.М. О дискуссии об уголовной процессуальной ответственности	131
Макаров М.А. Пределы обжалования следственному судье решений, действий и бездействия следователя и прокурора	138
Самодин А.В. Гарантии невмешательства в частную жизнь личности в уголовном производстве	144
Симчук А.С. Процессуальная форма начала досудебного расследования в уголовном судопроизводстве	152

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Мозоль Н.И. Обеспечение законности в органах внутренних дел Украины: международный опыт	160
--	-----

ДИСКУССИИ И ОБСУЖДЕНИЯ

Сервецкий И.В. Экстремология: характеристика предмета новой отрасли юридической науки	168
--	-----

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 6/2015

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW

- Drozd O.Y.** Problems improving the system of administrative penalties for domestic violence 7
- Mykytchuk O.V., Berdychenko I.O.** Mark excise stamps and control as a subject of crime and administrative offense 16
- Sak V.M.** Ways of improving the provision of services for storage of vehicles 22

ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Koroed S.A.** Commercial proceedings: history of formation, impact on the dualism of civil jurisdiction and prospects of development of commercial and procedural forms of rights protection 28

LEGAL QUALITY ASSURANCE

- Sharcova I.M.** Legislative novels, which established the organizational and legal framework for quality assurance in higher education of Ukraine 35

CRIMINAL LAW

- Baranivskiy V.F.** To the problem of the modern understanding of concept «crimes against a natural environment» 41
- Volkova T.** Genitive object of the crime for unauthorized fishing, hunting or other water drawing industry 49
- Gluschenko I.V., Drozd A.V.** Historical aspects of criminal liability for intentional causing serious injury 60
- Denisov S.F., Miroshnyk O.O.** Identity and practical importance of the principles of crimes qualification: Ukrainian, foreign and international experience 71
- Zvonenko O.O.** Separation of the offense breaking the rules, regulations and standards related to traffic safety on similar administrative offense 84
- Zubec J.G.** Genitive object of the crime food aid to a person who is in a condition dangerous to life 93

Moroz A. Time, as an objective condition of crime under Part 1 of Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine (the first form of its manifestation) 101

Orlov Y.V. Certainty and unity of terminology - a way to determine the merits of actus reus under Art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine ... 109

CRIMINAL PROCEDURAL LAW. CRIMINALISTICS

Aleksandrenko V.V. The concept and methods of cruelty to animals 116

Roza F. Arakelyn. A comparative analysis software of restorative justice in England, Wales, Belgium, Germany, Finland and Switzerland 121

Bilokin R.M. About the discussions on the Criminal procedural responsibility 131

Makarov M.A. Challenge limits to investigating judge of decisions, acts or inactivity of the investigator and prosecutor 138

Samodin A.V. Guarantees of non-interference in the private life of a person in criminal proceedings 144

Simchyk A.S. Procedural forms start preliminary investigation in criminal proceedings 152

INTERNATIONAL LAW

Mozol N.I. The legality in the internal affairs of Ukraine International Experiences 160

DISCUSSIONS AND DEBATE

Servetskiy I.V. Ekstremolohiya: characteristics of the object of the new branch of legal science 168

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

О.Ю. Дрозд

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми Адміністративна відповідальність є важливим інструментом державного управління. Це, насамперед, пов'язано з широкою сферою її застосування. Проте існує багато проблем, які потребують свого термінового вирішення. Серед них необхідно виокремити проблему дотримання права особи на вільний розвиток своєї особистості, реального забезпечення прав осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності, а також проблему ефективності заходів адміністративної відповідальності та забезпечення виконання адміністративних стягнень тощо.

У цій статті нами здійснена спроба визначення поняття системи та видів адміністративних стягнень, що застосовуються до правопорушників за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що питанням психологічного, адміністративно та кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері попередження насильства в сім'ї присвячені праці О.М. Бандурки, М.М. Биргеу, Ю.П. Битяка, О.І. Белової, М.А. Бондаренка, В.Є. Бондара, А.А. Бови, В.І. Ветрова, В.В. Вітвіцької, Л.Л. Гоголевої, Б.М. Головкина, Н.І. Гончарова, В.Т. Дзюби, Л.В. Дорош, В.І. Женунтія, А.Н. Ігнатовича, С.Г. Киренка, М.М. Корчового, О.В. Ковальової, Т.О. Коломоєць, Г.Г. Криволапова, Є.В. Курінного, Л.В. Левицької, К.Б. Левченко, П.С. Матишевського, А.О. Монаєнка, В.К. Негоденка, О.В. Негодченка, С.В. Петкова, Г.О. Пономаренко, Д.В. Приймаченка, С.М. Рахметова, О.Ю. Синявської, В.М. Смітєнка, В.В. Сташиса, І.М. Трубавіної, М.О. Тучака, О.А. Удалової, О.В. Швед, Н.В. Шость, Я.М. Яковлева, О.С. Якубова, С.С. Яценка, Н.С. Юзікової та інших науковців.

Метою статті є аналіз та висвітлення проблеми вдосконалення системи адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї.

Основні результати дослідження. Важливою складовою адміністративної відповідальності є система адміністративних стягнень. Під адміністратив-

ним стягненням Н.В. Хорошак пропонує розуміти покарання, закріплене санкцією порушеної правової норми чи норми, яка забезпечує її захист та застосовується органами адміністративної юрисдикції до особи, що вчинила адміністративний проступок [1, с.4]. Проаналізувавши наведене визначення, слід зазначити, що воно не охоплює заходів попередження, що є характерною особливістю адміністративного стягнення. Наприклад, В.В. Копейчиков під терміном «адміністративне стягнення» розуміє захід відповідальності, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративний проступок, а також попередження скоєння нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами [2, с.163].

Що стосується поняття «система», то у Сучасному тлумачному словнику української мови він визначається як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ та ін.); будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [3, с.652].

Як зазначає В.В. Копейчиков, усі стягнення, будучи пов'язаними між собою, утворюють єдину систему, що базується на підставах і меті їх застосування, можливості їх взаємозаміни. У цьому процесі основним чинником є мета, передбачувана стягненням. Мету стягнення складають: покарання правопорушника, припинення протиправного вчинку, відновлення порушених правовідносин, виправлення правопорушника та попередження можливих із його боку нових проступків, а також відшкодування завданих проступком збитків [2, с.164].

Загальна система адміністративних стягнень наведена в ст. 24 КУпАП, де їх перераховано з урахуванням зростання суворості: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація такого предмета або грошей, отриманих унаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину; громадські роботи, виправні роботи; адміністративний арешт [4].

Насильство в сім'ї є діянням, за яке законодавством України передбачено настання кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності. За підстав, що вчинені членом сім'ї діяння (дії або бездіяльність) за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до закону, кримінальної відповідальності, згідно з ч.2 ст.9 КУпАП, настає адміністративна відповідальність.

Адміністративна відповідальність за діяння, які охоплюються поняттям «наси́льство в сім'ї», передбачена низкою норм КУпАП, серед яких одні належать до норм, які встановлюють відповідальність виключно за наси́льство в сім'ї, інші – до норм, якими відповідальність встановлена за діяння, що за певних обставин можуть утворювати наси́льство в сім'ї [5, с.144].

Стаття 173-2 КУпАП «Вчинення наси́льства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» можна віднести до спеціальних норм, які передбачають адміністративну відповідальність за вчи-

нення насильства в сім'ї. Санкціями цієї статті передбачено накладення чотирьох видів стягнень – штраф, громадські роботи, виправні роботи та адміністративний арешт. Слід зазначити, що, згідно із ч.3 ст.24 КУпАП, передбачено можливість доповнення законодавчими актами існуючої системи адміністративних стягнень новими видами [6, с.44]. Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачено здійснення спеціальних заходів із попередження насильства в сім'ї, зокрема: винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік; направлення для проходження корекційної програми; винесення захисного припису; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї. На нашу думку, зазначені заходи є за своєю суттю видом адміністративного стягнення, адже за своєю правовою природою вони є близькими. Вважаємо, що їх необхідно класифікувати як спеціальні норми, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї [7].

Дискусійною, але такою, що заслуговує на підтримку, є позиція В.М. Вересова, який зазначає, що в чинному законодавстві існують інші норми, які встановлюють відповідальність за окремі прояви насильства в сім'ї. Їх особливістю є те, що передбачені ними адміністративні правопорушення не обмежуються сферою сімейного насильства, а можуть бути вчинені й у зв'язку з іншими діями:

– ст.180 КУпАП «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння», яка передбачає відповідальність, у тому числі й за психологічне насильство у вигляді доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього або особами, які їх замінюють;

– ст.184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», тобто ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей. Такі дії, за певних умов, можуть бути розцінені як економічне або психологічне насильство в сім'ї;

– ст.173 КУпАП «Дрібне хуліганство», тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, також передбачає відповідальність за дії, що у багатьох випадках супроводжує насильство в сім'ї, зокрема такі його види, як фізичне та психологічне;

– ст.186 КУпАП «Самоуправство», як самовільне, всупереч встановленому законом порядку, здійснення свого дійсного або гаданого права, що не завдало істотної шкоди громадянам, – це правопорушення може виступати як прояв економічного насильства в сім'ї і полягати у протиправному розпорядженні одним членом сім'ї майном, що належить йому та іншому членові сім'ї на праві спільної сумісної власності;

– ст.51 КУпАП «Дрібне викрадення чужого майна», яка може застосовуватися до осіб, які вчинили економічне насильство в сім'ї у вигляді протиправного заволодіння майном, що належить іншому членові сім'ї на праві приват-

ної власності, за умови, що вартість такого майна не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5, с.144]. Вважаємо, що зазначені норми необхідно класифікувати як факультативні.

Таким чином, система стягнень за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису та непроходження корекційної програми складається із спеціальних та факультативних норм. До спеціальних необхідно віднести норми, передбачені ст.173-2 КУпАП та розділом III Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». До факультативних – норми, що можуть мати окремі ознаки насильства в сім'ї і які можуть бути вчинені як окремо, так і в поєднанні зі спеціальними.

Слід зазначити, що сьогодні значною проблемою є ефективність застосування адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї. З моменту набуття чинності Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» й до сьогодні в науковій періодиці серед як теоретиків, так і практиків точаться дискусії щодо доцільності застосування адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї, які полягають в обмеженні майнових прав правопорушника. Основну думку з цього приводу сформулював В.М. Вересов, який зазначив, що «беручи до уваги той факт, що майно такого правопорушника у переважній більшості випадків перебуватиме у сумісній спільній власності подружжя або сумісній спільній власності батьків та дітей, обмеження майнових прав винного одночасно означатиме й обмеження майнових прав потерпілої особи, що навряд чи можна визнати доцільним» [5, с.144].

Як зазначає Т.О. Коломоєць, адміністративний штраф – універсальний вид адміністративного стягнення, один із найпоширеніших видів юридичних штрафних санкцій, якому притаманні загальні риси штрафної (каральної) санкції й певні специфічні ознаки: множинність органів адміністративно-штрафної юрисдикції, розмаїття суб'єктів, до яких застосовується штраф, порівняно невеликі розміри, досить спрощений порядок застосування, значний виховний, превентивний (поєднання загальнопревентивного та конкретнопревентивного факторів), репресивний потенціал, оперативність процедури стягнення [8, с.9].

Якщо проаналізувати санкції, передбачені ст.173-2, то передбачені цією статтею штраф та виправні роботи (що, згідно ст.31 КУпАП, застосовуються на строк до двох місяців із відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до двадцяти процентів її заробітку в доход держави) прямо накладають на правопорушника (а отже і на жертву) обмеження майнових прав. Застосування такого виду адміністративного стягнення як адміністративний арешт прямо не передбачає таких обмежень. Проте, згідно із ч.3 ст.328 КУпАП, особам, підданим адміністративному арешту, за час перебування під арештом заробітна плата за місцем постійної роботи не виплачується. Тим самим відбувається непряме обмеження майнових прав правопорушника. Крім того, практика свідчить, що сьогодні відбування адміністративного арешту в багатьох випадках призводить до втрати роботи такою особою. Саме тому адміністративний арешт повинен застосовуватися за вчинення насильства в сім'ї як крайній захід.

Подібна проблема існує і з таким видом спеціальних заходів, передбачених ст.14 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», як стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї. По-перше, це знову побічно впливає на майнові права потерпілої особи. По-друге, на практиці це призводить до такої ситуації, що інколи від виконання вимог цього спеціального заходу правопорушником залежить термін перебування жертви насильства в сім'ї при зазначених установах – досить часто правопорушники свідомо затягують сплати, знаходять при цьому будь-які формальні підстави або просто ігнорують подібні вимоги.

Спробу вирішити зазначені проблеми було здійснено під час прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» [9] шляхом обговорень. Проте, як зазначає М. Євсюкова, «дискусія стосовно штрафів закінчилася не просто їх залишенням, а навіть збільшенням. Так, тепер ч.1 ст.173-2 передбачає накладення штрафу від трьох до п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а ч.2 – від п'яти до десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян» [10, с.359]. Також вона наводить дані Департаменту виконавчої служби, за якими «майже 50% штрафів за вчинення насильства в сім'ї взагалі не сплачуються». На її думку, стягнення у вигляді штрафу майже не здійснюють вплив на особу правопорушника. Ситуація на краще змінилася з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення» [11], згідно з яким у ст.173-2 КУпАП було внесено зміни про застосування такого виду стягнення, як громадські роботи.

Дискусії сьогодні викликає наявність в КУпАП такого виду адміністративного стягнення, як виправні роботи. Як зазначає І.О. Сквірський, у вітчизняній правовій літературі на сьогодні сформувався два протилежні погляди щодо подальшого існування виправних робіт як виду адміністративного стягнення. Прихильники першої, базуючись, передусім, на досвіді РФ, де у новому КУпАП таке стягнення взагалі не передбачене, вважають існування виправних робіт недоцільним, їх потенціал таким, що є абсолютно неприйнятним для сучасних потреб правозастосування [12, с.295]. Прихильники другої, спираючись на досвід Білорусі, Азербайджану, Таджикистану, Туркменистану, Вірменії та деяких інших пострадянських держав, зазначають, що «запозичення лише досвіду РФ ... не є абсолютно виправданим». У цілому, підтримуючи думку І.О. Сквірського щодо «збереження виправних робіт як виду адміністративного стягнення ...за умови істотної модифікації потенціалу, бо при їх вилученні рівнозначної заміни стягненням із комплексним характером не пропонується, чим порушується баланс адекватності реакції держави та адміністративного проступку» [13, с.17], ми все ж пропонуємо виключити виправні роботи як вид адміністративного стягнення за вчинення насильства в сім'ї.

На нашу думку, найбільш ефективним видом адміністративного стягнення за вчинення насильства в сім'ї є громадські роботи, що, згідно ст. 30-1, полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт,

вид яких визначають органи місцевого самоврядування. По-перше, як вже зазначалося, вони не є стягненням, що обмежує майнові права особи. Це, у свою чергу, вплине на мотиваційний момент звернення жертви насильства в сім'ї до правоохоронного органу. По-друге, застосування такого виду робіт матиме значний виховний ефект, оскільки, як засвідчує практика, основною роботою, яку призначають органи місцевого самоврядування, є наведення порядку в громадських (тобто людних) місцях.

Аналізуючи ефективність такого спеціального заходу з попередження насильства в сім'ї, як винесення захисного припису, слід зазначити, що його застосування пов'язане з низкою проблем. По-перше, досить довгий час не існувало належної правової підтримки та законодавчої бази його застосування. На практиці це призводило до того, що захисні приписи були ефективними лише тоді, коли партнери мешкали окремо, але вони зовсім не мають сенсу, коли партнери живуть разом, тому що не існує положень про окремі помешкання для винуватців. Крім того, неможливо було застосувати адміністративну відповідальність за невиконання захисного припису, коли пара жила у громадянському шлюбі. Зазначені зміни у чинному законодавстві допомогли частково врегулювати цю проблему.

Проведене нами опитування засвідчило, що застосування цього виду спеціального заходу працівниками служби ДІМ є проблемним. Зокрема, на запитання про застосування, передбачених Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» захисних приписів 76% опитаних відповіли, що постійно застосовують їх у своїй службовій діяльності, 15,1% – що не застосовують, а 8,9% вважають їх застосування безперспективним у зв'язку з тим, що вони є неефективними.

Вважаємо, що для вирішення цієї проблеми, а також забезпечення безпеки жертви насильства в сім'ї необхідно внести зміни до КУпАП в частині розширення виду адміністративних стягнень. Зокрема, пропонується доповнити положення, щодо яких можуть бути встановлені особливі вимоги до поведінки особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Сутність цих вимог може мати як характер обмеження певних прав правопорушника, так і зобов'язальний характер – наприклад, заборона купувати, зберігати, носити і використовувати вогнепальну й інші види зброї, або з'являтися до органів внутрішніх справ від одного до чотирьох разів на місяць для профілактичної бесіди.

Також однією з головних проблем, які сьогодні потрібно вирішити, є проблема проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї. У п.13 ст.1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» наведено визначення поняття «корекційна програма» – «програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї» [7]. Вважаємо, що це визначення потребує вдосконалення. По-перше, термін «програма» є вузьким визначенням для кола завдань, які необхідно вирішувати в процесі її реалізації. Під програмою прийнято розуміти наперед продуманий план будь-якої діяльності, роботи [14, с. 1148]. Подібної думки й М. Євсюкова, яка вважає, що «з особою, яка вчинила насильство в сім'ї, повинна вестися корекційна робота,

яка серед іншого має включати в себе корекційну програму, а не обмежуватися нею» [15, с.158]. У свою чергу, вважаємо, що поняття «корекційна робота» теж не відповідає змісту необхідних дій, адже категорія «робота» не розкриває весь спектр дій, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети. Вважаємо за доцільне використовувати термін «комплекс заходів». Проблема полягає не тільки в термінології – вважаємо, виправлення особи – «агресора» – можливе тільки за допомогою комплексу заходів оснований на використанні різних методів, технік і прийомів. По-друге, визначена мета – «формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки» є досить узагальненою та не визначеною. По-третє, на нашу думку, корекційна програма повинна передбачати не тільки корекцію поведінки особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Вона повинна містити заходи діагностичного та профілактичного характеру, тобто попереджувати вчинення цих протиправних дій та виявляти на ранніх стадіях прояви насильства в сім'ї – девіантну поведінку. Слід зазначити, що під девіацією прийнято розуміти соціальну поведінку, що відхиляється від тієї, що вважається нормальною чи соціально прийнятною у суспільстві або в соціальному контексті, а під девіантною поведінкою – соціально небезпечною поведінку, що відхиляється від норми [14, с.278]. Саме тому у запропонованому нами визначенні корекційної програми ми вживаємо термін «девіантна поведінка», вважаючи що такі поняття, як «протиправна поведінка» або «злочинна поведінка» є вузькими за своїм значенням.

Висновок. Узагальнюючи викладене, вважаємо, що під *корекційною програмою* необхідно розуміти *оснований на використанні різних методів, технік і прийомів комплекс заходів діагностичного, профілактичного та корекційного характеру, спрямованих на виправлення девіантної поведінки особи, яка вчинила насильство в сім'ї.*

Також пропонуємо:

- вилучити адміністративне стягнення у вигляді виправних робіт із положень ст. 173-2 КУпАП;
- залишити адміністративне стягнення у вигляді штрафу як альтернативу громадським роботам у випадках, передбачених ч.3 ст. 30-1 КУпАП;
- залишити адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту у нормах ст. 173-2 КУпАП як крайній захід.

Сьогодні залишається невирішеною проблема невиконання постанов про накладення адміністративного стягнення. Основними причинами цього є: прогалини в адміністративно-деліктному законодавстві; відсутність контролю органу, що виніс постанову; недоліки в діяльності органів адміністративно-штрафної юрисдикції; порушення правил оформлення матеріалів адміністративної справи; неможливість виконання постанови через низку чинників (наприклад, через відсутність грошових коштів та майна у правопорушника).

Проблема подолання насильства в сім'ї є надзвичайно складною і об'єднує безліч взаємопов'язаних аспектів – соціальних, юридичних, економічних, медичних, психологічних, політичних. Тому вона потребує комплексного вирішення, зокрема здійснення заходів правового характеру, підтримки і захисту жертв, надання їм соціальної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Хорощак Н.В.* Адміністративні стягнення та їх застосування: автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Н.В. Хорощак. – К., 2003. – 16 с.
2. *Копейчиков В.В.* Правознавство: [навч. посіб.] / В.І. Бобир, С.Е. Демський, А.М. Колодій та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 704 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. В.В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2007. – 832 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122 (із змінами та доповненнями).
5. *Вересов В.М.* Адміністративна відповідальність за насильство в сім'ї : проблеми вдосконалення законодавства / В.М. Вересов // Права людини в діяльності органів внутрішніх справ України: матеріали наук.-практ. конф. (11-13 травня 2006 р.). – К. : Титул, 2006. – С. 144-146.
6. Адміністративна відповідальність в Україні: [навчальний посібник] / За заг. ред. А.Т. Комзюка. – [2-е вид., перероб. і доп.] – Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. – 99 с.
7. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року №2789-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №10. – ст.70 (із змінами).
8. *Коломоєць Т.О.* Штрафи за законодавством про адміністративні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Т.О. Коломоєць. – Х., 1999. – 16 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї: Закон України від 25.09.2008 № 599 // Відомості Верховної Ради. – 2009. – №13. – Ст. 153.
10. *Євсюкова М.* Аналіз змін до законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї / М. Євсюкова // Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 4 грудня 2009 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС Апарату Міністра МВС України, Київський регіональний центр Академії правових наук, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». – К. : ДНДІ МВС України, 2009. – Х. : Права людини, 2009. – С. 357-360.
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення: Закону України від 02.12.2010 № 2744-VI // Голос України від 31.12.2010 – № 250.
12. *Сквірський І.О.* Виправні роботи як вид адміністративного стягнення / І.О. Сквірський // Держава і право: зб. наук. праць. «Юридичні і політичні науки». Вип. 35. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. – С.295-297.
13. *Сквірський І.О.* Виправні роботи як вид адміністративного стягнення за законодавством України: теорія, досвід та практика застосування: автореф. дис.... канд. юр. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І.О. Сквірський. – Х., 2007. – 22 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василюга-Дерibas, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко]. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

15. Євсюкова М. Деякі проблеми забезпечення проходження корекційних програм особами, які вчинили насильство в сім'ї з боку органів внутрішніх справ / М. Євсюкова // Дотримання прав людини в діяльності МВС / Харківська правозахисна група. – Х. : Права людини, 2009. – С. 156-158.

Дрозд О.Ю. Проблеми удосконалення системи адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї

У статті досліджено система адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї. Деталізовано процедуру накладення зазначених стягнень за насильства в сім'ї. Проведено аналіз системи зазначених стягнень та проаналізовано законодавство про адміністративну відповідальність. Визначені проблемні аспекти та запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: насильство в сім'ї, адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення, правопорушення, захисний припис, корекційна програма, система стягнень.

Дрозд А.Ю. Проблемы совершенствования системы административных взысканий за совершение насилия в семье

В статье исследована система административных взысканий за совершение насилия в семье. Детализировано процедуру наложения указанных взысканий за насилие в семье. Проведен анализ системы указанных взысканий и проанализировано законодательство об административной ответственности. Определены проблемные аспекты и предложены пути их совершенствования.

Ключевые слова: насилие в семье, административная ответственность, административное взыскание, правонарушение, защитное предписание, коррекционная программа, система взысканий.

Drozdz O. Y. Problems improving the system of administrative penalties for domestic violence

In the article the system of administrative penalties for committing domestic violence. Detailed procedure for the imposition of these penalties for domestic violence. The analysis of these penalties and analyzed legislation on administrative responsibility. Identify problematic aspects and ways to improve them.

Key words: domestic violence, administrative responsibility, administrative penalty offense protective order, correctional program, the system of penalties.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2015.

МАРКА АКЦИЗНОГО ЗБОРУ І КОНТРОЛЬНА МАРКА ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ І АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

О.В. Микитчик

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

І.О. Бердиченко

*здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. У зв'язку із реформами, які плануються у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема, юридичному закріпленні кримінального проступку, особливу актуальність набуває питання розмежування злочинів та адміністративних правопорушень.

Як зазначає М.І. Бажанов «злочин – не єдиний вид правопорушення. Тому виникає питання про місце злочину в системі правопорушень, відмежування його від інших правопорушень. Питання це не лише теоретичне: той або інший вид правопорушень тягне за собою різну за суворістю відповідальність, різні обмеження для особи, яка його вчинила. Тому правильне визначення виду правопорушення має велике практичне значення не лише для охорони суспільних відносин, але й для захисту прав осіб, що їх вчинили» [1, с. 72].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання щодо місця злочину в системі правопорушень, відмежування його від інших правопорушень, у тому числі адміністративних, присвятили свої праці такі вчені, як: М. І. Бажанов, Д.М. Бахрах, В.А. Бабіч, О.А. Банчук, М.Д. Дурманов, А.П. Клошниченко, С.В. Ківалов, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Лукьянов, Ю.О. Левенець, І.С. Самощенко, А.А. Піонтковський, С.В. Петков, Є.А. Фролов, М.І. Хавронюк, В.К. Шкарупа та ін.

Однак, на теперішній час відсутні наукові дослідження з питань відмежування злочинів і адміністративних правопорушень, де марки акцизного збору і контрольні марки можуть виступати предметом або засобом вчинення протиправних діянь.

Метою статті є дослідження марок акцизного збору та контрольних марок як предметів у складах злочинів та адміністративних правопорушень.

Основні результати дослідження. Для злочинів та адміністративних правопорушень характерні такі спільні ознаки, як протиправність, караність та винність. Разом з тим, вони мають суттєві відмінності, перш за все за нормативним закріпленням та сукупністю фактичних ознак протиправного діяння.

Цей висновок можна зробити на підставі співставлення визначень поняття злочину і адміністративного правопорушення, що містяться відповідно у ст.11 Кримінального кодексу і ст.9 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Відповідно до ч.1 ст.11 КК України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [2].

Згідно із ст.9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [3].

У Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за два злочини (ст.ст. 199, 216 КК), в яких марки акцизного збору та контрольні марки виступають їх предметом.

Марки акцизного збору, як предмет злочину, передбаченого ст.199 КК України, можуть виступати у двох видах – справжні та підроблені.

Так, у разі незаконного виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, а також збут незаконно виготовлених, одержаних марок акцизного збору, предметом злочину є справжні марки акцизного збору, але які незаконно виготовлені чи придбані.

Відповідно до ст.226 Податкового кодексу України у разі виробництва на митній території України алкогольних напоїв і тютюнових виробів чи ввезення таких товарів на митну територію України платники податку зобов'язані забезпечити їх маркування марками встановленого зразка у такий спосіб, щоб марка акцизного податку розривалася під час відкупорювання (розкривання) товару.

Виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів здійснюються відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюється марками акцизного податку, зразки яких затверджуються Кабінетом Міністрів України. Маркуванню підлягають усі алкогольні напої з вмістом спирту етилового понад 8,5 відсотка об'ємних одиниць.

Кожна марка акцизного податку на алкогольні напої повинна мати окремий номер та позначення про суму сплаченого акцизного податку за одиницю маркованої продукції, місяць і рік випуску марки.

Кожна марка акцизного податку на тютюнові вироби повинна мати окремий номер та позначення про квартал і рік випуску марки [4].

Підроблення означає як повне виготовлення фальшивих марок акцизного податку будь-яким способом (друкарський, ксерокопіювання, малювання, фотографування, тиснення, наклеювання, комп'ютерна графіка тощо), так і часткове підроблення, тобто внесення у справжні марки неправдивих відомостей (наприклад, зміна їх реквізитів) [5, с. 252].

У разі вчинення злочину, передбаченого ст.216 КК України, його предметом виступають як справжні, так і підроблені контрольні марки.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз

даних» від 23.03.2000 р., контрольна марка - спеціальний знак, що засвідчує дотримання авторських і (або) суміжних прав і надає право на розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних. Контрольна марка є самоклеїним знаком одноразового використання, зовнішній бік якого має спеціальний голографічний захист [6].

Щодо справжніх контрольних марок можуть бути вчинені такі незаконні дії, як: незаконне виготовлення, незаконне використання або збут незаконно виготовлених, одержаних контрольних марок, а щодо підроблених марок – підробка, незаконне використання або збут підроблених контрольних марок.

Відповідно до ст.3 цього Закону - розповсюдження на території України примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм та баз даних, а також їх прокат дозволяються лише за умови їх маркування контрольними марками.

Право на одержання контрольних марок мають імпортери, експортери та відтворювачі примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних. Контрольні марки видаються Установою. Будь-яка посередницька діяльність щодо одержання та розповсюдження контрольних марок забороняється (ст.4). Згідно із ст.6 вказаного Закону кожна контрольна марка має власні серію і номер [6].

Марки акцизного збору та контрольні марки не залишені поза увагою і у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Так, у ст.164-5 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка. При вчиненні цього адміністративного правопорушення можуть бути використанні підроблені чи фальсифіковані марки акцизного збору у разі зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, з підробленими чи фальсифікованими марками акцизного збору (ч. 1, 2 ст.164-5) або справжні марки акцизного збору у разі їх незаконного зберігання (ч.3 ст.164-5).

У диспозиції вказаної статті одночасно використовуються поняття «фальсифіковані та підроблені марки». Необхідно зазначити, що в українській мові слово «підроблення» застосовується для тлумачення понять «підробка» і «фальсифікація». По-друге, закон повинен бути зрозумілим і доступним для громадян. Цій вимозі більшою мірою у порівнянні з поняттями підробка і фальсифікація відповідає термін «підроблення». М.М. Панов, пропонує замість терміна «підробка» використовувати термін «підроблення» [7, с. 12].

На нашу думку, цей термін доцільно застосовувати також у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Такий підхід буде сприяти уніфікації поняття марок акцизного збору та контрольних марок як предмету або засобу вчинення злочину і адміністративного правопорушення, сприятиме привільній кримінально-правовій кваліфікації.

У ст.164-9 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних. При вчиненні зазначеного адміні-

стративного правопорушення використовуються контрольні марки, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок. Ураховуючи наведені вище поняття щодо контрольних марок з якими вчиняються протиправні дії, приходимо до висновку, що у даному випадку мова йде про незаконно виготовленні чи одержані контрольні марки.

З метою з'ясування значення марок акцизного збору та контрольних марок при вчиненні злочину та адміністративного правопорушення необхідно розглянути відмінність предмету від засобу вчинення злочину або правопорушення.

Як зазначають А.А. Музика та Є.В. Лащук предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [8, с.110].

Засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину. Знаряддя ж – це предмети, використовуючи які особа здійснює фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (це зброя – вогнепальна і холодна, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне обладнання тощо). До інших засобів вчинення злочину (засоби у вузькому розумінні слова) можуть бути віднесені підроблені документи, формений одяг тощо [8, с.147]. Засоби вчинення злочину – це факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину, що характеризує матеріальні цінності, які полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, але не призначені для безпосереднього впливу на потерпілого від злочину та (або) на предмет злочину [8, с.149].

Аналізуючи склади злочинів у сфері господарської діяльності приходимо до висновку, що марки акцизного збору і контрольні марки можуть виступати не тільки предметом злочину, але і засобом його вчинення (ст.ст. 204, 203-1 КК України).

Так, при вчиненні злочину, передбаченого ст.204 КК України, його предметом виступають: незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби або інші підакцизні товари. Підроблені марки акцизного збору є засобом вчинення цього злочину, оскільки їх використання на незаконно виготовлених алкогольних напоях і тютюнових виробках сприяє їх поширенню, уводить в оману споживачів щодо справжності вказаних товарів.

Аналогічною є ситуація при вчиненні злочину, передбаченого ст.203-1 КК України, де предметом злочину виступають диски для лазерних систем зчитування, матриці, обладнання та сировина для їх виробництва, а засобом вчинення цього злочину є контрольні марки.

Надалі перейдемо до аналізу ознак марок акцизного збору і контрольних марок у складі адміністративного правопорушення.

У галузі адміністративного права необхідність подібного виділення предмета правопорушення обґрунтував професор В. К. Шкарупа. Він зазначає,

що будь-який проступок посягає на якийсь об'єкт, на суспільні відносини. Але в багатьох випадках шкода об'єкту заподіюється шляхом впливу на ті чи інші предмети матеріального світу [9, с. 6].

Оскільки предметом правопорушення може виступати лише певна річ, то предмет завжди є речовою (матеріальною) ознакою. Вважається, що предмет правопорушення не може претендувати на роль самостійної ознаки складу протиправного діяння.

Таким чином, об'єкт адміністративного правопорушення неможливо розглядати поза зв'язком із предметом посягання, що є безпосереднім засобом впливу на суспільні відносини. Такий висновок має важливе значення не тільки для загальної теорії правопорушення [10, с. 94].

«На практиці використання терміна “предмет посягання” сприяє правильній кваліфікації злочинів», – зазначає професор Д.М. Бахрах [11, с. 94].

Розмежування предметів адміністративного правопорушення та засобів його вчинення розглянемо на прикладі вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.164-9 КУпАП (незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних), де предметом посягання є примірники аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, які розповсюджуються з використанням контрольних марок, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок. При цьому незаконно отриманні контрольні марки використовуються як засіб вчинення адміністративного проступку [12, с. 370].

Висновок. Марки акцизного збору та контрольні марки виступають предметом злочинів, передбачених статтями 199 і 216 КК України, або засобами вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 204, 203-1 КК України, на відміну від адміністративних правопорушень (ст.ст. 164-5, 164-9 КУпАП), де вони виступають лише засобами вчинення протиправних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : Юрінком Інтер, 2002. – 416с.
2. Кримінальний кодекс України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755/page3>.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [вид. 3-те, перероб. та допов.]. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.
6. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Закон України № 1587-III від 23 березня

2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1587-14>

7. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. М. Панов. – К., 2006. – 20 с.

8. *Музика А.А.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: [монографія] / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – К. : Видавець Паливода А.А., 2005. – 191 с.

9. *Шкарлупа В.К.* Доказування та докази в адміністративно–примусовій діяльності органів внутрішніх справ (міліції): [монографія] / В.К. Шкарлупа – К. : УАВС, 1995. – 163 с.

10. *Бабич В.А.* Адміністративна відповідальність за зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка: дис. канд. юрид. наук спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.А. Бабич. – Ірпінь, 2005. – 20 с.

11. *Бахрах Д.Н.* Производство по делам об административных правонарушениях: [пособие для слушателей народных ун–тов] / Бахрах Д.Н., Ренов Э.Н. – М. : Знание, 1989. – 96 с.

12. Науково-практичний коментар до Кодексу України про адміністративні правопорушення / [Бортник Н.П., Беляков К.І. та ін.]; за ред. С.В. Петкова та С.М. Морозова. – К. : ЦУЛ, 2012. – 1246 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/>.

Микитчик О.В., Бердиченко І.О. Марка акцизного збору і контрольна марка як предмет злочину і адміністративного правопорушення

У статті досліджуються види та ознаки марок акцизного збору та контрольних марок у складах злочинів і адміністративних правопорушень.

Ключові слова: злочин, адміністративне правопорушення, предмет злочину, засоби вчинення злочину, марка акцизного збору, контрольна марка.

Микитчик А.В., Бердиченко И.О. Марка акцизного сбора и контрольная марка как предмет преступления и административного правонарушения

В статье исследуются виды и признаки марок акцизного сбора и контрольных марок в составах преступлений и административных правонарушений.

Ключевые слова: преступление, административное правонарушение, предмет преступления, средства совершения преступления, марка акцизного сбора, контрольная марка.

Mykytchyk O.V., Berdychenko I.O. Mark excise stamps and control as a subject of crime and administrative offense

In the article examines the excise stamp and control mark as the subject of crime and administrative offense. Types and characteristics of excise stamps and control marks as a part of crime and administrative offences are discovered in this article.

Key words: crime, administrative offense, subject of the crime, means of crime commitment, excise stamp, control mark.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2015.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ ЩОДО ЗБЕРІГАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

В.М. Сак

*здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Адміністративно-правове регулювання надання послуг щодо зберігання транспортних засобів за участю ОВС в Україні здійснюється спеціально визначеними способами. Такі послуги є відмінними від інших видів послуг зберігання за суб'єктним складом, предметом договору, підставою виникнення послуг тощо.

Держава поряд із централізованим владним регулюванням цього виду діяльності, залишила місце для приватноправового регулювання вказаних відносин. Для цього держава встановлює конкретні рамкові правила та обмеження, в межах яких послуги зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів можуть розвиватися.

Разом з тим, практика останніх років показує, що така стратегія управління послугами вказаного виду не виправдовує себе. Це видно із неодноразових гучних скандалів, що мали місце на окремих спеціальних майданчиках та стоянках, у т.ч. столичних [1-4]. Події, що відбувались у 2012 р. – на початку 2013 рр., та були пов'язані зі спеціальними майданчиками, дають підстави зробити такий же висновок про стратегію управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове дослідження шляхів удосконалення діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів здійснювалось у працях В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, А.Ю. Васиної, В.В. Галунька, Р.А. Каложного, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюка, А.Ф. Мельника, В.К. Шкарупи та інших.

Метою цієї статті є аналіз шляхів удосконалення діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів.

Основні результати дослідження. Поряд із негативними сторонами функціонування спеціальних майданчиків та стоянок, можна стверджувати, що все ж таки в Україні створений дієвий механізм адміністративно-правового регулювання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів. Важливе місце в ньому займає система суб'єктів, які здійснюють адміністративно-правове регулювання послуг вказаного виду з метою встановлення та забезпечення господарського та цивільного правопорядку у сфері послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Слід відзначити, що суб'єктами адміністративно-правового регулювання є органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи, що наділені владними повноваженнями.

Підсумовуючи результати дослідження питання щодо суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів та особливостей їх діяльності можна зазначити наступне.

В Україні створений дієвий механізм адміністративно-правового регулювання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів. Важливе місце в ньому займають суб'єкти, які здійснюють адміністративно-правове регулювання послуг вказаного виду.

На нашу думку, суб'єкти адміністративно-правового регулювання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС – це органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи, що наділені владними повноваженнями впливати на сферу послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів з метою встановлення та забезпечення в ній господарського та цивільного правопорядку, а також створення конкретних умов для реалізації органами внутрішніх справ державної політики у сфері безпеки дорожнього руху в Україні.

Усі суб'єкти, які здійснюють адміністративно-правове регулювання послуг вказаного виду утворюють систему, так як діяльність кожного із них у вказаному напрямку взаємопов'язана.

Усі суб'єкти адміністративно-правового регулювання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС поділяються на такі групи: суб'єкти загальної компетенції (Верховна Рада України та Президент України), суб'єкти галузевої компетенції (Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство юстиції України), суб'єкти спеціальної компетенції (Анти-монопольний комітет України, Держспоживінспекція України), суб'єкти змішаної компетенції – загальної та спеціальної (Кабінет Міністрів України). Окремо виділяються суб'єкти, владно-розпорядча діяльність яких є передумовою виникнення послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС (Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, органи місцевого самоврядування).

Особливості діяльності кожного з них полягають у наступному.

Верховна Рада України прямо не регулює відносини, що виникають під час, до або після надання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів. Проте, парламент встановлює основні засади здійснення такої діяльності (наприклад, принцип здійснення зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках та стоянках лише у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України), а також засади здійснення органами виконавчої регулятивного впливу на неї, а також контролю та нагляду за нею.

Президент України в розглядуваній сфері правовідносин діє опосередковано, так як забезпечує діяльність відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, шляхом затвердження положень про них. Президент створює компетенційну основу для прямого чи опосередкованого впливу нами на відносини, що виникають під час, до або після надання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС.

Кабінет Міністрів України є одночасно суб'єктом загальної та спеціальної компетенції адміністративно-правового регулювання послуг вказаного виду. Як суб'єкт спеціальної компетенції Кабінет Міністрів України визначає порядок тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках та стоянках, тобто є основним суб'єктом адміністративно-правового регулювання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС.

Як суб'єкт загальної компетенції Кабінет Міністрів України діє в двох основних сферах: економіки і фінансів; правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які також стосуються розглядуваних нами послуг.

Щодо першої сфери Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; забезпечує захист прав споживачів та підвищення якості їх життя; здійснює заходи щодо монополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури. Щодо другої сфери - вживає заходів щодо захисту прав і свобод, гідності, життя і здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань, охорони власності та громадського порядку, протидії корупції.

Нормативні акти Уряду залежно від предмету правового регулювання поділяються на три основні класифікаційні групи:

- 1) постанови, спрямовані на регулювання послуг зберігання транспортних засобів на автостоянках;
- 2) постанови, спрямовані на регулювання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів на спеціальних майданчиках та стоянках;
- 3) постанови, що забезпечують здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів у сфері послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС.

Міністерство юстиції України разом із Кабінетом Міністрів України відноситься до суб'єктів адміністративно-правового регулювання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС, що володіють спеціальною компетенцією щодо встановлення та введення в дію на території України правил, що регламентують організацію та порядок надання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Мінекономрозвитку України є суб'єктом галузевої компетенції, що здійснює адміністративно-правове регулювання послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС шляхом реалізації державної цінової політики та державної політики у сфері захисту прав споживачів у правовідносинах, що виникають під час, до або після надання послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Антимонопольний комітет України забезпечує державний захист економічної конкуренції у послугах зберігання транспортних засобів за участю ОВС, як у виді підприємницької (господарської) діяльності.

Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері держав-

ного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, у тому числі споживачів послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Владно-розпорядча діяльність Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, органи місцевого самоврядування є передумовою виникнення послуг зберігання транспортних засобів за участю ОВС.

Для Міністерства внутрішніх справ України це забезпечується тим, що реалізація підрозділами Державтоінспекції МВС України владних повноважень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є єдиною та прямою передумовою виникнення послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Для Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України це забезпечується тим, що воно встановило державні будівельні норми по спорудженню спеціальних майданчиків та стоянок. Якщо вказані об'єкти споруджені без дотримання таких норм їх експлуатація забороняється.

Для органів місцевого самоврядування – вони виділяють підрозділам Державтоінспекції у межах населених пунктів земельні ділянки для створення спеціальних майданчиків і стоянок, призначених для зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

Висновок. У результаті проведеного дослідження суб'єктів адміністративно-правового регулювання надання послуг щодо зберігання транспортних засобів та визначення особливостей їх діяльності, вважаємо за необхідне запропонувати внесення змін до окремих законодавчих актів.

По-перше, з метою усунення випадків внесення Кабінетом Міністрів України законопроектів, що безпідставно обмежують права споживачів послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів - закріпити на законодавчому рівні обов'язок погодження законопроектів з Держспоживінспекцією України.

По-друге, вважаємо, що Мінекономрозвитку України має невідкладно прийняти наказ, яким встановити державні регульовані ціни за надання будь-якими уповноваженими суб'єктами послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

По-третє, в пункті 13 Порядку № 1102 вилучити слово «Державтоінспекції».

По-четверте, закріпити за Антимонопольним комітетом України обов'язок здійснювати регулярні перевірки всіх органів влади та місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією, в тому числі щодо надання підрозділами Державтоінспекції та іншими уповноваженими суб'єктами послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

По-п'яте, в Положенні № 465 передбачити такий напрямок державного контролю за додержанням законодавства щодо захисту прав споживачів як держаний контроль у сфері послуг зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів.

По-шосте, в Положенні № 465 передбачити, що Держспоживінспекція України та її територіальні підрозділи можуть перевіряти не тільки суб'єктів господарювання, але й органи влади та місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, наприклад, підрозділи Державтоінспекції МВС України як зберігачів тимчасово затриманих транспортних засобів.

По-сьоме, доповнити Порядок № 1102 новим пунктом такого змісту: «працівники спеціального майданчику чи стоянки зобов'язані надавати послуги зберігання тимчасово затриманого транспортного засобу з дотриманням вимог Закону України «Про захист прав споживачів», а також Правил зберігання транспортних засобів на автостоянках, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 115, окрім положень, що суперечать нормам цього Порядку та процедури тимчасового затримання, зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках та їх повернення».

По-восьме, Правила № 115 та Порядок № 1102 доповнити новим пунктом, яким передбачити, що спеціальні майданчики та стоянки повинні бути споруджені з дотриманням ДБН В.2.3-15-2007 «Автостоянки і гаражі для легкових автомобілів», а також передбачити ним заборону експлуатації спеціальних майданчиків та стоянок, зведених без дотримання таких ДБН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ГАИ отбирает у водителей автомобили. Как защитить свою собственность [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://roadcontrol.org.ua/node/506>
2. Бандитская штрафплощадка ГАИ подешевела до 100 гривен [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://roadcontrol.org.ua/node/517>
3. Янукович обратил внимание, что в СМИ часто говорят о коррупции в ГАИ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://roadcontrol.org.ua/node/1155>
4. На безкоштовних штрафмайданчиках з водіїв деруть тисячі гривень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/na-bezkoshtovnih-shtrafmaydanchikah-z-vodiyiv-derut-tisyachi-griven.html>

Сак В.М. Шляхи удосконалення діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів

У статті проаналізовано діяльність суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів, розкрито напрямки діяльності окремих суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів, визначено недоліки діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів, запропоновано шляхи вдосконалення діяльності суб'єктів надання послуг щодо зберігання транспортних засобів.

Ключові слова: діяльність, суб'єкти, послуги, зберігання транспортних засобів.

Сак В.М. Пути совершенствования деятельности субъектов предоставления услуг по хранению транспортных средств

В статье проанализирована деятельность субъектов предоставления услуг по хранению транспортных средств, раскрыто направление деятельности отдельных субъектов предоставления услуг по хранению транспортных средств, определены недостатки деятельности субъектов предоставления услуг по хранению

транспортных средств, предложены пути совершенствования деятельности субъектов предоставления услуг по хранению транспортных средств.

Ключевые слова: деятельность, субъекты, услуги, хранение транспортных средств.

Sak V.M. Ways of improving the provision of services for storage of vehicles

The article analyzes the activities of providing services for the storage of vehicles, exposed areas of individual providers of services for storage of vehicles identified shortcomings of providers of services for storage of vehicles, the ways of improvement of provision of services for storage of vehicles.

Keywords: activities, subjects, services, storage of vehicles.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2015.

**ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО:
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, ВПЛИВ НА ДУАЛІЗМ
ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ**

С.О. Короєд

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

Постановка проблеми. Останнім часом в юридичній літературі стали порушуватися питання щодо подальших тенденцій розвитку господарського процесуального права (зокрема щодо його входження складовим процесуальним інститутом до цивільного процесу), а серед політиків і керівництва Верховного Суду України – щодо доцільності подальшого функціонування системи господарських судів та існування самостійної господарської процесуальної форми захисту прав як такої.

Так, зокрема, Верховний Суд України в своїх Пропозиціях Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України, що були схвалені постановою Пленуму Верховного Суду України від 11.04.2014 № 1, зазначив, що в Україні має бути відновлено триланкову систему судів загальної юрисдикції, до якої входитимуть Верховний Суд України, апеляційні та місцеві суди. Відповідно необхідно вилучити з Конституції України положення про вищі спеціалізовані суди (ч.3 ст.125, ч.4 ст.127) та положення щодо побудови системи судів загальної юрисдикції за принципом спеціалізації (ч.1 ст.125). Багаторічний досвід функціонування триланкової судової системи в Україні (до 2010 р.) довів, що вона є більш дієвою та ефективною, а також зрозумілою та доступною для учасників судового процесу. Крім того, ліквідація однієї з ланок судової системи сприятиме дотриманню розумних строків розгляду справи судом, передбачених ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже суттєво зменшиться час із моменту звернення громадянина до суду до набрання судовим рішенням статусу остаточного. Сумніви щодо доцільності існування в Україні чотириланкової судової системи також висловила Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) (пункти 45 та 63 Висновку від 15 червня 2013 року № 722/2013). У пункті 28 спільного Висновку Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генеральної

дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи від 11 жовтня 2010 року № 588/2010 зазначено, що створення трьох різних юрисдикцій, очолюваних трьома касаційними судами, незалежними один від одного, може призвести до чисельних та часто складних колізій юрисдикції [1]. Прем'єр-міністр України А.П. Яценюк теж вважає, що господарські суди повинні бути ліквідовані, і цю функцію повинні виконувати суди загальної юрисдикції [2].

Але такі пропозиції лише актуалізувалися останнім часом, проте вони не є новими, адже ще у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р. було задекларовано необхідність окремо створити кримінальні суди, а на основі загальних та господарських судів – цивільні суди. А також поступово наблизити, а потім і взагалі поєднати в одному кодексі норми цивільного і господарського процесів, оскільки між ними немає суттєвих відмінностей, зумовлених специфікою судочинства. В юридичній же літературі це питання порушується крізь призму проблеми дуалізму цивільної юрисдикції, пов'язаної з доцільністю регламентації цивільного процесу двома кодексами (ЦПК і ГПК України) і поділом цивільної юрисдикції [3, с.81].

Такі тенденції подальшого існування господарського судочинства мають й свої історичні передумови, адже процесуальна регламентація господарської процесуальної форми захисту прав відбувалася автономно, без урахування тенденцій розвитку цивільного процесу та спільності їх багатьох процесуальних інститутів, спільної соціальної спрямованості правосуддя в цивільних і господарських справах.

Все вищевикладене свідчить про наявність тенденцій до поступового об'єднання господарської процесуальної форми із цивільною. Проте без дослідження історії виникнення господарської юрисдикції та її розвитку неможливо зробити висновки щодо доцільності подальшого її існування як самостійної процесуальної форми захисту прав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку і вдосконалення господарської (арбітражної) процесуальної форми були предметом розгляду таких провідних вчених, як: І.А. Балюк, О.А. Беляневич, В.І. Бобрик, С.В. Васильєв, С.Ф. Демченко, І.Г. Побірченко, О.П. Подцерковний, Д.М. Притика, Є.А. Таликін, О.І. Харитонова та ін. Проте передумови об'єднання господарської процесуальної форми із цивільною та перспективи подальшого існування господарського судочинства як самостійної судової юрисдикції залишаються малодослідженими, тому й потребує висвітлення питання становлення господарської (арбітражної) процесуальної форми та її вплив на виникнення дуалізму цивільної юрисдикції.

Метою цієї статті є аналіз та висвітлення проблеми господарського судочинства: історія становлення, вплив на дуалізм цивільної юрисдикції та перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав.

Основні результати дослідження. Оскільки Україна тривалий час входила до складу певних держав, тому історія становлення арбітражних (комерційних, господарських) судів в Україні не існує окремо від історії становлення аналогічних судів таких держав. Так, попередником сучасних господарських

судів у Російській імперії, до складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні та вексельні справи, справи про торговельну неспроможність. На території України відлік створення господарських судів в сучасному розумінні ведуть з установи комерційного суду в м. Одесі 1807 р. Пізніше було засновано комерційний суд у Феодосії – 1819 р. та Ізмаїлі – 1824 р. У перші роки після Жовтневої революції 1917 р. в умовах відсутності або незначного розвитку товарно-грошових відносин, судові спори між казенними установами не дозволялися. Розбіжності між підприємствами та організаціями вирішувалися в адміністративному порядку вищестоящими органами управління. Після закінчення громадянської війни і переходу до нової економічної політики умови діяльності господарських організацій істотно змінилися. Господарською реформою, що розпочалася у 1921 р., були введені комерційні розрахунки, підприємствам надано певну оперативну та майнову самостійність, взаємовідносини між підприємствами та іншими господарськими організаціями почали базуватися на договірних засадах. На зміну майже повній натуралізації приходять товарно-грошові відносини. У цих умовах назріває необхідність у створенні спеціальних органів для врегулювання спорів та протиріч, що виникають у взаємовідносинах підприємств і організацій. Такими органами в Україні стали створені у 1924 р. арбітражні комісії – Вища арбітражна комісія при Українській економічній Раді та арбітражні комісії при губернських економічних Радах. Поряд з державними арбітражними комісіями створювалися відомчі арбітражні комісії, які вирішували майнові спори між підприємствами та установами одного і того ж відомства [4, с. 5-6].

Дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський зазначав, що торговельні справи (спори в торговельному обігу) розглядаються цивільними судами в загальному позовному порядку, що здійснюється за правилами Статуту цивільного судочинства 1864 р. Але в деяких містах (столицях, Одесі і Варшаві) ці справи віднесені до відомства окремих комерційних судів, які керуються при їх вирішенні правилами Статуту торговельного судочинства 1832 р. (останнє видання 1903 р.). Проте, так як в останньому багато питань не врегульовано (наприклад, про третіх осіб, про зустрічний позов, про довіреності тощо), то застосовуються за аналогією правила Статуту цивільного судочинства і чинних до введення його законів про судочинства і стягненнях цивільних, з огляду на те, які із наявних у цих статутах закони більш відповідають загальним засадам торговельного процесу [5, с. 6, 430-431, 432].

Саме створення арбітражних комісій поклало початок процесу диференціації цивільної юрисдикції. При цьому правила ведення цивільного процесу, викладені в ЦПК УРСР 1924 р. та 1929 р., були обов'язкові для всіх установ єдиної системи УРСР (народного суду, губернського (обласного) суду та Верховного Суду), а також для установ, забезпечених судовими функціями, на підставі особливих про них положень з винятками, встановленими в цих положеннях і спеціальних правилах, що регулюють діяльність цих установ [6, с. 80].

Отже, з викладеного вище випливає, що загальні правила цивільного судочинства були основою процесуальної регламентації діяльності комерцій-

них судів, а в подальшому арбітражних комісій, хоча й були «конкретизовані» шляхом встановлення винятків і особливостей правового регулювання в Статуті та Положеннях про судочинство в цих судах. Розмежування юрисдикції щодо вирішення приватноправових спорів та виділення з неї господарської юрисдикції, що стала основою дуалізму цивільної юрисдикції, мала більше організаційний характер, ніж функціональний, адже їх функції нагадували діяльність загальних судів, тобто правосудні функції в порядку цивільного судочинства з тими самими процесуальними завданнями.

В подальшому арбітражні комісії трансформувалися в централізовану систему органів державного арбітражу. І така система та функції державного арбітражу, які вже жодним чином не нагадували правосудні завдання загальних судів, проіснували до кінця 80-х років минулого століття. При цьому їх завдання і компетенція визначалися Положенням про державний арбітраж, затвердженому 3 травня 1931 р. Радою Народних Комісарів СРСР.

Самостійна система арбітражних судів в Україні та процесуальні правила їх діяльності були закріплені Законом України «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р. та Арбітражним процесуальним кодексом України від 6 листопада 1991 р. А під час малої судової реформи влітку 2001 року ці суди були перетворені в господарські, а кодекс, відповідно, перейменовано.

Проте, як за часів СРСР, так й після його розпаду, незважаючи на наявність самостійної системи спеціалізованих (господарських) судів та самостійного процесуального регламенту відправлення правосуддя в господарських справах, окремі науковці намагалися ототожнювати господарський (арбітражний) процес із цивільним, а його норми розглядали як підгалузь останнього.

Так, дійсно, за часів СРСР відмінності були суттєві, адже порядок, цілі, учасники судочинства в господарських судах відрізнялися від судочинства в інших судах загальної юрисдикції. В юридичній літературі зверталася увага на те, що були подібними і різними, порівняно з цивільним процесом, завдання при вирішенні органами арбітражу господарських спорів, особливості характеру протиправної поведінки в господарсько-правових відносинах, специфіка самих органів, що здійснюють захист прав та інтересів організацій, наявність спеціального процесуального законодавства [7, с. 22, 27, 63]. Крім того, вчені вважають, що подвійна природа арбітражу потребувала комплексного методу правового регулювання, який не міг бути зведений до методу цивільного процесуального права. Хоча сьогодні ця подвійна природа багато в чому змінена у зв'язку з утворенням в Україні спочатку системи арбітражних судів, а згодом – господарських судів, у компетенції яких відсутні вертикальні управлінські функції щодо суб'єктів господарювання, але ця самостійність не втратилася, а розвинулася в специфічний різновид юрисдикційної діяльності і процесуальних правовідносин [8, с. 30].

Поряд із самостійною системою господарських судів, науковцями вказується і на самостійність господарського процесу, порівняно з цивільним, адже має місце розмежування судових органів, юрисдикційна діяльність яких регламентує галузь права, категорії справ, види проваджень, учасники процесу [9, с. 26].

Отже, за часів СРСР відмінності були суттєві, адже порядок, цілі, учасники судочинства в арбітражних судах відрізнялися від судочинства в інших судах загальної юрисдикції, про що нами зазначалося вище.

Але варто пригадати, що Концепція судово-правової реформи в Україні 1992 р. на той час закріпила існування Конституційного, загальних і арбітражних судів. Арбітражний суд у цій системі забезпечував захист прав і законних інтересів учасників господарських відносин і представлявся як окрема, самостійна гілка судової влади. Таке уявлення існувало до прийняття Конституції України 1996 р, яка передбачила існування спеціалізованих судів в єдиній судовій системі загальної юрисдикції і закріпила єдине універсальне право на судовий захист незалежно від спеціалізації суду, визначивши, таким чином, соціальне призначення правосуддя.

Господарські суди вже давно не виконують контрольно-управлінську функцію в народному господарстві.

Висновок. Таким чином, на сьогодні завдання господарських судів та інші процесуальні інститути господарського судочинства не відрізняються і не можуть відрізнятися від завдань загальних судів цивільної юрисдикції. Єдність правосудних функцій господарських і загальних судів та єдність завдань господарського і цивільного судочинства впливає й з положень Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а також з положень Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р., якою передбачено включення господарського судочинства в цивільне, а останнє варто розглядати як послугу держави щодо вирішення приватноправових спорів сторонам, які самостійно не можуть їх врегулювати.

Вищевикладене, на наш погляд, дає підстави окреслити перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав шляхом її «реорганізації» в цивільну процесуальну форму захисту прав разом із «реорганізацією» системи господарських судів, що, в кінцевому підсумку, значно розширить предметно цивільну юрисдикцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11.04.2014 № 1 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/184A16A3C18F026DC2257CBV00394174>.

2. Вступна частина засідання Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2014 року [Електронний ресурс] / А.П. Яценюк // Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247674680&cat_id=244823857.

3. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; под ред. проф. В.В. Комарова. – Харьков : Право, 2002. – 440 с.

4. *Балюк І.А.* Господарське процесуальне право: [навч. посіб.] / І.А. Балюк. – К. : КНЕУ, 2008. – 224 с.

5. *Васьковский Е.В.* Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский; под редакцией и с предисловием В.А.Томсинова. – М. : Изд-во «Зерцало», 2003. – 464 с.

6. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; под ред. проф. В.В. Комарова. – Харьков : Право, 2002. – 440 с.

7. *Абова Т.Е.* Арбитражный процесс в СССР. Понятие, основные принципы / Т.Е. Абова; отв. ред. А.А. Мельников. – М. : Наука, 1985. – 143 с.

8. Господарське процесуальне право: [підручник] / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, Т.В. Степанова та ін.; за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Каргузова. – Х. : Одиссей, 2012. – 400 с.

9. Гражданский процесс Украины / Под ред. Ю.С. Червоного. – К. : Истина, 2006. – 399 с.

Короєд С.О. Господарське судочинство: історія становлення, вплив на дуалізм цивільної юрисдикції та перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав

У статті розкривається історія становлення та розвитку господарської (арбітражної) юрисдикції та господарської процесуальної форми, показується її вплив на виникнення дуалізму цивільної юрисдикції. Вивчаються передумови об'єднання господарської процесуальної форми із цивільною та перспективи подальшого існування господарського судочинства як самостійної судової юрисдикції. Обґрунтовується висновок про відсутність відмінностей між функціями господарських судів і завданнями господарського судочинства та завданнями загальних судів цивільної юрисдикції. Окреслюються перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав шляхом її реорганізації в цивільну процесуальну форму разом із реорганізацією системи господарських судів та розширенням предметної цивільної юрисдикції.

Ключові слова: правосуддя, господарське судочинство, цивільний процес, дуалізм цивільної юрисдикції, господарська процесуальна форма, захист прав.

Короєд С.А. Хозяйственное судопроизводство: история становления, влияние на дуализм гражданской юрисдикции и перспективы развития хозяйственно-процессуальной формы защиты прав

В статье раскрывается история становления и развития хозяйственной (арбитражной) юрисдикции и хозяйственной процессуальной формы, показывается ее влияние на возникновение дуализма гражданской юрисдикции. Изучаются предпосылки объединения хозяйственной процессуальной формы с гражданской и перспективы дальнейшего существования хозяйственного судопроизводства как самостоятельной юрисдикции. Обосновывается вывод об отсутствии различий между функциями хозяйственных судов и задачами хозяйственного судопроизводства и общих судов гражданской юрисдикции. Очерчиваются перспективы развития хозяйственно-процессуальной формы защиты прав путем ее реорганизации в гражданскую процессуальную форму вместе с реорганизацией системы хозяйственных судов и расширением предметной гражданской юрисдикции.

Ключевые слова: правосудие, хозяйственное судопроизводство, гражданский процесс, дуализм гражданской юрисдикции, хозяйственная процессуальная форма, защита прав.

Koroed S.A. Commercial proceedings: history of formation, impact on the dualism of civil jurisdiction and prospects of development of commercial and procedural forms of rights protection

The article deals with the history and development of commercial (arbitration) jurisdiction and commercial procedural forms, it is highlighted its influence on the occurrence of dualism in civil jurisdiction. It is reviewed background of unification of commercial procedural form with the civil procedural form and prospects for further existence of commercial proceedings as an independent judicial jurisdiction. It is concluded the absence of differences between the functions and objectives of commercial courts and objectives of commercial courts and objectives of general courts of civil jurisdiction. It is outlined the prospects for development of commercial and procedural forms of protection of rights through its reorganization in the civil procedural form, together with the reorganization of the system of commercial courts and the expansion of the subject of the civil jurisdiction.

Keywords: justice, commercial proceedings, civil procedural law, dualism of civil jurisdiction, commercial procedural form, protection of rights.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2015.

**НОВЕЛИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ,
ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ
ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

І.М. Шаркова

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Постановка проблеми. Головною новелою в сучасному законодавстві України, яке регулює відносини, що виникають у сфері вищої освіти є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 [1], який встановлює основні принципи правового та організаційного функціонування системи вищої освіти, зокрема принципи автономії вищого навчального закладу, поєднання освіти з наукою і виробництвом. Питання забезпечення якості вищої освіти регулюються в розділі 5 Закону (статті 16–25), де встановлюються організаційно-правові засади системи забезпечення якості вищої освіти.

Цей нормативно-правовий акт, покликаний вирішити низку питань, які постають перед освітянами, академічними колами, студентським загалом. Закон був високо оцінений на найвищому державному рівні як такий, що «забезпечує можливості для виведення української вищої школи на новий якісний рівень, створює умови для її інтеграції у європейський науково-освітній простір, для демократизації університетського життя» [2]. Вбачається, що наразі зусилля щодо ефективності цього Закону мають спрямовуватися насамперед на встановлення передбачених ним організаційно-правових засад, і найперше – системи забезпечення якості вищої освіти й діяльності її інституціональних компонентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення якості вищої освіти досліджувалися українськими науковцями. Наприклад, останніми роками їм приділяли увагу В.Є. Бахрушин, О.М. Горбань [3], Л.С. Шевченко [4] та інші. Найпершим аналітичним матеріалом щодо нового Закону став Науково-практичний коментар за редакцією члена-кореспондента НАН України В.Ф. Опришка, який був виданий наприкінці 2014 р. [5] і сприяв подальшій роботі у цьому напрямку в інших вищих навчальних закладах [6]. Серед новітніх публікацій необхідно назвати монографію проректора Львівської політехніки проф. Ю.М. Рашкевича «Болонський процес та нова парадигма вищої освіти» [7] та змістовний інформаційно-аналітичний огляд

«Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні», підготовлений колективом авторів та виданий в рамках проекту Європейського Союзу «Національний Еразмус+ офіс в Україні» [8].

Від часу ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту» нині минає рік, що спонукає до виявлення найбільш значущих проблем, що ускладнюють процес реалізації цього важливого нормативно-правового акта.

Мета статті полягає у з'ясуванні тих положень Закону, які потребують найбільш ретельного тлумачення, що сприятиме його подальшій реалізації.

Основні результати дослідження. Перш за все необхідно виокремити основні новели, які визначають організаційно-правові засади забезпечення якості вищої освіти.

Особливо слід наголосити на тому, що відповідно до ст.16 Закону, система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається з:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Значною законодавчою новелою є створення Національного агентства з контролю якості освіти, яке відповідно до ст.17 Закону, є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим законом здійснювати державну політику у сфері забезпечення якості вищої освіти. Повноваження Національного агентства з контролю якості освіти встановлені ст.18 Закону, а склад та порядок формування визначаються ст.19 Закону.

Стосовно правового статусу Національного агентства з контролю якості освіти, виникає багато концептуальних питань. Наприклад, зауважує Департамент розвитку профспілкового руху апарату Федерації профспілок України (ФПУ), має місце поєднання різних за своєю природою повноважень Національного агентства з контролю якості освіти, притаманних органу влади, консультативно-дорадчому та представницькому громадського органу, що не відповідає конституційній моделі організації влади [9].

Навпаки, автори Науково-практичного коментаря за редакцією проф. Опришко В.Ф. вважають, що є всі підстави визнати, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, статус якого встановлений Законом України «Про вищу освіту», є саме *органом державної влади* [5]. Щоправда визначення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти колегіальним органом має істотні організаційно-правові наслідки. Зокрема, для реалізації принципу *вирішальної колегіальності*, яким має керуватися Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, має бути дотримана низка загальних вимог до колегіальних органів державної влади [10].

Важливі організаційні питання викладені у ст.20 Закону. наприклад, Засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є пра-

вомочним, якщо в ньому беруть участь не менше двох третин його членів. Рішення з усіх питань приймаються більшістю від складу Національного агентства з якості вищої освіти. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти виконують покладені на них функції на підставі укладених з ними цивільно-правових договорів.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти може залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формуються у складі від 9 до 15 членів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше п'яти років, крім представників органів студентського самоврядування. До складу галузевих експертних рад можуть входити представники держави, роботодавців, їх організацій та об'єднань, професійних асоціацій, вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, представників органів студентського самоврядування, міжнародних експертів (ст.21 Закону).

Стаття 23 встановлює засади правового статусу та діяльності незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, що є досить важливим для розробки стандартів для акредитації цих організацій Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Зокрема Законом встановлюється, що установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти - це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми.

Стан вітчизняної системи незалежних експертних установ у сфері освіти ще значно поступається аналогічним системам в країнах ЄС як кількісно, так і якісно. Тому під час реалізації положень ст.23 Закону необхідно враховувати досвід організації зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності недержавними організаціями в інших європейських країнах та США [11, 12].

Відомий історик освіти О. А. Удод справедливо відмічає: «Європейська практика оцінювання якості освіти йде шляхом створення спеціалізованих акредитаційних агентств – громадських організацій, що займаються розробкою інструментарію і методик оцінювання якості, а також проводять відповідні перевірки та підтверджують якість освіти. До компетенції цих агентств входять також відбір і навчання експертів, які проводять тестування, а також періодична публікація матеріалів перевірок, аналіз результатів діяльності, проблем і перспектив систем якості освіти» [12].

Висновки. На підставі аналізу процесу реалізації Закону логічними є наступні узагальнення.

Необхідно визнати, що на виконання нового Закону України «Про вищу освіту» запроваджено серію організаційних заходів та ухвалено відповідні підзаконні акти.

Найважливішим кроком у цьому напрямі стало створення відповідно до ст.17 Закону України «Про вищу освіту» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як постійно діючого колегіального органу з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти та затвердження його Статуту [13]. Постанова Кабінету Міністрів про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти набере чинності 1 вересня 2015 р.

Однак Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Лілія Гриневич оцінюючи результати реалізації Закону України «Про вищу освіту» змушена констатувати, що цей нормативно-правовий акт, на її думку, не почав працювати в повну силу, що обумовлено низкою причин.

За словами Лілії Гриневич, перша причина – це спротив академічних спільнот, який був проілюстрований виборами до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Друга причина – це брак новітніх технологій, зокрема щодо попередження корупції та плагіату. Третя причина полягає в тому, що через відсутність нових стандартів В освіті студенти не відчули запровадження Закону «Про вищу освіту» [14].

Як свідчить короткий аналіз нововведень у системі організаційно-правових засад забезпечення якості освіти, до цього переліку необхідно додати ще одну дуже важливу причину – недостатню інтерпретаційну та законопроектну роботу щодо з'ясування змісту Закону та його подальшого вдосконалення. Складається таке враження, що укладачі Закону вважають його абсолютно досконалим і тому не чують численних критичних зауважень, якими наповнені не тільки наукова періодика, а й відповідні науково-практичні коментарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 // Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014. 2014 р. / № 37-38 / стор. 2716, стаття 2004.

2. Президент прочитав лекцію у Харківському університеті: Україна потребує сучасної європейської демократичної освіти 26 березня 2015 р. // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-prochitav-lekciyu-u-harkivskomu-universiteti-ukray-35020>

3. *Бахрушин В.Є.* Якість вищої освіти та сучасні підходи до її вимірювання / В.Є. Бахрушин, О.М. Горбань // Освіта і управління. – 2012. – Т. 14, № 4. С. 7-11.

4. *Шевченко С.* Забезпечення якості вищої освіти в Україні у вимірі Болонського процесу: здобутки та державно-управлінські проблеми (2005–2010 рр.) [Електронний ресурс] / С. Шевченко. – Режим доступу: <http://dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=115>

5. Про вищу освіту: Науково-практичний коментар до Закону України / За ред. В.Ф. Опришка. – К. : Парламентське видавництво, 2015. – 672 с.

6. Науково-практичний коментар закону України «Про вищу освіту» / [Молдован А. В., Кацавець Р. С., Хохленко О. М. та ін.]. – К. : ЦУЛ, 2015. – 368 с.

7. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: [монографія] / Ю.М. Рашкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

8. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / [укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.]; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.

9. Загрози та виклики нового Закону України «Про вищу освіту»: бачення профспілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lider.fps.org.ua/shkola-profspilkovogo-lidera/186-zagrozi-ta-vikliki-novogo-zakonu-ukrajini-pro-vishchu-osvitu-bachennya-profspilok>

10. Штефан М.Й. Колегіальність / Михайло Йосипович Штефан // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.] – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2001. - Т. 3: К-М. - С 148.

11. Кісіль М.В. Система зовнішньої оцінки якості вищої освіти в Англії / М.В. Кісіль // Нова парадигма: журн. наук. пр. / [гол. ред. В. П. Бех]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – Вип. 53. – С. 32–38.

12. Удод О.А. Підвищення ефективності управління освітньою галуззю на основі національної системи оцінювання якості освіти / Олександр Андрійович Удод // Вісник ТІМО. – 2013. – № 1/2. – С. 5.

13. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 року № 244 // Офіційний вісник України. – 2015 – № 36. – С. 23. – ст. 1070.

14. Експерти обговорили результати загальнонаціонального опитування студентів щодо якості вищої освіти / Прес-служба Міністерства освіти і науки 11.06.2015. [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248236090

Шаркова І.М. Новели в законодавстві України, які визначають організаційно-правові засади забезпечення якості вищої освіти

Стаття присвячена проблемі запровадження інновацій в законодавстві у галузі освіти, серед яких Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту» є основною новелою. Цей Закон встановлює основні правові та організаційні засади нової системи вищої освіти, зокрема, принципи автономії вищого навчального закладу, поєднання освіти, науки і виробництва. Нова правова основа забезпечення якості у вищій освіті передбачено в п'ятому розділі Закону (стаття 16–25). За результатами аналізу встановлено, що ретельне вивчення змісту цього акту є головною основою його реалізації.

Ключові слова: законодавчі новели, законодавство в галузі освіти, забезпечення якості вищої освіти, реалізація законів.

Шаркова И.Н. Новеллы в законодательстве Украины, которые определяют организационно-правовые основы обеспечения качества высшего образования

Статья посвящена проблеме внедрения инноваций в законодательстве в области образования, среди которых Закон Украины от 01.07.2014 № 1556-VII «О высшем образовании» является основной новеллой. Настоящий Закон устанавливает основные правовые и организационные основы новой системы высшего образования, в частности, принципы автономии высшего учебного заведения, сочетание образования, науки и производства. Новая правовая основа обеспечения качества высшего образования предусмотрена в пятом разделе Закона (статья 16–25). По результатам анализа установлено, что тщательное изучение содержания этого акта является главной основой его реализации.

Ключевые слова: законодательные новеллы, законодательство в области образования, обеспечения качества высшего образования, реализация законов.

Sharova I.M. Legislative novels, which established the organizational and legal framework for quality assurance in higher education of Ukraine

The article devoted to the problem of innovation in the legislation in the branch of education. The Law of Ukraine from 01.07.2014 № 1556-VII «On Higher Education» is the main novel of the education legislative of our country. This Ukraine Act establishes the main legal and organizational principles of the new higher education system, in particular the principles of autonomy of higher educational institution, combination of education with research and production. The new legal base of Quality Assurance in Higher Education provided for in the fifth section of the Act (Art. 16–25). According to the results of analysis, careful examination of the contents of this act is the primary basis for its implementation.

Keywords: legislative novels, education legislation, quality assurance in higher education, implementation of laws.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2015.

ДО ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА»

В.Ф. Баранівський

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. У системі глобальних викликів сучасності проблеми екологічної безпеки залишаються в переліку найбільш актуальних. Серед завдань, які вирізняються у цьому контексті, є наукове обґрунтування та сучасне розуміння поняття «злочини проти навколишнього природного середовища».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідження цього питання зробили, зокрема: О. Дубовик, С. Гавриш Е. Жевлаков, Ю. Ляпунов, П. Повеліцина.

На особливу увагу заслуговують праці доктора юридичних наук, професора В. Матвійчука. Все ж існує потреба подальшого наукового осмислення категоріального апарату кримінального законодавства і кримінально-правової політики загалом із позицій нових підходів у досліджуваній сфері.

Мета статті полягає в аналізі сучасних поглядів на визначення поняття злочинів проти навколишнього природного середовища, що є в сучасній науковій літературі.

Основні результати дослідження. В дослідженні поставленої проблеми слід виходити з того, що конкретний злочин проти навколишнього природного середовища, має суспільну небезпечність, яка проявляється в завданні істотної шкоди навколишньому природному середовищу, або в загрозі завдання йому істотної шкоди. А відтак, формулюючи поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, потрібно виходити з вищезазначеного, представивши сукупну суспільну небезпечність екологічно шкідливих діянь. Такий підхід до проблеми необхідний: 1) для оптимального визначення кола злочинних діянь у досліджуваній сфері; 2) для правильного уявлення про суть досліджуваних суспільно небезпечних діянь; 3) для побудови санкцій цих злочинів; 4) для визначення цілей окремої кримінально-правової норми з зазначеної сфери; 5) для визначення обсягу і завдань з подолання злочинів у сфері навколишнього природного середовища; 6) для криміналізації і декриміналізації діянь у зазначеній сфері; 7) для пеналізації і депеналізації досліджу-

ваних діянь; 8) для оцінки ефективності кримінальної відповідальності; 9) для оцінки ефективності санкцій кримінального законодавства, що застосовуються до винних, які вчинили зазначені злочини; 10) для визначення кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища; 11) для створення системи кримінального законодавства, що стосується навколишнього природного середовища; 12) для вдосконалення нормотворчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища тощо [1, с.30].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, має бути методологічною основою для вирішення проблеми, поставленої у цій статті.

З метою визначення поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, звернемося до відповідних джерел, в яких це поняття сформульоване. Перш за все звертає на себе увагу те, що в юридичній літературі зустрічаються визначення указаних посягань відповідно до загальних ознак злочину, указаних у кримінальному законі (суспільна небезпечність, кримінальна протиправність, винність, караність). Так, П.Повеліцина трактує їх, як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні винні діяння (дія або бездіяльність), що посягають на встановлений природоохоронним законодавством порядок охорони і раціонального використання природних ресурсів [2, с.7]. Ю.Ляпунов розуміє їх, як передбачений кримінальним законом суспільно небезпечний, винний вплив на природний ресурс, що виразився у його захопленні (заволодінні), знищенні, пошкодженні (порчі) [3, с.17-18]. В.Петров вважає, що такими є навмисне злісне порушення оточуючого середовища, що суперечить національному законодавству або міжнародно-правовим угодам і нормам, тобто це суспільно небезпечне діяння, передбачене КК, що посягає на встановлений правопорядок і завдає шкоди природному середовищу і здоров'ю людини чи таке, що створило загрозу завдання такої шкоди [4, с.773]. М. Ветров формулює його, як суспільно небезпечне діяння, що посягає на встановлений екологічний правопорядок, екологічну безпеку суспільства і завдає шкоду оточуючому природному середовищу і здоров'ю людини [5, с.319]. Близьке до попереднього визначення дає В.Сверчков, вказуючи, що під екологічним злочиним розуміють суспільно небезпечні, протиправні, винні (умисні або необережні) діяння (дії або бездіяльність), що посягає на встановлені природоохоронні відносини, екологічну безпеку суспільства і таке, яке завдає або яке може завдати шкоду природному середовищу, людині, іншим правоохоронним інтересам [6, с.8]. О.Дубовик наполягає на тому, що екологічний злочин – це передбачене кримінальним законом і заборонене ним під загрозою покарання винне, суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на оточуюче середовище і його компоненти, раціональне використання і охорона яких забезпечує оптимальну життєдіяльність людини, а також екологічну безпеку населення і територій, яке виражається в безпосередньому протиправному використанні природних об'єктів (або в протиправному впливі на них) як соціальної цінності, що приводить до негативних змін

стану і якості оточуючого середовища [7, с.81-82]. Виходячи з такого ж підходу закріплене поняття екологічних злочинів у законі Російської Федерації «Про охорону навколишнього природного середовища». Вони являють собою суспільно небезпечне діяння, що посягає на встановлений екологічний правопорядок, екологічну безпеку суспільства і такий, що завдає шкоду оточуючому природному середовищу і здоров'ю людини (ст.85) [8].

Є. Жевлаков, критикуючи зазначені вище підходи до визначення поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, вірно вказує на те, що оцінка ефективності кримінальної відповідальності і застосування кримінально-правових санкцій цілком пов'язано з аналізом протиправної поведінки, з чітким виявленням його моделі, сам дає визначення з тих же позицій. А саме, що екологічні злочини – це суспільно небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на суспільні відносини зі збереження якісно сприятливого природного середовища, раціонального використання його ресурсів і забезпечення екологічної безпеки населення [9, с.27]. При цьому він, давши таке визначення, все-таки вірно вказує, що загальне поняття екологічного злочину є не що інше, як родове поняття, що включає в себе певні родові ознаки.

Як правило, всі ці дефініції пов'язані або виходять з визначення об'єкта злочинного впливу і базуються за схемою (злочином у сфері охорони природи визнається діяння, що посягає на такі-то відносини. І як бачимо, названі дослідники вважають, що цього досить для досліджуваного поняття. Дані позиції щодо об'єкта досліджуваних злочинів у своїй переважній більшості, не відображають суті злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища і не відповідають чинному законодавству.

Проаналізуємо всі зазначені вище точки зору щодо поняття «екологічні злочини», виокремимо те, що є позитивним у них та зазначимо хибні або недостатньо обґрунтовані положення в означеному нами порядку. Так, у першому визначенні цих злочинів, автором якого є П. Повеліцина до позитивних моментів її судження відноситься вказівка, що зазначені суспільно небезпечні діяння передбачені кримінальним законом, а до негативних – що об'єктом злочину є не самі суспільні відносини, а їх наслідки, як результат дії права (тобто порядок, що суперечить загально прийнятій концепції об'єкта). У понятті зазначеного асоціального феномену, яке запропоноване Ю. Ляпуновим, до вигідних моментів цього визначення слід віднести: 1) наголошення, що такий суспільно небезпечний вплив, передбачений кримінальним законом (ознака злочину – кримінальна протиправність); 2) перелік способів такого впливу, як захоплення, знищення, пошкодження. До недоліків цього визначення необхідно віднести: 1) спрямування впливу, тобто діяння на предмет злочину, а не суспільні відносини, що суперечить теорії кримінального права; 2) відсутність у переліку усіх способів впливу. Позитивним у дефініції В. Петрова є те: 1) що порушення суперечить національному законодавству або міжнародним угодам і нормам; 2) що це суспільно небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом; 3) що таке діяння завдає шкоди природному середовищу і здоров'ю людини, чи таке, що створило загрозу заподіяння такої шкоди. Негативним у

цьому визначенні є те, що об'єктом злочину оголошуються не самі суспільні відносини, а їх наслідки як результат дії права (оскільки під правопорядком розуміють «порядок, що встановився в результаті дії природоохоронних відносин» [10, с.206]), що також суперечить загально прийнятій концепції об'єкта.

Цікавим є визначення «екологічного злочину», яке дала О. Дубовик. Вигідною є її позиція в тому, що: 1) екологічний злочин, це передбачене кримінальним законом і заборонене ним під загрозою покарання, винне, суспільно небезпечне діяння; 2) раціональне використання і охорона оточуючого середовища забезпечує оптимальну життєдіяльність людини, а також екологічну безпеку населення і територій; 3) посягання в безпосередньому протиправному використанні природних ресурсів (або в протиправному впливі на них) як соціальної цінності, що приводить до негативних змін стану і якості оточуючого середовища. Щодо не вигідної сторони цієї дефініції є те, що автор вбачає посягання на предмет, яким є оточуюче середовище і його компоненти, а не об'єкт (суспільні відносини), як це впливає з сучасної теорії кримінального права.

У судженні В. Сверчкова щодо поняття екологічного злочину вирашним є: 1) те, що це суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння; 2) що вони посягають на природоохоронні відносини; 3) що вони посягають на екологічну безпеку суспільства; 4) що це таке діяння, яке завдає шкоду природному середовищу, людині, іншим правоохоронним інтересам. Негативним в цьому понятті слід зазначити те: 1) що вказівка на протиправність властива будь яким правопорушенням і вона не виокремлює ці правопорушення від злочину; 2) що вказівка на завдання шкоди оточуючому природному середовищу, здоров'ю людини не виділяє таке діяння як злочинне. Оскільки злочинним воно стає, коли завдає істотної шкоди суспільним відносинам, або ставить останні під загрозу завдання істотної шкоди. Крім того, тут про шкоду йде мова щодо предмета (оточуючого середовища), а далі людині не як відносинам, а біологічному виду, іншим правоохоронним інтересам, які також не є відносинами, а лише їх елементом.

Визначення М. Ветровим поняття «екологічні злочини» має аналогічні недоліки. Оскільки під екологічним правопорядком розуміють «порядок, що встановився в результаті дії природоохоронних правовідносин» [5, с.206].

Тобто об'єктом злочину оголошуються не самі суспільні відносини, а їх похідне як наслідок дії права, що суперечить загально визнаній концепції об'єкта. Слід також погодитися з Є. Жевлаковим, що недоцільно у визначенні розмежовувати шкоду, що завдається природному середовищу і здоров'ю громадян, тому що остання при вчиненні зазначених злочинів може бути завдана шляхом порушення якості природного середовища (вірніше зробити акцент на підрив біологічної основи здоров'я населення) [9, с.20-21]. В той же час слід зробити поправку і щодо судження при цьому і в зазначеній позиції Є. Жевлакова, оскільки він зводить шкоду до предмета злочину, яким є природне середовище, або його складовим.

З указаних у роботі точок зору на поняття «екологічні злочини» найбільш вдалим є погляд Є. Жевлакова з таких міркувань: 1) тому що він указав

на те, що такі діяння є суспільно-небезпечними і передбачені кримінальним законом; 2) тому що вони посягають на суспільні відносини: а) тому що ці відносини зі збереження якісно сприятливого природного середовища; б) також ці відносини з забезпечення екологічної безпеки населення.

Методологічно та науково вираженою щодо обґрунтування поняття злочинів проти навколишнього природного середовища є точка зору В. Матвійчука, який стверджує, що це поняття має бути універсальною і фундаментальною категорією, оскільки воно: 1) лежить в основі змісту кримінально-правових норм розділу VIII КК; 2) дозволяє відмежовувати злочини проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів; 3) слугує оптимальному визначенню складів злочинів у досліджуваній сфері; 4) необхідне для визначення обсягу і завдань у запобіганні цих злочинів; 5) впливає на криміналізацію і декриміналізацію діянь у цій сфері; 6) нагальне для створення системи кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища [11, с.10].

Оскільки серед вчених, що займалися і займаються означеною проблемою є різні думки з приводу досліджуваного поняття, які ми вже висвітлили, а також з приводу об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, то такий наш аналіз має бути врахований для поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища. Проте і цього для з'ясування указанного поняття, ще не достатньо. Для цього необхідно: 1) визначитися з його назвою, оскільки у чинному законодавстві і в теорії кримінального права до цього часу не усунуті суттєві розходження з цього приводу; 2) визначитися з родовим об'єктом досліджуваних злочинів, виходячи зі структури цих відносин, яка ґрунтується на новітній основі щодо її складових; 3) показати особливий предмет злочину з позицій досягнень сучасної науки і з'ясувати його соціальну роль; 4) предмет злочину потрібно розглядати в зв'язку з об'єктом і поряд з ними, а не проводити його ізольований аналіз (визначити, в орбіту яких відносин цей природний ресурс потрапив); 5) визначитися, до якого моменту природний ресурс знаходиться в досліджуваній сфері та з якого моменту і з допомогою чого він вилучається з природи; 6) виходити з того, що основними відмежувальними ознаками злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, є: об'єкт, предмет злочину, екологічно значима поведінка суб'єкта, наслідки, причинний зв'язок, певні особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони, оскільки саме ці ознаки характеризують особливі властивості всіх злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища; 7) при визначенні поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища виходити з поєднання концепції біоцентричного і антропоцентричного наукового погляду на проблему; 8) зробити переорієнтацію заходів екологічної політики з «окремих компонентів навколишнього природного середовища» на створення інтегральної екологічної політики (тому що законодавець, користуючись застарілою екологічною політикою і виробленою на її основі концепцією весь час, як показують дослідження, займається уточненням, доопрацюванням чи переробкою існуючих законодавчих актів, які стосуються надто конкретних екологічних проблем).

Це свідчить про те, що потрібно розробити цілісну екологічну політику, де б не було суми розрізаних «санітарних норм», правил, законів, які стосувалися б лише окремих компонентів середовища; 9) узгодження екологічної політики та політичних стратегій; 10) спиратися на такі принципи екологічної політики, як: а) забезпечення гармонійного співіснування людини і природи; б) реалізація прав громадян на екологічно безпечне довкілля; в) відповідальність держави за погіршення стану навколишнього природного середовища; г) екологізація господарської діяльності з метою усунення причин забруднення навколишнього природного середовища; д) проведення обов'язкової екологічної оцінки (аудиту) усіх видів діяльності; е) обговорення альтернатив будь-яких дій, планів і рішень у галузі екології; є) кодифікація, стандартизація та узгодження національних еколого-правових актів і нормативів; ж) забезпечення відкритого доступу населення до екологічної інформації; з) формування системи безперервної та обов'язкової екологічної освіти (екологічної свідомості).

Виходячи з запропонованого підходу, приступимо до уточнення, обґрунтування і дослідження зазначеної проблеми. Так, щодо назви злочину, своє обґрунтування дав В.Матвійчук. В якому він прийшов до висновку, що назва «екологічні злочини» сформульована некоректно, адже екологічне – це позитивне, а злочин – це негативне, а за законами формальної логіки вони не можуть поєднуватися. Найбільше сприятливим у дослідженні буде поняття «злочини, що стосуються навколишнього природного середовища» [1, с.35].

Враховуючи наведені аргументи проведеного дослідження і зазначені концептуальні підходи В.Матвійчук запропонував таке визначення родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища: «це суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, в яку входить і людина (фізична особа), її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [1, с.35].

Проведене дослідження дає можливість дати таке визначення предмета цих злочинів – це самостійна ознака складу злочину, що є предметно-речовою частиною виробничих сил (за винятком предмета злочину), передбаченого ст.238 КК), яка залучена в суспільне виробництво, або потенційно може бути до нього залучена (за винятком атмосферного повітря і природних процесів), невіддільна від природного середовища, вилучена із господарського обліку, має межі володіння, можливість самовідтворення, не знаходиться на балансі в підприємствах, установах і організаціях, не відображається в бухгалтерських звітах і балансах і враховується лише в натуральному вигляді, характеризується неповторністю і глибокою індивідуальністю, крайньою рухливістю та природним походженням [1, с.36].

Для поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, істотне значення має об'єктивна їх сторона. Об'єктивна сторона цих злочинів характеризується діянням (дією або бездіяльністю) наслідками, передбаченими в конкретних статтях Особливої частини КК, необхідним при-

чинним зв'язком, знаряддями, засобами і джерелами вчинення злочинів, а також відповідною обстановкою їх вчинення.

З суб'єктивної сторони ці злочини можуть вчинятися як умисно, так і з необережності.

Також необхідно зазначити, що суб'єктом злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища може бути фізична осудна службова, неслужбова, приватна особа (громадянин нашої країни, іноземний громадянин, особа без громадянства або та, що має подвійне громадянство) [1, с.36].

Висновок. Підсумовуючі це питання, сформулюємо поняття злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища: під такими злочинами слід розуміти суспільно небезпечні, кримінально-протиправні, умисні або необмежені діяння (дії або бездіяльність) з застосуванням знарядь, засобів, джерел, способів та обстановки їх здійснення, вчинені фізичними, осудними, службовими, неслужбовими та приватними особами (громадянами України, громадянами зарубіжних країн, особами без громадянства та тими, що мають подвійне громадянство), яким виповнився вік кримінальної відповідальності за ці злочини, що посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи життєдіяльності всього суцього і людини, її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи, в яку входить і людина (фізична особа), для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпеку для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, і завдають цим відносинам істотної шкоди, передбаченої конкретними статтями Особливої частини КК України, або ставлять їх під загрозу завдання такої істотної шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005 – 464 с.
2. *Повелицына П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. – М. : Юрид. лит, 1981. – 88 с.
3. *Ляпунов Ю.И.* Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел / Ю.И. Ляпунов. – М. : Академия МВД СССР, 1974. – 151 с.
4. *Петров В.В.* Экологическое преступление // Экологический энциклопедический словарь / В.В. Петров. – М. : Издательский дом «Ноосфера», 1999. – 930 с.
5. Уголовное право России. Особенная часть: [учебник] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М. : Юристь, 2004. – 492 с.
6. *Сверчков В.В.* Ответственность за экологические преступления по российскому уголовному законодательству / В.В. Сверчков. – Н. Новгород, 1998. – 240 с.
7. *Дубовик О.Л.* Экологические преступления // Комментарий к главе 26 Уголовного кодекса Российской Федерации / О.Л. Дубовик. – М., 1998. – С.81-82
8. Об охране окружающей природной среды: Закон РСФСР от 19 декабря 1991 г. // Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР. – 1992. – №10. – Ст. 457.
9. *Жевлаков Е.Н.* Экологические преступления и экологическая преступность / Е.Н. Жевлаков. – М. : Белые альвы, 1996. – 96 с.

10. Петров В.В. Экология и право / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит, 1981. – 224с.

11. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореферат дис. докт. юр. наук / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького // В.К. Матвійчук. – К., 2008. – 31 с.

Баранівський В.Ф. До проблеми сучасного розуміння поняття «злочини проти навколишнього природного середовища»

У статті аналізуються сучасні погляди на ознаки та визначення кримінальних злочинів проти природного навколишнього середовища. Запропоновано варіант визначення кримінального злочину проти навколишнього природного середовища.

Ключові слова: кримінальний злочин, кримінальний злочин проти навколишнього природного середовища, екологічний злочин, громадяни, юридичні особи, приватні власники, відповідальність, кримінальна відповідальність.

Барановский В.Ф. К проблеме современного понимания понятия «преступления против окружающей естественной среды»

В статье анализируются современные взгляды на признаки и определения криминальных преступлений против естественной окружающей среды. Предложен вариант определения криминального преступления против окружающей естественной среды.

Ключевые слова: криминальное преступление, криминальное преступление против окружающей естественной среды, экологическое преступление, граждане, юридические лица, частные собственники, ответственность, криминальная ответственность.

Baranivskiy V.F. To the problem of the modern understanding of concept «crimes against a natural environment»

In the article analyzes the modern views on the characteristics and the definition of criminal offenses against the natural environment. The variant of determination of criminal offence is offered against a natural environment.

Keywords: criminal offence, criminal offence against natural environment, ecological crime, citizens, legal entities, private owners, responsibility, criminal responsibility.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2015.

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Т.І. Волкова

здобувач кафедри кримінального

права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого ст.249 Кримінального кодексу України (далі – КК України), має важливе значення для теорії та практики кримінального права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблеми родового об'єкта злочину, передбаченого ст.249 КК України, займалися відомі вчені: П.П. Андрушко, В.І. Тютюгін, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров, М.І. Панов, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні родового об'єкта злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Основні результати дослідження. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України з кінця XVIII століття належать витoki кримінально-правової охорони рибного і звіриногo промислу [1, с.325-389; 2, с.37]. У подальшому дослідження цієї проблеми мали і мають істотні розбіжності. Тому в теорії кримінального права і в правозастосовній діяльності не склалися єдині підходи до визначення як родового, так і безпосереднього об'єктів злочину незаконне найняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. У цьому сенсі аналіз злочину з точки зору системного підходу, установлення його змісту, структурних і деталізуючи одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є першоосновою формування цього конкретного складу злочину (ст.249 КК України), описаного і закріпленого в означеній статті як юридичної конструкції, оскільки елементи й ознаки останніх конструюються і закріплюються в законі як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення (це стосується і нашого пошуку) [3, с.110].

Відповідно до підходу, що склався у вітчизняній кримінально-правовій науці та в кримінальному праві країн СНД, юридичний аналіз норм, передбачених ст.249 КК України, почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного діяння (він же слугує і відправним критерієм кваліфікації злочину) [4, с.62-63], оскільки кожен злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завданням такої шкоди ці суспільні відносини [5, с.52; 6, с.302]. Виходячи з цього, необхідно зазначити, що злочинне діяння не можливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

Слід погодитися з думкою, яка висвітлена в юридичній літературі, що вчення про об'єкт злочину у науці кримінального права є одним із найбільш важливих і надто складних питань, оскільки, яке суспільні відносини, має специфічний структурний склад суб'єктів, зміст і предмет відносин, а також потерпілого від злочину (як змінну структурну частину, тобто таку, що не завжди, не у всіх випадках має місце) [3, с.109-110].

У теорії кримінального права є низка різноманітних підходів до розуміння об'єкта злочину. Найбільш поширеними історичними концепціями злочину В.К. Гришук вважає такі: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Никифоров); 3) об'єкт злочину – блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину є: а) правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, норма, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогіриць-Котляревський); г) норми права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [7, с. 159-164].

На наш погляд, також є належним узагальнення сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права, зроблене професором В.К. Грищуком, яке він подає у такому вигляді: об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириш, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [8, с. 166].

Ми переконались, на підставі нашого дослідження, що цей підхід набув поширення в теорії кримінального права, до прихильників якого слід віднести таких учених, як: В.К. Грищука [7, с.166], Я.М. Браїніна [8, с.70], В.М. Кудрявцева [9, с.130], А.А. Музику [10, с.25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудра-

ка, О.В. Сіренка, П.В. Цимбала [11, с.18], А.В. Савченка, В.В. Кузнєцова і О.Ф. Штанька [12, с.79], В.К. Матвійчука [13, с. 21], М.І. Панова [3, с.109-110].

У кримінально-правовій доктрині існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину», а саме: 1) С.Я. Лихова [14, с.79], Ю.М. Жмур [15, с.3], Ю.І. Гревцов [16, с.100-101] підтримують і, в певній мірі, розвивають концепцію об'єкта злочину як правовідносини; 2) В.П. Ємельянов наполягає на тому, що об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [17, с.214-215].

Слід звернути увагу на те, що в джерелах з кримінального права пропонується й інша періодизація та класифікація розвитку концепцій об'єкта злочину, за якою в історії розвитку вчення про об'єкт злочину виділяють декілька етапів: 1) перший етап (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких іноді відносять так звані «теорії суб'єктивного права», норми права і правові блага [18, с.325]; 2) другий етап розробки вчення про об'єкт злочину – період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини, і тільки вони» [18, с.325]; 3) третій етап – це сучасні концепції розвитку об'єкта злочину. Він характеризується тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не декларує про єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [18, с.336]. Звертає увагу на себе те, що перший етап має значно більше прихильників та орієнтує на таке вирішення питання про об'єкт злочину, яке мало місце в радянській науці, тобто на переважне визнання об'єктом злочину суспільні відносин [18, с.337]. Проте, в останній час з'явилося також немало прибічників другого підходу, який їх об'єднує критичним сприйняттям об'єкта злочину як суспільних відносин [18, с.337], зокрема, П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищуком, а саме, він уточнює своє ставлення до об'єкта злочину, а саме, що під таким розуміє соціальні цінності, натомість, порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які в свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [19, с.5]. Також П.П. Андрушко указує на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину – як правового блага, а не об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом [19, с.5-7].

Акцентуємо увагу на тому, що питання про об'єкт злочину, як проблему загалом, ми не досліджуємо, оскільки предмет дослідження у назві статті сформульований інакше, тому, не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з означеної періодизації, зазначимо, що ми приєднуємося до дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, М.І. Карпенко, М.І. Панов, І.О. Харь, В.М. Присяжний та ін.

Дотримуючись триступеневої класифікації об'єктів злочинів, прихильниками якої ми є, визначимо місце норми, що нами досліджується (ст.249 КК України) у системі Особливої частини КК України, її значення, що сприятиме точній кваліфікації злочину незаконне найняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого – і відповідно включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній [9, с.81-82; 20, с.124-125; 21 с.60-62; 22 с.56-57]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочину, без перебільшення, підтримує переважна більшість науковців в галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції, об'єкт злочину – суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону; слід зазначити, що загальний об'єкт – вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону, натомість, родовий об'єкт злочину – група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, а безпосередній – конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою [23, с.59-60].

З приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, в системі яких знаходяться і досліджувані відносини, на які посягають діяння, передбачені ст.249 КК України, є такі судження, що ними є: 1) відносини соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [24, с.17]; 2) відносини з порушення правил виробництва, промислів [25, с.119]; 3) відносини з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [26, с. 515]; 4) самі природні багатства [27, с.262]; 5) блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності [28, с.11-12]; 6) соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств [29, с.102]; 7) природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [30, с.286]; 8) суспільні відносини, що забезпечують природні умови людей з метою задоволення їх різнобічних потреб [31, с.22]; 9) деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах: лісового господарства, рибальства, мисливства тощо [32, с.281]; 10) відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [33, с.80]; 11) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [34, с.6-7]; 12) суспільна безпека, яка частіше всього розуміється як стан захищеності суспільних інтересів [35, с.31]; 13) комплекс фактичних суспільних відносин, їх правові форми і матеріальні оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціалістичних потреб і гарантує її безпеку

[36, с.177]; 14) суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища [2, с.121]; 15) суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища як такої системи, яка гарантуватиме безпечне для життя та здоров'я людей середовище їх існування [39, с.88]; 16) довілля – це комплекс поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільних відносин, що забезпечують у кожній екосистемі раціональне використання та охорону живих ресурсів, які мають промислове значення, збереження екологічної рівноваги і підтримання природного відтворення й екологічної безпеки, а також життєдіяльності людини від негативного екологічного впливу [40, с.14]; 17) суспільні відносини врегульовані правовими нормами (так звані правовідносини), пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки – певний стан захищеності життєво важливих інтересів людини, об'єднань людей, суспільства та держави від посилення негативного впливу на навколишнє природне середовище (довкілля) [41, с.12]; 18) родовим об'єктом цих злочинів виступають: по-перше, суспільні відносини у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів; по-друге, суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, а саме: запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, гарантування стабільної сприятливої екологічної ситуації для існування живих істот у всій повноті біологічного різноманіття [42, с.86-87]; 19) відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [43, с.61].

Аналіз існуючих точок зору засвідчує: 1) що прихильники першої точки зору, зокрема В.Л. Мунтян, помилково відносять об'єкт цих злочинів до діянь проти власності; 2) автори другого підходу, зокрема А.А. Трайнін, необгрунтовано визначають об'єкт досліджуваних злочинів як виробництво промислів, а не відносини, що суперечать призначенню такої охорони; 3) симпатизи третью точки зору, зокрема Г.А. Кригер, без достатніх на те підстав, розуміють під родовим об'єктом досліджуваних злочинів порядок використання природних ресурсів. З цього приводу ми підтримуємо критичні зауваження Є.М. Желанова та Ю.І. Ляпунова, які критикуючи нормативний підхід до з'ясування родового об'єкта цих злочинів, зазначають, що порядок використання не може бути відносинами з приводу природних багатств, а лише регламентує їх використання [37, с.14; 38, с.13]; 4) у той же час прихильники четвертого судження, зокрема Б.М. Леонтьев, всупереч загально визнаним в юридичних джерелах позиції, стверджують, що об'єктом злочинів проти навколишнього природного серед-

овища є самі природні багатства, а не суспільні відносини, що зводить об'єкт до предмета злочину; 5) прихильники п'ятої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих злочинів з різними благами, тобто повторюють попереднього автора; 6) І.М. Тяжнова називає об'єктом злочину соціалістичні суспільні відносини, які забезпечують раціональне використання і охорону природних багатств. Це визначення, на наш погляд, страждає неповнотою і охоплює лише консервативну другу форму такої охорони, а саме, раціональне використання природних ресурсів.

Нам більш імпонує визначення родового об'єкта цих злочинів, що запропонована В.Я. Тацієм (автором сьомої точки зору), проте і його дефініція потребує певних уточнень, оскільки має бути спрямована на охорону позитивних відносин (сприятливе навколишнє природне середовище). Певною ординарністю та деякими змістовними неточностями вирізняється визначення об'єктів цих злочинів у В.Д. Пакутіна, який в основу таких відносин включає господарські стосунки, не враховуючи їх екологічну складову (восьма точка зору). Водночас позиція авторів дев'ятої точки зору, наприклад З.А. Вишинської, зводиться до того, що у неї суспільні відносини чомусь підмінюються категорією «інтерес», який лише мотивує до створення суспільних відносин і не може бути об'єктом злочину. Симпатики десятої точки зору стосовно родового об'єкта цих злочинів, зокрема Т.А. Бушуєвої, свідчить, що їх визначення є надто загальним і не може сприяти з'ясуванню сутті цих суспільних відносин.

Нам вбачається, що потребує належного упорядкування позиція авторів одинадцятої точки зору, зокрема Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості незв'язаних між собою відносин. Не можна погодитися із пропозицією стосовно родового об'єкта досліджуваних злочинів, запропованою Н.О. Лопашенко, оскільки суспільна безпека є станом, а не суспільними відносинами. Подібну помилку, на наш погляд, стосовно визначення родового об'єкта злочинів робить також О.А. Дубовик. Крім того, автор обмежується лише оптимальною життєдіяльністю людини і керується цілями її нормального існування.

Більш точним, на наш погляд, є визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів, запропоноване Т.Г. Савенковою, оскільки в ньому йдеться стосовно умов, які гарантують і забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення й відтворення сприятливого навколишнього природного середовища.

Не може бути підтриманою позиція стосовно родового об'єкта цих злочинів, запропонована К.М. Оробець, оскільки вона називає довілля як родовий об'єкт, фактично ототожнює родовий об'єкт з предметом, а також одночасно поєднує стан – екологічну безпеку з комплексом суспільних відносин. Крім того, при намаганні обґрунтувати необхідність використання терміну «довілля» в чинному законодавстві вдається до неточностей. Так, у США та інших країнах Заходу використовується термін «environment», як оточення, а не довілля. У РФ федеральний закон від 10 січня 2002 року №7-ФЗ іменується «Об охране окружающей среды», а не «Про охорону довілля» як це пере-

кладає К.М. Оробець. Крім того, і аргументація стосовно необхідності застосування терміну «довкілля» є непереконливою. У цьому плані є більш переконливою аргументація стосовно доцільності використання терміну «навколишнє природне середовище», яку пропонує А.О. Матвійчук [44, с. 55-65].

Слід звернути увагу на те, що визначення родового об'єкта злочину, запропоноване Т.В. Корняковою і В. Самокишина співпадає та має певні вади:

- 1) має місце використання екологічних відносин та організаційних, а також різних видів діяльності;
- 2) має місце обмежений перелік природних об'єктів;
- 3) відсутнє дослідження структури суспільних відносин (об'єкта);
- 4) необгрунтоване включення у визначення профілактичних та інших заходів.

Щодо визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів Є.М. Борисовим, то воно дещо суперечливе, оскільки ототожнює суспільні відносини з правовідносинами тощо.

Висновки. Отже, всі вищезазначені погляди стосовно родового об'єкта цього злочину і інші злочинів проти навколишнього природного середовища: 1) дещо суперечливі або не охоплюють кола всіх відносин в досліджуваній сфері, або призводять до помилкового ототожнення об'єкта злочину (суспільних відносин) з предметом злочину чи з правовідносинами, а іноді стосуються діяння або відповідного стану; 2) свідчать, що можна скориставшись визначенням родового об'єкта цих злочинів, яке запропоноване В.К. Матвійчуком, яке має таке формулювання «... суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечно для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [45, с.171-172], доповнивши його, що ці відносини виникають у межах території нашої держави Україна, а також, що вони створюють сприятливі умови життєдіяльності та є природною умовою існування всього живого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1715 г. апреля 26. Артикул воинский // Российское законодательство X-XX веках: В 9-ти т.; отв. ред. тома докт. юрид. А.Г. Маньков. — Т.И. Законодательство периода становления абсолютизма. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 325-389.

2. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

3. *Панов М.І.* Проблеми складу злочину та його функції у доктрині кримінального права / М.І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. — 2013. — № 1 (1). — С. 103-125.

4. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. — [3-е изд., перераб. и дополи.]. — М. : АО «Центр «Юр Информ», 2005. — 457 с.

5. *Матвійчук В.К., Присяжний В.М.* Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: [монографія] / В.К. Матвійчук, В.М. Присяжний. — К.: КНТ, 2007. — 272 с.

6. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекцій]: В 3 т. - Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. — [4-е изд., перераб. и доп.] — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 736 с.

7. *Гришук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. — К.: Ін Юре, 2006. — 586 с.

8. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. — К.: Вид-во Київського університету, 1964. — 189 с.

9. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М.: Гос. изд.—во юрид. лит. 1960. — 244 с.

10. *Музика А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. — К.: Логос, 1998. — 323 с.

11. *Левицька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навч. посібник] / Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. — 206 с.

12. *Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. — К.: Вид-во Паливода А.В., 2005. — 640 с.

13. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

14. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України): [монографія] / С.Я. Лихова. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. — 573 с.

15. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист недоторканості житла в Україні: автореф. канд. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. — Запоріжжя: Класичний приватний ун-т., 2012. — 21 с.

16. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. / Под ред. проф. Марченко: Т. 2 Теория права. — М.: Изд-во «Зерцало», 1998 г. — 532 с.

17. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — 219 с.

18. *Новоселов Г.П.* Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права: В пяти томах; под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. — Т.1: Преступление и наказание. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. — С. 325-326.

19. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрушко // Кримінальне право України. — № 12. — 2006. — С. 3-63.

20. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права: В 6-ти т. — Т.2. Часть Общая. Преступление / А.А. Пионтковский: [редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М.] — М.: Наука, 1970. — 516 с.

21. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [навчальний посібник] / В.Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

22. *Хохлова І.В., Шем'яков О.П.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. — Донецьк : Норд — Пресс. — 2005. — 217 с.

23. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навч. посібник] / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К. і КНТ, 2006. — 432 с.

24. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 104 с.

25. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Юриздат, 1938. — 136 с.

26. *Кригер Г.А.* Хозяйственные преступления / Г.А. Кригер // Курс советского уголовного права. Часть Особенная. В 6-ти томах. / А.А. Пионтковский и др. (ред. кол.). — М. : Наука, 1971. — Т.5. — С. 379-559.

27. *Леонтьев Б.* Преступление против природных богатств СССР / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть Особенная: [учебник] / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261-274.

28. *Гаврыш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / С.Б. Гаврыш. — Харьков, 1994. — 42 с.

29. *Тяжкова И.М.* Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжкова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса / Под ред. В.В. Петрова. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. — С. 101-103.

30. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацій // Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник] / Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Выща школа. Головное изд-во, 1989. — С. 285-305.

31. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов СССР: [учебное пособие] / В.Д. Пакутин. — Уфа : Башкирский гос. университет, 1976. — 157 с.

32. *Вышинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная: [учебник] / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. — М. : Госюриздат, 1951. — 431 с.

33. *Бушуева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. 1977. — № 8. — С. 77-83.

34. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР: [учебное пособие] / Г.З. Корчева. — Харьков : Выща школа, 1975. — 83 с.

35. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

36. *Дубровник О.Л.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / О.Л. Дубровник. — М. : Спартак, 1998. — 352 с.

37. *Жеваков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жеваков // Проблема борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М. : ВЮЗИ. — 1990. — С. 5-24.

38. *Ляпунов Ю.И.* Основные теоретические проблемы уголовно-правовой охраны природы в СССР: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Ю.И. Ляпунов. — М. : Аккад. МВД СССР, 1974. — 39 с.

39. *Савенкова Т.Г.* Родовий об'єкт злочину приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2014. — № 12. — С. 83-90.

40. *Орбець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / К.М. Орбець. — Харків, 2012. — 20 с.

41. *Борисов Є.М.* Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: Кримінально-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Є.М. Борисов. — Київ, 2013. — 20 с.

42. *Самокиш В.П.* Злочини проти довкілля: проблеми визначення родового об'єкта [текст] / В.П. Самокиш // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — №1. — С. 84-88.

43. *Корнякова Т.В.* Об'єкт посягання і система злочинів у сфері навколишнього природного середовища [текст] / Т.В. Корнякова // Право України. — 2009. — №2. — С. 129-134.

44. *Матвійчук А.О.* Поняття сприятливого навколишнього природного середовища у немайнових відносинах, що регулюються цивільним правом [текст] / А.О. Матвійчук // Юридична наука. — 2011. — №2. — С. 55-65.

45. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та криминологічне дослідження): [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Азимут — Україна, 2005. — 464 с.

Волкова Т.І. Родовий об'єкт злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

У статті піднімаються питання, які стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого ст.249 КК України. Аналізуються дискусійні положення, висвітлені в юридичних джерелах стосовно родового об'єкта цього злочину. Автор пропонує власне визначення родового об'єкта злочину, що досліджується.

Ключові слова: родовий об'єкт, злочин, суспільні відносини, концепція об'єкта, рибний, звіриний або інший водний добувний промисел.

Волкова Т.И. Родовой объект преступления незаконное занятие рыбным, звериным или иным водным добывающим промыслом

В статье затрагиваются вопросы, которые касаются родового объекта преступления, предусмотренного ст.249 УК Украины. Анализируются дискуссионные положения, освещенные в юридических источниках относительно родового объекта этого преступления. Автор предлагает собственное определение родового объекта преступления, которое исследуется.

Ключевые слова: родовой объект, преступление, общественные отношения, концепция объекта, рыбный, звериный или иной водный добывающий промысел.

Volkova T. Genitive object of the crime for unauthorized fishing, hunting or other water drawing industry

The article raises questions on the subsumer object crime under Art. 249 of Criminal Code of Ukraine. Analyzes the controversial provisions covered in the legal sources concerning genitive object of the crime. The author offers his own definition of a generic object of crime that is investigated.

Keywords: *generic object, crime, public relations, the concept of the object, fishing, hunting or other water drawing industry.*

Стаття надійшла до редакції 06.05.2015.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАНЕСЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

І.В. Глущенко

*начальник відділу розслідування злочинів
у сфері службової діяльності слідчого управління
ГУМВС України в м. Києві,*

А.В. Дрозд

*слідчий слідчого управління ГУМВС України
в м. Києві*

Постановка проблеми. Формування в Україні правової, демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст.3 і ст.27 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеки визначаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне (абсолютне) право на життя та здоров'я особи. Обов'язок держави захищати життя та здоров'я особи людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Актуальність проблеми полягає в тому, що такий злочин, як умисні тяжкі тілесні ушкодження існував протягом усієї історії людства, за різних умов і обставин. Історичний досвід свідчить, що саме в період докорінних суспільних змін, соціально-економічного устрою спостерігається значне зростання рівня злочинності в цілому, а особливо – насильницьких злочинів, до яких відноситься нанесення тяжких тілесних ушкоджень. Аналіз законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень слід розпочинати з найдавніших часів, коли закладалися основні підвалини поняття цього злочину – з часів становлення Київської Русі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження історії розвитку кодифікації кримінального права, у тому числі питань відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень, проводилася багатьма науковцями. Зокрема, цим питанням приділяли увагу такі вчені, як: С. Абельцев, Ю. Аленіна, Ю. Антонян, М. Бажанов, Р. Базаров, А. Волобуєв, С. Десницький, В. Дрюмін, А. Закалюк, В. Звирбуль, Ю. Карпа, І. Карпець, О. Кваша, Я. Ковельський, Д. Корецький, Н. Кузнецова, В. Кукольник, В. Кульчицький, Е. Побігайко, М. Погорецький, Д. Ривман, Є. Самовичев, В. Сташис, Н. Таганцев, В. Тацій, В. Туляков, Л. Удалова, В. Устинова, Л. Черепній, М. Шаргородський та ін.

Метою цієї статті є аналіз та висвітлення історичних етапів розвитку законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень на території України.

Основні результати дослідження. Злочини проти життя та здоров'я, у тому числі нанесення тяжких тілесних ушкоджень, є одним із найдавніших злочинів у кримінальному праві. Дослідження історії кримінального права дає змогу проаналізувати його розвиток у сфері охорони життя та здоров'я.

Історію українського права прийнято ділити на декілька періодів: 1) першим вважається період звичаєвого (неписаного) кримінального права. Воно застосовувалося, як правило, в рамках звичаїв і традицій; 2) другий пов'язаний з виникненням писемності та появою законодавства Давньої Русі; 3) третій етап розвитку пов'язаний з кримінальним правом централізованої держави. Він починається прийняттям воїнського артикула Петра I (1715 р.). Після його відміни набрало чинності «Уложения про покарання кримінальні й виправні»; 4) четвертий етап становлення кримінального права відносять епоху радянського кримінального права; 5) п'ятий етап розвитку кримінального законодавства – прийняття першого кодексу незалежної України – КК України від 05.04.2001 р по теперішній час [1].

Отже, розглядаючи перший етап, слід відзначити, що заборона на вбивство та побиття була одним із перших табу в людській культурі. Багато в чому це пояснюється необхідністю продовження роду і зміцнення суспільства. Безкарність вбивства та тяжких тілесних ушкоджень загрожувала людству винищенням, тому з самого спочатку ці суспільно-небезпечні діяння отримали засудження і заборонену в локальних співтовариствах – родах, племенах тощо. Зі становленням більших людських співтовариств аж до державних об'єднань, таке табу здобуло форму закону, обов'язкового для всіх його членів.

Відомо, що перші законодавчі акти як письмові, систематизовані зведення норм поведінки та заборон склалися на підставі загальноприйнятих норм моралі та звичаїв, формалізованих і закріплених у законах. Джерела архаїчного права вирізнялися своєю примітивністю. В них не виділялося кримінальне право, і не було визначення поняття та ознак злочину, як не було і класифікації злочинів та покарань [2, с.109].

На стадії свого зародження право намагалося регулювати лише найбільш суттєві суспільні відносини. Такими були передусім ті, що породжувалися соціальними конфліктами. Як зазначив англійський історик права Мен, чим більш давнім є кодекс, тим більш повно у ньому виражений кримінальний розділ [3, с. 226].

Надзвичайний вплив на розвиток права мали християнські релігійні норми та норми канонічного права. Вони регулювали широкий спектр суспільних відносин, у тому числі кримінальних, тоді як національні правові системи європейських країн були у зародковому стані, а потім сформувалися за безпосереднього впливу норм канонічного права, а також при релігійних обрядах, літературних нормах XI–XII століть [4, с.165]. Ту ж часткову «підміну» державного регулювання церковно-правовим ми бачимо і на Русі одразу після її хрещення в 988 р.

Проаналізувавши Біблію та інші релігійні джерела, знаходимо вираження релігійних постулатів у майбутніх кримінальних законах. Усім відомі Заповіді Божі, хоча вони і є моральними нормами, в яких формулювалися вимоги в абстрактній формі, більшість із них були відтворені у світських правових актах різних часів [5, с.20].

Отже, характеризуючи другий період, слід визначити, що у праслов'янському суспільстві VII–IX століть єдиним джерелом права був Закон

Руський, що склався у період «військової демократії» V–VI століть [6, с. 34]. З договорів великих князів Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) із греками вбачається, що Руській Правді передував Закон Руський. Текст цього Закону не дійшов до наших часів. Дослідники вважають, що, можливо, це був не законодавчий акт, а загальновизнаний на Русі звичай, на який опиралися князівські договори.

Угоди Київської Русі з Візантією передбачали покарання за злочини, які могли вчинити руські люди на території Візантії і греки на території Русі. У договорі 911 р. ішлося про взаємні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності за вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, крадіжку, інші злочини [7, с.84].

Найвідомішою пам'яткою давньоруського права, що містить норми про злочини і покарання, є Руська Правда у своїй ранній редакції (XI століття). Її положення ґрунтувалися переважно на звичаях. У цей період діяла «Руська Правда», яка існує у трьох редакціях: Коротка, Розширена та Скорочена. Ми досліджуватимемо Коротку редакцію Руської Правди з тієї причини, що в ній більш чітко висвітлено кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень. Розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень починається, саме, із Руської Правди. Початковий текст Руської Правди до нас не дійшов. Нині відомо 106 списків Руської Правди. Усі списки складені протягом XIII–XVII ст. Коротка редакція Правди як єдиний кодифікований акт, на думку дослідників, з'явилася наприкінці XI або на початку XII ст. Як пам'ятка права «Руська Правда» вперше була відкрита В. Татіщевим у 1738 р., тобто понад 260 років тому. Ще й сьогодні залишається спірним питання, чи є «Руська Правда» першим писаним джерелом права Київської Русі. Науковці припускають, що перші писані джерела права були і до Руської Правди, проте на сьогодні не збереглися. Л. Черепний припускає, що між 882 і 911 рр. був створений кодифікований акт ранньофеодального права, який послужив основою для Руської Правди Ярослава Мудрого [8].

Традиційного поділу тілесних ушкоджень на види, на відміну від чинного законодавства України про кримінальну відповідальність (умисні та необережні, а також легкі, середньої тяжкості та тяжкі), Коротка редакція Руської Правди, як вже зазначалося, не знає. Вона не розрізняє відповідальності залежно від суб'єктивної сторони злочину. В ній немає різниці між умислом і необережністю та розмежування умислу на прямий і непрямий. Хоча М. Грушевський, досліджуючи її, виділив і початки суб'єктивної оцінки: з точки зору наявності наміру та усвідомлення під час вчинення кримінального злочину. Вже в найдавнішій Правді карається намір удару, не доведеного до кінця (ст. 8), заподіяний удар (ст. 5), а також образа (ст. 7) відповідно накладенням штрафу в розмірі від 1 до 40 грн [9, с.360].

Отже, із змісту ст. 5 Короткої редакції Руської Правди можна припустити, що йдеться саме про тяжкі тілесні ушкодження. Караність цього злочину рівнозначна караності вбивства – 40 грн винагороди на користь потерпілого. Очевидно такий підхід до караності застосовувався і при пошкодженні ноги

потерпілого. Це впливає із ст.6, де сказано: якщо нога залишиться цілою, (але) якщо почне кульгати, то нехай усмиряють (винного) домочадці (пораненого). Термін «усмиряють» означає можливість застосування членами родини потерпілого (домочадцями) кровної помсти [1].

Із дослідження змісту ст.17 Короткої редакції Руської Правди можна зробити висновок, що розглянуті випадки кримінально-правового регулювання стосувалися лише вільних людей. До холопів та інших залежних людей (рядовичів, смердів, закупів, рабів) у випадку заподіяння ними тілесних ушкоджень вільній людині застосовувалася кровна помста. Каралося і приховування такого холопа його володарем. У цьому випадку володареві холопа треба було забрати холопа собі та заплатити за нього 12 грн, що можна розглядати як викуп за життя холопа. Очевидно, що такий підхід застосовували і у випадку вчинення вбивства вільної людини холопом або іншою залежною людиною. Холоп, інша залежна людина перебували під захистом свого володаря. Доказом цього є припис ст.33 Короткої редакції Руської Правди, де вказано: якщо без княжого розпорядження будуть мордувати смерда (то платити) 3 грн за образу; а за (мордування) огнищанина, тіуна і мечника – 12 грн. Заслуговує на увагу те, що кровна помста допускалась у випадку, коли хто-небудь буде побитий до крові або синців, якщо ж потерпілий за себе не може помститися, то нехай візьме собі з винного 3 грн. винагороди та ще й плату лікареві (ст.2). Перша особливість такого роду помсти полягала в тому, що право на помсту належало винятково потерпілому, а не його близьким родичам. Друга особливість (штраф) доповнювалася відшкодуванням потерпілому заподіяної злочинном шкоди (плата лікареві). Третя особливість (докази визнавалася лише за наявності крові або синяків, а якщо їх не було, то показів свідків: якщо хто-небудь буде побитий до крові або до синців, то не шукати цьому чоловікові свідків; якщо на ньому не буде жодних слідів (побоїв), то нехай прийдуть свідки; якщо ж не може (привести свідків), то справі кінець (ст.2). Принагідно зазначимо, що доказом образи дією (ст.10) могли бути лише покази двох свідків. Іноземців у таких випадках приводили до присяги [10].

В оригіналах списки Руської Правди не поділені на пронумеровані статті (лише деякі з них мають назви окремих частин документа), і тільки пізніше такий поділ було здійснено з науковою метою. Отже, Коротка редакція Руської Правди як перший кодекс давньоруського права, який зберігся до нашого часу, заклала основи правового захисту життя та здоров'я особи, що знайшло свій подальший розвиток у наступних кодифікованих правових актах.

Слід зауважити, що Русь часів Правди, як правило, не сприймала калічницьких та тілесних покарань, притаманних візантійському праву тих часів, а застосовувала грошовий штраф на користь держави, який був основною мірою покарання і призначався за вчинення злочину проти особи або її майна (вбивство без корисливої мети, членушкодження, крадіжка тощо) [2, с. 112].

Після втрати Київською Руссю політичної незалежності українські землі увійшли до складу Литовського князівства, основним законодавчим актом якого, був Литовський Статут у редакціях 1529, 1566, 1588 рр.

У першій редакції Литовський Статут, як і Руська Правда, встановлює грошові стягнення на користь князя за вбивство та за інші злочини, які у Київській Русі карались кримінальним штрафом. Окрім того, деякі з цих штрафів, як і за часів Київської Русі, дорівнювали приватній винагороді. Так, за вбивство шляхтича на користь держави стягувався штраф («вина»), рівний головщині (I, VII, 1) (I, VII, 1 – означає I редакція Литовського Статуту, VII розділ, 1 артикул). Подібна рівновага встановлювалась й іншими артикулами. Наприклад, у I, VII, 29 зазначалося, що за вбивство під час бійки шляхтича винний має сплатити головщини 100 коп. грошей, а князю – також 100 коп. Зберігся і головний критерій поділу штрафу на розміри – за тяжкістю злочину. Найвищою сумою штрафу була «вина» у 100 коп. (за вбивство), 50 коп. і 30 коп. стягувалося відповідно за членушкодження і поранення [11, с.141-144].

Поступово під впливом польського та німецького права відбувається трансформація ставлення до покарання. II і III редакції Литовського Статуту передбачали покарання у вигляді смертної кари за вбивство; калічицькі покарання – за членушкодження та тюремне ув'язнення – за поранення: «III, розділ 11, артикул № 1: Коли б на чийсь шляхетський будинок навмисно, насильно був здійснений напад або напад і в тому будинку був би хто-небудь вбитий, зловмисник піддається смертній карі разом зі своїми спільниками. При цьому головщина повинна бути виплачена відповідно до стану вбитого в подвійному розмірі.

А коли б зловмисник кого-небудь поранив, то тільки він сам присуджується до смертної кари, а його спільники присуджуються до тюремного ув'язнення на дні башти як кримінальні злочинці терміном один рік і шість тижнів. А коли насильно наїхавши чи напавши, нікого не поранив і не вбив, але ознаки насилля залишив або шкоду причинив, тоді тільки за насилля буде платити 12 рублів грошей, а також відшкодувати збитки» [12, с.80].

Після входження українських земель до Литовського князівства і дії на території України Литовського Статуту поступово під впливом польського та німецького права відбувається трансформація ставлення до покарання і відхід від гуманістичних принципів, притаманних Руській Правді, за якими штраф був основним видом покарання і не мав на меті залякати винних.

На території України у XIII-XVII ст. діяло і Магдебурзьке право (найпоширеніше в Україні пам'ятки магдебурзького права: «Зерцало саксонів» (1536 р.), «Право цивільне Хелмінське» (1584 р.), «Порядок прав цивільних магдебурзьких» (1557-1559 рр.), «Артикули права магдебурзького» (1557 р.). Українським містам магдебурзьке право надали литовські князі, польські королі, російські царі, українські гетьмани. В цих пам'ятках немає згадок про тілесні ушкодження, тому ми не досліджували їх.

Переходячи до третього періоду, слід відзначити, що наукове осмислення кримінального права почалося у вітчизняному правознавстві саме у XVIII ст., про що свідчать праці Я. Козельського та С. Десницького. Згодом воно було продовжено на початку XIX ст. у дослідженнях П. Лодія, М. Балудянского та В. Кукольника. Але справжнє становлення відповідних галузей юридичної науки відбулося після заснування університетів, у яких були ство-

рені юридичні факультети, у середині ХІХ ст. [8]. Він починається прийняттям воїнського артикула Петра І (1715 р.). Після його відміни набрало чинності Кримінальне укладення 1903. Якщо розглядати Кримінальне укладення 1903 р., то злочину, які заподіюють шкоду здоров'ю, були зібрані в главі 23, яка називалася «Про тілесному ушкодженні і насильстві над особистістю». Складалася вона з 14 статей. Серед злочинів проти здоров'я Кримінальне укладення 1903 р. розрізняло склади тілесних ушкоджень, які залежно від тяжкості наслідків, що настали поділялися на тяжкі, досить тяжкі та легкі. Укладення 1903 р. виділяло дев'ять можливих ознак «досить тяжкого тілесного ушкодження»: втрата зору, слуху, мови, руки, ноги, дітородних частин організму, незабутнє спотворення особи, розлад здоров'я небезпечно для життя і душевна хвороба. Примітно, що тілесне ушкодження, небезпечно для життя (ст.467) поряд з основним складом містило і кваліфікований, обтяжений настанням смерті потерпілого. У цьому випадку караність діяння зростала – з восьми років каторги до десяти років з урахуванням підвищеного ступеня суспільної небезпеки даного виду насильницького посягання [13].

Також в Уложенні 1903 р. вказувалися критерії тяжкого тілесного ушкодження, а саме (відповідно до ст.468): має небезпечно для життя розлади здоров'я, які мали або постійний характер, або, хоча і тимчасовий, але, цитуючи статтю Кримінального уложення, «нарушавшие отправление органа тела». Характерно, що ст.468 також мала простий і кваліфікований склади, останній з яких передбачав настання наслідків вельми тяжкого тілесного ушкодження або смерті потерпілого. При цьому караність тяжкого тілесного ушкодження у порівнянні з більш небезпечним його видом була значно м'якше і полягала в поміщення винного у виправний будинок (на відміну від каторги за вчинення досить тяжкого тілесного ушкодження); за кваліфікований вид даного злочину тривалість терміну не могла бути менше трьох років.

Всі інші розлади здоров'я, не зазначені в ст.ст. 467 і 468 Уложення, оголошувалися легкими тілесними ушкодженнями і каралися за ст. 469 ув'язненням. Якщо ж вчинення даного злочину тягло за собою настання одного з наслідків досить тяжкого тілесного ушкодження або смерті, а також, якщо легка шкода здоров'ю заподіяно вагітній жінці, караність діяння визначалася за правилами найбільш тяжкого тілесного ушкодження, що передбачало тривалі терміни перебування на каторзі. Караність необережних злочинів даної групи встановлювалася в законодавстві окремо (ст.474) і передбачала арешт або грошову пеню у розмірі не вище 25 рублів, як альтернатива арешту при заподіянні легкого тілесного ушкодження з необережності. Обставинами, що обтяжують покарання, визнавалися ознаки, що враховують специфіку особи потерпілих (мати, законний батько, інший родич, священник, посадова особа, хто-небудь «из чинов караула, охраняющих Священную Особу Царствующего Императора или Члена Императорского Дома». До обставин, пом'якшуючих караність тілесних ушкоджень, визнавалися: «сильне душевне хвилювання», «насильство над особистістю», «тяжка образа з боку потерпілого». Зазначені ознаки, будучи в ряді випадків провокуючим моментом протиправної поведін-

ки винного, повинні були в обов'язковому порядку враховуватися при призначенні покарання [13].

Підсумовуючи сказане щодо Кримінального уложення 1903, можна відзначити, серед інших складів злочинів воно містило розгорнуту систему злочинів проти здоров'я людини, яка відрізнялася логічністю і послідовністю, відповідала високому рівню розвитку судової медицини та юриспруденції, але також можна сказати і про іншу сторону даного кримінального закону: воно налічувало 687 статей, що надавало йому характер деякої розпливчастості і невизначеності в розумінні окремих норм.

Розглядаючи четвертий етап становлення законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень відносять епоху радянського кримінального права, в історичному плані, починаючи з 1917 р. У період Жовтневої революції та громадянської війни, коли не було ще кримінальних кодексів, було видано відносно небагато кримінальних законів, що визначають відповідальність за різного роду злочини проти особистості. Нанесення каліцтв визнавалося судом тяжким злочином і суворо каралося. Про нанесенні каліцтв у цей період згадувалося в ряді спеціальних наказів Ради робітничих і селянських депутатів.

Про злочини проти здоров'я законодавство періоду встановлення Радянської влади згадувало переважно в законодавчих актах, що визначали компетенцію різних судових органів. Декрет про суд №1 не виокремлював із загальної підсудності місцевих судів найбільш тяжкі злочини проти особистості. Однак Декрет про суд №3, опублікований 20 липня 1918 р., надаючи особливо серйозне значення боротьбі з найбільш тяжкими злочинами проти особистості, відносив до ведення окружних народних судів справи про посягання на тілесну недоторканість громадян [14, ст. 589]. Видане 21 жовтня 1920 р. Положення «Про народний суд РРФСР» при визначенні підсудності згадувало про злочини, пов'язані із заподіянням тяжких ран і каліцтв [15, ст. 407].

З інших законодавчих актів, що стосуються злочинів проти особи була Інструкція комісії у справах неповнолітніх, прийнята спільною постановою Наркомпроса, Наркомздоров'я і НКЮ РРФСР у 1920 р. спеціально згадувала про порядок притягнення до відповідальності неповнолітніх старше 14 років, обвинувачених у заподіянні тяжких ран і каліцтв.

При розробці Кримінального кодексу РРФСР 1922 р в Особливу частину була включена п'ята глава «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи». Вона ділилася на п'ять розділів: вбивство, тілесні ушкодження і насильство над особистістю, залишення в небезпеці, злочини у сфері статевих відносин, інші посягання на особу і її гідність. У розділі «Тілесні ушкодження і насильство над особистістю» все тілесні ушкодження поділялися на тяжкі, менш тяжкі і легкі тілесні ушкодження.

Кримінальний кодекс РРФСР 1922 р. прямо не давав визначення легкого тілесного ушкодження. Однак, виходячи з поняття тяжкого і менш тяжкого тілесного ушкодження передбачалося, що до легкого тілесного ушкодження відносилося тілесне ушкодження, не є небезпечним для життя і викликає

короткочасний розлад здоров'я або не пов'язане з розладом здоров'я, але викликало порушення анатомічної цілісності тканин. Удари, побої або інші насильницькі дії, які заподіюють фізичний біль, також ставилися до тілесних ушкоджень, які КК РРФСР 1922 р. виділяв у самостійний склад злочину [16, ст.906].

Крім простого умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч.1 ст.149) КК РРФСР 1922 р. передбачав кваліфікований вид тяжкого тілесного ушкодження, коли від нього пішла смерть або воно було заподіяно шляхом катувань або мучення або стало наслідком нанесення систематичних, хоч би і легких тілесних ушкоджень (ч.2 ст.149).

Менш небезпечними видами умисного тяжкого тілесного ушкодження були тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання, викликаного протизаконним насильством або важкою образою з боку потерпілого, а також тілесне пошкодження, завдане при перевищенні меж необхідної оборони (ст.152).

Кримінальний кодекс РРФСР 1926 р. у главі шостій передбачав злочини проти особистості – життя, здоров'я, свободи і гідності людини. На відміну від КК РРФСР 1922 р. ця глава не ділилася на розділи. Крім цього, КК РРФСР 1926 р. істотно змінив систему тілесних ушкоджень. Він встановив поділ тілесних ушкоджень за їх тяжкості на два види: тяжкі (ст.142) і легкі тілесні ушкодження (ст.143).

Тяжким тілесним ушкодженням визнавалося тілесне ушкодження, що спричинило за собою втрату зору, слуху або будь-якого органу, непоправне знівечення обличчя, душевну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі значною втраатою працездатності.

Серед легких тілесних ушкоджень КК РРФСР 1926 р. розрізняв ушкодження, що заподіяло розлад здоров'я, і не заподіяли такого (ч.2 ст.143).

Різниця простого і кваліфікованого умисного тяжкого тілесного ушкодження проводилася КК РРФСР 1926 р. за тими ж ознаками, що і КК РРФСР 1922 р. Для наявності складу ч.2 ст.142 КК РРФСР (у редакції 1926 р.) було необхідно, щоб тяжкі тілесні ушкодження або викликали смерть потерпілого або були вчинені способом, що має характер мучення або катувань, або з'явилися результатом систематичних, хоч би і легких тілесних ушкоджень. Крім того, для кваліфікації злочину за ч.2 ст.142 КК РРФСР необхідно було встановлення в діянні суб'єкта необережної провини стосовно наступило результату – смерті потерпілого [17, с. 5].

Під муками або катуваннями, якими могло супроводжуватися нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розумілися пов'язані із заподіянням потерпілому особливо тяжких страждань, тобто будь-яке фізичне насильство над особистістю, пов'язане із заподіянням тривалих фізичних страждань чи такі, що відбуваються систематично.

Нарешті, склад умисного тяжкого тілесного ушкодження мався у результаті заподіяння потерпілому систематичних, хоч би і легких пошкоджень. Сюди ставилися багаторазові удари (побої), багаторазові легкі тілесні ушкодження тощо. Для наявності складу злочину з цього останньою ознакою

з суб'єктивної сторони, байдуже чи було тяжке тілесне ушкодження результатом умислу або необережності, достатньо було того, що легкі тілесні ушкодження наносилися навмисно. Отже, всяке необережне тяжке тілесне ушкодження, що стало результатом навмисного нанесення легких тілесних ушкоджень, утворювало склад злочину, передбаченого ч.2 ст.142 КК РРФСР.

Суттєвим проривом у законодавстві, що зіграла конструктивну роль, у створенні більш досконалої системи щодо кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень прийняття КК РРФСР 1960 р., який був введений у дію з 1 січня 1961 р.

Кримінальний кодекс РРФСР 1960р. змінив систему Особливої частини КК РРФСР 1926 р. Глава, що передбачала відповідальність за посягання на особистість, отримала назву «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи» і була перенесена з шостої позиції на третю. У цю главу були включені норми про тяжкі тілесні ушкодження.

Шкоду, заподіяну здоров'ю людини, КК РРФСР 1960 р. ділив на такі види: тяжке тілесне ушкодження (ст.108); менш тяжке тілесне ушкодження (ст.109); легке тілесне ушкодження, що спричинило за собою короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності (ч.1 ст.112), або не спричинило за собою таких наслідків (ч.2 ст.112).

Отже, якщо КК РРФСР 1926 р. фактично передбачав два ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, то КК РРФСР 1960 р. містив три ступені тяжкості тілесних ушкоджень. КК РРФСР 1960 р. розрізняв просте умисне тяжке тілесне ушкодження та кваліфіковане. У порівнянні з КК РРФСР 1926 р. КК РРФСР 1960 р. включив до складу простого умисного тяжкого тілесного ушкодження нові ознаки: небезпека для життя, розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину і переривання вагітності (ч.1 ст.108). Новою кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч.2 ст.108 КК РРФСР 1960 р., було вчинення даного злочину особливо небезпечним рецидивістом (у порівнянні з КК РРФСР 1926 р.).

Підсумовуючи даний етап слід відзначити, що новим етапом законодавчого закріплення норм злочинів проти життя стало прийняття КК УРСР 1960 р. У ньому були суттєво змінені норми попередніх кодексів шляхом включення додаткових кваліфікуючих ознак або внесення редакційних змін до диспозицій статей, зміни санкцій статей, криміналізації або декриміналізації окремих злочинів. Позитивним з точки зору юридичної техніки у КК 1960 р. було запровадження назв статей, які дозволяють краще орієнтуватися серед злочинів проти життя та стисліше формулювати той чи інший склад злочину. У цьому Кодексі у главі III «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності людини» виділені такі злочини проти здоров'я: тілесні ушкодження (статті 101-106); побої та мордування (ст.107) [18].

П'ятий етап історії українського права розпочався з прийняттям нового КК у 2001 р. У чинному КК України норми щодо злочинів проти життя та здоров'я розміщено в розділі II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров'я особи». Незважаючи на те, що людина й її життя є в Україні найвищою соціальною цінністю, цей розділ чомусь розміщений після розділу

«Злочини проти основ національної безпеки України» [19]. Умисні тяжкі тілесні uszkodження ст.121 Кримінального кодексу України відносяться до злочинів проти здоров'я. До цієї ж групи відносяться: різні види тілесних uszkodжень (статті 121-125, 128), побої і мордування (ст.126), катування (ст.127), спеціальні види тілесних uszkodжень, такі, як зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст.130), а також зараження венеричною хворобою (ст.133) [20].

Зазначене зумовлює актуальність не лише теоретичного, а й історичного дослідження етапів розвитку законодавства України про тяжкі тілесні uszkodження. Адже тяжкі тілесні uszkodження були і залишається найбільш небезпечним та, на жаль, поширеним злочином, який посягає на невід'ємне право людини – право на життя та здоров'я.

Висновок. Наука кримінального права, а саме – розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень за законодавством України, постійно вдосконалювалась. Незважаючи на те, що чинний КК України є досконалішим порівняно з КК 1922, 1927, 1960 рр. виникає чимало проблем його застосування на практиці, зокрема й щодо злочинів проти життя та здоров'я особи. Але врахування історичних етапів кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень надасть змогу в подальшому розробити методичні рекомендації, що підвищить ефективність попередження та протидію злочинності на всій території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особливості розслідування умисного тяжкого тілесного uszkodження // Інтернет-сайт: e-Works/com/ua: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/3238_Osoblivosti_rozslidyvannya_umisnogo_tyajkogo_tilesnogo_yshkodjennya.html.
2. *Бережний С.* Вбивство в кримінальному праві України / С. Бережний // Вісник прокуратури. – 2007. – № 5(71). – С. 108-114.
3. *Кашанина Т.В.* Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы: [учеб. пособ.] – М., 1999. – 335 с.
4. *Берман Г.Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования. – М., 1999. – 624 с.
5. *Хавронюк М.І.* Історія кримінального права європейських країн: [монографія] / М.І. Хавронюк – К., 2006. – С. 192.
6. *Жильцов С.В.* Смертная казнь в истории России. – М. : Изд-во: «Зерцало», 2002. – С. 34.
7. *Сахаров А.Н.* Дипломатия Древней Руси. – М., 1987. – 128 с.
8. Аналіз норм існуючої нормативно-правової бази, що встановлюють відповідальність за нанесення тілесних uszkodжень // Електронна база знань Олбест: інтернет сайт: Allbest: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/law/3c0a65625b3bc78b4c43a88521216d36_0.html.
9. *Грушевський М.* Історія України-Русі: В 11-ти т. – Т.3 – К., 1993 – 460 с.
10. Коротка редакція Руської Правди: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.okpravo.info/pam/11.htm>.

11. Кудін С. Поняття кримінального штрафу за Руською Правдою та Литовським Статутом [Текст] / Кудін С. // Право України. – 2000. – №11. – С.141-145.

12. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посібн.] / [упорядн.: А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

13. Уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью // Электронная библиотека студента: «Библиофонд»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=559054>.

14. Собрание законодательства РФ. – 1995. – №17. – Ст.1471.

15. Собрание Узаконений РСФСР. – 1918. – №52. – Ст.589.

16. Собрание Узаконений РСФСР. – 1920. – №301. – Ст.589.

17. Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. – М., 1964. – 241 с.

18. Дурманов Н.Д. Понятие телесных повреждений по советскому уголовному праву // «Советское государство и право» 1956 г. – № 1.

19. Мусієнко Н.Є. Історичний розвиток термінів «злочин» і «покарання» в українському кримінальному праві: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2012/2fb087371ec51132acd1ca3c4c7cd6b0.pdf>.

20. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Особлива частина. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-28-11-45-41/17-2010-12-28-11-47-06/299-roz3.html?start=1>.

Глушченко І.В., Дрозд А.В. Історичні аспекти кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень

У даній статті розглядаються історичні аспекти розвитку законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень з часів становлення Київської Русі і до сьогодні.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, історичні періоди, тяжкі тілесні ушкодження.

Глушченко И.В., Дрозд А.В. Исторические аспекты уголовной ответственности за нанесение умышленных тяжких телесных повреждений

В данной статье рассматриваются исторические аспекты развития законодательства об ответственности за нанесение умышленных тяжких телесных повреждений со времен становления Киевской Руси и по сегодняшнее время.

Ключевые слова: уголовная ответственность, исторические периоды, тяжёлые телесные повреждения.

Gluschenko I.V., Drozd A.V. Historical aspects of criminal liability for intentional causing serious injury

This article discusses the historical aspects of legislation on liability for intentional causing grievous bodily harm from the time of formation of Kievan Rus to the present time.

Keywords: criminal liability, historical periods, grievous bodily harm

Стаття надійшла до редакції 30.03.2015.

СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ, ЗАРУБІЖНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

С.Ф. Денисов

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

О.О. Мірошник

*Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

Постановка проблеми. Налагодження взаємозв'язку між теорію кримінального й кримінального процесуального права та процесуальною діяльністю суб'єктів пізнання є необхідністю, яка впливає, зокрема, з неефективності багатьох положень правової науки, яка, в свою чергу, полягає у тому, що останні не використовуються у практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню принципів кримінального права та кримінальної відповідальності присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких, зокрема: Ю.В. Баулін, І.М. Гнатів [7], О.П. Горох [8], Ю.Л. Дятлова [10], М.А. Залигіна [18], В.В. Мальцев [19], А.Е. Скакун [34], Л.Ю. Тимофєєва [38], В.І. Тютюгін [40], В.Д. Філімонов [51] та ін. Однак дослідженням питання кримінально-правової кваліфікації, в цілому, та принципів кримінально-правової кваліфікації, зокрема, займалися лише деякі вчені, серед яких: В.О. Гацелюк, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, В.В. Марчук, Р.Г. Мубаракшин, В.О. Навроцький, Р.О. Сабітов, Т.І. Созанський, О.В. Ус, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк та ін.

Мета статті. Визначення сутності та практичного значення принципів кримінально-правової кваліфікації з огляду на необхідність їх нормативного закріплення та міжнародного досвіду й досвіду іноземних держав.

Основні результати дослідження. Загалом сутність являє собою найголовніше, істотне в кому-, чому-небудь [36, с. 860]. Термін «сутність» необхідно відмежовувати від терміну «зміст». Останній являє собою те, про що говориться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується [36, с. 624]. Отже, ми будемо розглядати, виключно, основні, загальні, фундаментальні положення щодо принципів кримінально-правової кваліфікації, не торкаючись їх змістовного наповнення.

Насамперед необхідно визначитися з терміном «кримінально-правова кваліфікація». Як зазначає В.О. Навроцький [25, 26, 27, 28] слово «кваліфікація» походить від двох латинських слів – *quails* (якість, який за якістю) та *facio* (роблю). Таким чином, у буквальному перекладі «кваліфікація» – це визначення якості, оцінка. У праві під кваліфікацією звичайно розуміють оцінку

діяння з точки зору нормативно-правових актів, визначення того, під яку правову норму «підпадає» таке діяння. Як слушно зазначає М.Й. Коржанський [13] у кримінальному праві кваліфікація злочину – це реалізація кримінального закону шляхом застосування до вчиненого діяння конкретної кримінально-правової норми, або підведення певного злочину під ознаки конкретної норми.

На думку В.О. Навроцького, кримінально-правова кваліфікація – це оцінка діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду та характеризується ознаками кримінальної протиправності, що полягає у визначенні того, якою статтею (частиною, пунктом статті) кримінального закону передбачене вказане діяння [25, с. 50].

Між тим, необхідно зосередити увагу на розмежуванні наступних понять: 1) «принцип» та «засада»; 2) «принципи кримінального права», «принципи кримінально-правової кваліфікації» та «принципи призначення покарання»; 3) «принципи кримінально-правової кваліфікації» та «правила кваліфікації злочинів». В. Божко [3] проводить детальний аналіз окремих рішень Конституційного Суду України, завдяки чому приходить до думки, що терміни «засада» і «принцип» є дуже близькими, але не тотожними категоріями. Саме тому і законодавець, і Конституційний Суд України іноді навіть використовують їх у схожому значенні. Однак, ретельний аналіз засвідчив, що термін «засада» є ширшим за своїм змістом та охоплює також і ті явища, які окреслюються категорією «принцип». Тому зміст терміну «принцип» можна розкрити через ширшу за своїм змістом категорію «засада», а не навпаки.

Проте, враховуючи той факт, що Конституція України є основним законом держави, саме на її положеннях формуються інші законодавчі акти, зазначимо, що використання терміну «засада» по відношенню до категорії, яку в Конституції України визначено принципом – недоцільно. Отже, засади – це основи, вихідні, керівні положення, а принципи – це окремі вихідні положення науки, діяльності або їх напрямку.

Як зазначає Ю.М. Оборотов, правові принципи загалом мають важливе значення, оскільки, розглядаючи їх як одну з найважливіших складових правового мислення юриста, ми маємо на увазі саме формування професійної правової культури. Саме принципи є трансляторами правової традиції, існуючими у правовому досвіді та правовій діяльності юристів [29, с. 48].

Зокрема, О.П. Горох зазначає, що у кримінально-правовій доктрині набула поширення позиція про поділ принципів права на: 1) загально-правові; 2) міжгалузеві; 3) спеціально-правові (галузеві); 4) принципи окремих інститутів кримінального права (інституціональні). На відміну від перших двох принципи окремих інститутів кримінального права найбільш специфічні: ярко виражені відмінні риси, особливості, специфічність характеру тощо. Вони забезпечуючи єдність правового регулювання певного кола однорідних суспільних відносин, існують не окремо від загально-правових, міжгалузевих і галузевих принципів, а доповнюють, конкретизують їх залежно від особливостей конкретного інституту [8, с. 659].

Проте існує й інша точка зору. Так, зокрема, А.Е. Скакун, розглядаючи принципи кримінального права крізь призму конституційних положень зару-

біжних країн, зазначає, що загальноправові (конституційні) принципи діють через галузеві, а специфічні галузеві принципи є не чим іншим, як своєрідним віддзеркаленням загальноправових принципів [34].

Виникає необхідність розмежування наступних понять за двома групами, першу з яких складають: «принципи кримінального права», «принципи кримінально-правової кваліфікації» та «принципи призначення покарання», а другу – «принципи кримінально-правової кваліфікації» та «правила кваліфікації злочинів».

Між тим, як слушно зазначає Д. А. Шевченко, з позиції юридичної науки стосовно сфери злочинів і покарань вчені говорять про наявність принципів кримінально-правової політики, кримінального права, кримінального закону, кодифікації кримінально-правових норм, категорій і інститутів кримінального законодавства, які тісно пов'язані між собою [56, с. 1014].

Принципи кримінального права (від лат. *principium* – основа, початок) – основні засади, керівні ідеї, котрі визначають зміст і спрямованість кримінального права та кримінально-правової політики як безпосередньо закріплені через норми спеціально їм присвячені, так і опосередковано зазначені в кримінально-правових нормах і обов'язкові для законодавця, правозастосовних органів та громадян у сфері боротьби зі злочинністю [35, с. 170]. Принципи кримінального права були предметом дослідження багатьох авторів у радянський період [12, 15] та не втратили своєї актуальності в цьому контексті й сьогодні [17].

В.Д. Філімонов пропонує наступне визначення принципів кримінального права – це виражені в кримінальному законодавстві вимоги до законотворчої, правозастосовної діяльності та поведінки громадян, обумовлені вказівками міжнародно-правових актів про права людини, Конституції, а також завданнями боротьби зі злочинністю, які являють собою положення, що визначають зміст всієї або значної сукупності правових норм та інтегруючи їх до єдиної системи кримінального права [51, с.35]. Тобто науковець ототожнює поняття принципів кримінального права з принципами кримінального законодавства.

Принципи кваліфікації злочинів – загальні начала, вихідні положення, котрими керуються при встановленні відповідності між фактичними ознаками скоєного й ознаками, закріпленими у кримінально-правовій нормі, при пошуку статей кримінального закону, якими передбачено відповідальність за злочин [34, с. 169]. Принципи призначення покарання – вихідні, найбільш важливі положення, що закріплені в нормах кримінального законодавства або впливають з його тлумачення, та визначають всю діяльність судів по застосуванню покарання до осіб, винних у вчиненні злочину [34, с.170].

За В.О. Навроцьким принципи кримінально-правової кваліфікації – це система науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо, найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір статті кримінального закону, котра передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме даної статті і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною статтею [25, с.100]. Як слушно зазначає

М.А. Залигіна [18], стабілізуюча роль принципів кримінального права забезпечує, зокрема, стійкість нормативного матеріалу, в зв'язку з чим дослідження сутності принципів кримінального права на сьогодні є актуальним. На думку Ю.Л. Дяболової, правила кваліфікації злочинів – це прийоми, способи застосування кримінального закону, передбачені в ньому самому, постановках пленуму Верховного Суду, а також напрацьовані іншою судовою практикою та теорією кримінального права [10]. М. Бабій зазначає, що правила кваліфікації злочинів будуються у відповідності з законами логіки, що забезпечує їх наукову обґрунтованість. Правила кваліфікації також можна визначити як систему більш конкретних (по відношенню до принципів) положень, які виступають методичною основою пізнання ситуації кримінального правопорушення, та дотримання яких виступає гарантією практичного застосування принципів кримінально-правової кваліфікації [2].

Разом з тим, важливо також зазначити, що в ст.65 Кримінального кодексу (далі – КК) України [14] визначено загальні засади призначення покарання, влучне визначення яких надав В.О. Туликов [39], окресливши їх як систему загальнообов'язкових правил, що формують підстави суддівського розсуду при призначенні покарання. Отже, знову ж таки, наголошуємо на тому, що поняття «засади» в жодному разі не можна ототожнювати з поняттям «принципи».

Таким чином, принципи кримінально-правової кваліфікації є унікальною категорією, що включає в себе найбільш загальні, основні положення, на яких має ґрунтуватися кримінально-правова кваліфікація.

Сутність принципів кримінально-правової кваліфікації полягає в існуванні імперативних вимог до суб'єктів здійснення кримінально-правової кваліфікації щодо вчинення відповідних дій, які сприятимуть встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Разом з тим, сутність принципів кримінально-правової кваліфікації також можна розкрити через їх основні ознаки, запропоновані В.О. Навроцьким [25], а саме: системний характер, наукова обґрунтованість, стабільність та свідоме застосування. До принципів кримінально-правової кваліфікації належать наступні (за В.О. Навроцьким [25]): принцип законності, принцип стабільності, принцип офіційності, принцип повноти, принцип точності, принцип індивідуальності, принцип недопустимості подвійного інкримінування, принцип об'єктивності, принцип вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються. Аналогічної точки зору притримуються В. В. Кузнецов та А. В. Савченко [16].

На нашу думку, цей перелік необхідно доповнити принципом верховенства права, який виокремлюють в якості принципу кримінального права О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк [9, с.70] і саме в такому вигляді перелік принципів кримінально-правової кваліфікації необхідно закріпити на законодавчому рівні.

М.І. Хавронюк [2, 52, 53] вважає за необхідне визначити в КК України наступні принципи: законність, рівність громадян перед законом, принцип вини, справедливість, принцип індивідуалізації покарання, принцип особисто-

го характеру кримінальної відповідальності, гуманізм, принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Поряд з цими принципами М.І. Хавронюк пропонує визначити й правила кваліфікації злочинів.

З огляду на пропозиції В.О. Навроцького та М.І. Хавронюка наважимося зазначити, що використання тієї чи іншої з двох альтернативних пропозицій залежить від орієнтації кримінального законодавства. КК України має бути законом «для народу» і в його змісті необхідно окреслити перелік принципів, визначений М.І. Хавронюком як перелік більш загальних, зрозумілих та доступних кожному громадянину положень. У цьому випадку такі положення варто озаглавити як «принципи кримінальної відповідальності». Тоді ж перелік принципів, які виокремлює В.О. Навроцький слід закріпити на рівні підзаконних нормативно-правових актів в якості загальних, базових положень, якими повинні керуватися суб'єкти здійснення кримінально-правової кваліфікації. В такому випадку цей перелік слід озаглавити як «принципи кримінально-правової кваліфікації».

О.О. Дудоров та Є.О. Письменський виокремлюють 9 принципів кваліфікації злочинів, а саме: законність, офіційність, об'єктивність, точність, індивідуальність, повнота, вирішення спірних питань на користь особи, діяння якої кваліфікуються, недопустимість подвійного інкримінування, стабільність кримінально-правової кваліфікації, та зауважують, що в літературі називаються й деякі інші принципи кваліфікації, зокрема: істинність (правильність) та принцип суб'єктивного вміння [11].

На думку О.В. Сумачева, необхідно виокремлювати також «нетрадиційні» принципи кримінального права, серед яких: презумпція винуватості, об'єктивне вміння та диспозитивність [37].

Проте, говорячи про принципи кримінально-правової кваліфікації, серед них варто виокремлювати саме ті десять положень, про які було зазначено вище.

М.В. Галабала [4], говорячи про принципи кримінальної політики, сутність яких близька до сутності принципів кримінально-правової кваліфікації, вказує на брак досліджень з цієї проблематики у вітчизняній правовій науці.

Необхідність нормативного визначення поняття та вичерпного переліку принципів кримінально-правової кваліфікації полягає у тому, що нормативне закріплення принципів кримінально-правової кваліфікації, а також встановлення їх переліку сприятиме загальнообов'язковості застосування цих положень.

Нагальність практичного застосування принципів кримінально-правової кваліфікації обумовлюється їх сутністю, що, зокрема, полягає у формулюванні за їх допомогою вимоги щодо необхідності застосування саме тієї норми, що повністю відображає вчинене особою діяння. З метою з'ясування практичного значення принципів кримінально-правової кваліфікації важливим вбачається вивчення думки науковців та майбутніх практичних працівників, у зв'язку з чим ми провели опитування серед адвокатів, співробітників органів внутрішніх справ, суддів, а також студентів 4 курсу та співробітників кафедр

кримінального права і кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету.

Результати наступні. Перед респондентам, зокрема, було поставлено завдання обрати із запропонованого переліку принципів ті, що відносяться до принципів кримінально-правової кваліфікації. Результати наступні: принцип законності визначили 61,5% респондентів; принцип повноти – 38,5%; принцип офіційності – 15,4%; принцип об'єктивності – 61,5%; принцип точності – 46,1%; принцип індивідуальності – 46,1%. На питання щодо практичного значення принципів кримінально-правової кваліфікації респонденти одностайно погодилися з тим, що вони мають практичне значення. На питання про необхідність нормативного визначення принципів кримінально-правової кваліфікації респонденти відповіли наступним чином: 77% зазначили, що така необхідність існує, а 23% вказали на необов'язковість нормативного закріплення принципів, оскільки воно не впливає на кримінально-правову кваліфікацію.

У п.1 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [30] Пленум Верховного Суду України наголошує на необхідності звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержувати вимог ст.65 КК України стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Отже, засобами реалізації визначених у ст.65 КК України загальних засад призначення покарання є саме принципи кримінально-правової кваліфікації. Пленум Верховного Суду України виокремив лише чотири принципи, ми ж наголошуємо на необхідності закріплення в КК України 10 основних принципів кримінально-правової кваліфікації.

При аналізі зарубіжного кримінального законодавства слід зазначити наступне: в КК Російської Федерації [50] (далі – РФ) закріплено принципи кримінального права, які більшість вчених визначають як принципи кримінально-правової кваліфікації. До них російський законодавець відніс: законність, рівність громадян перед законом, вина, справедливість та гуманізм. В той же час, російські вчені називають згадані принципи загальними, поряд з якими виокремлюють наступні спеціальні принципи кримінально-правової кваліфікації: точності, повноти, суб'єктивного інкримінування, недопустимості подвійного інкримінування, тлумачення усіх сумнівів на користь особи, діяння якої кваліфікується та інші [20, 21, 22, 24, 33]. Є.Є. Чередниченко характеризує лише закріплені в КК РФ принципи кримінального законодавства, не торкаючись питання існування принципових положень кримінально-правової кваліфікації [54, 55].

З огляду на існуючі відмінності в правовій науці та правозастосовній практиці України та РФ вбачаємо доцільним часткове застосування досвіду цієї держави в питанні нормативного закріплення та практичного застосування принципів кримінально-правової кваліфікації, а саме визначення в кримінальному законі загальних принципів кримінально-правової кваліфікації, до

яких слід віднести: принцип законності, принцип верховенства права, принцип стабільності, принцип офіційності, принцип повноти, принцип точності, принцип індивідуальності, принцип недопустимості подвійного інкримінування, принцип об'єктивності, принцип вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються.

Враховуючи той факт, що з розвитком науки перелік принципів кримінально-правової кваліфікації може бути змінено, доповнено, закон повинен закріплювати лише загальні (фундаментальні) принципи, з яких можуть впливати окремі (спеціальні). Аналізуючи КК таких держав, як Республіка Білорусь [45], Республіка Молдова [46], Республіка Арсенія [44], Республіка Туркменістан [48], Республіка Узбекистан [49], приходимо до висновку, що законодавці цих країн визначили ідентичні положення в якості принципів кримінального законодавства та (або) принципів кримінальної відповідальності. Зокрема, у ч.1 ст.3 КК Республіки Білорусь [45] визначено п'ять принципів, на яких ґрунтується кримінальна відповідальність, а саме: законність, рівність громадян перед законом, невідворотність покарання, особиста винна відповідальність, справедливість та гуманізм.

На нашу думку, цей перелік необхідно розширити шляхом включення до нього й інших принципів.

Законотворча діяльність, невід'ємною частиною якої є формування чітких законодавчих конструкцій, повинна бути спрямована, перш за все, на звичайного громадянина. Визначати чіткий алгоритм кримінально-правової кваліфікації є доцільним, наприклад, у відомчих підзаконних нормативно-правових актах, які містять відповідні правила обов'язкового характеру, що стосуються саме правозастосовної діяльності. У цьому контексті мова йде саме про правила кримінально-правової кваліфікації.

Аналіз чинних законодавчих актів, якими врегульовані питання призначення кримінальної відповідальності, в окремих країнах світу, дозволив прийти до наступних висновків: в деяких країнах законодавчому закріпленню конституційних принципів взагалі приділяються спеціальні розділи в КК [34]. В той же час, окремі конституції європейських держав безпосередньо закріплюють принципи кримінальної відповідальності або покарання. Звичайно, ми не можемо ототожнювати поняття принципів кримінальної відповідальності, покарання або кримінального права з принципами кримінально-правової кваліфікації, проте вважаємо за необхідне висвітлити окремі положення КК зарубіжних країн, які закріплюють ті чи інші принципи.

Глава 2 КК Австралії [42] має назву «Загальні принципи кримінальної відповідальності», та включає в себе 7 частин, а саме: мета та застосування; елементи злочину; обставини, які виключають кримінальну відповідальність; розширення сфери кримінальної відповідальності; кримінальна відповідальність корпорацій; доказування кримінальної відповідальності; географічна юрисдикція.

Між тим, зі змісту окремих положень цих частин можуть впливати наступні принципи кримінальної відповідальності як фізичних, так і юридичних осіб (корпорацій): принцип вини (розділ 5); принцип гуманізму (розділ 7).

У статті «Деякі основи та головні принципи Нідерландського Кримінального Кодексу» [43] професор Католицького університету (м. Тілбург) М.Хрунхаузен вказує на існування в цьому акті, зокрема, таких принципів: законності (параграф 1 статті 1); платоспроможності (стаття 24); кримінальної відповідальності юридичних осіб (стаття 51). Автор зазначає, що Нідерландський КК «...не може вважатися ультрасучасним...має ґрунтовну базисну структуру...не має суто національного забарвлення й включає в себе елементи, які можуть бути актуальні й для інших країн...» [43, с. 36,37]. Звісно, наприклад, принцип законності є фундаментальним положенням, який закріплено або який впливає зі змісту окремих норм більшості сучасних кримінальних кодексів.

КК Республіки Польща [47] не містить систематизованого переліку принципів кримінально-правової кваліфікації, що, зокрема, свідчить про відповідну схожість КК Республіки Польща з КК України в цьому аспекті. Проте, польський КК містить окремі принципові положення в наступних статтях:

Стаття 3. Покарання та інші заходи, передбачені цим Кодексом, застосовуються з урахуванням принципу гуманізму, в особливості – поваги до людської гідності.

Стаття 10. § 1. На основі принципів, передбачених цим Кодексом, відповідальність несе той, хто вчинив заборонене діяння після досягнення віку 17 років.

Стаття 11. § 1. Одне діяння може становити тільки один злочин.

Отже, КК Республіки Польща [47] лише опосередковано закріплює окремі принципи, не називаючи їх ані принципами кримінального права, ані принципами кримінально-правової кваліфікації.

Модельний КК для держав-учасниць СНД [23, 41] закріплює наступні принципи КК та кримінальної відповідальності: законності; рівності перед законом; невідворотності покарання; особистої винної відповідальності; справедливості; гуманізму.

Звертаючись до міжнародного досвіду використання принципових положень в кримінальному законодавстві, слід зазначити, перш за все, те, що деякі з сучасних принципів кримінально-правової кваліфікації виникли ще за часів Римської імперії, й не втратили своєї актуальності сьогодні.

Так, зокрема, частина 3 Римського статуту міжнародного кримінального суду [32], яка має назву «Загальні принципи кримінального права», містить низку положень, які були сформульовані за часів дії Римського права, є актуальними на сьогодні, зокрема, для законодавства про кримінальну відповідальність України.

Серед таких принципів, зокрема: принцип «Nullum crimen sine lege» (стаття 22), відповідно до якого особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо вчинене нею діяння в момент його вчинення не утворює злочину, що входить до юрисдикції міжнародного кримінального суду. В національному законодавстві це положення знаходить своє вираження в межах формулювання принципу законності; та принцип індивідуальної кримінальної відповідальності (стаття 25).

Деякі положення Римського статуту міжнародного кримінального суду[32] знайшли свій вираз в законодавчих актах про кримінальну відповідальність і інших країн романо-германської правової системи. Так, зокрема, положення статті 32 Римського статуту, яка має назву «Помилка в факті або помилка в праві», реалізовані у секціях 16 та 17 КК Федеративної Республіки Німеччина [57].

Отже, адаптовані відповідно до вимог сучасності норми-принципи Римського права є актуальними й на сьогодні.

Висновки. З урахуванням вищезазначеного можна прийти до наступних висновків: принципи кримінально-правової кваліфікації – це система науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

Сутність принципів кримінально-правової кваліфікації полягає в існуванні імперативних вимог до суб'єктів здійснення кримінально-правової кваліфікації щодо вчинення відповідних дій, які сприятимуть встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Практичне значення принципів кримінально-правової кваліфікації впливає, зокрема, з наукової обґрунтованості цих положень, їх практичного використання та міжнародного визнання, й необхідності нормативного закріплення та визначення.

Питання про закріплення принципів кримінально-правової кваліфікації та впливаючи із них більш конкретних правил кваліфікації в кримінальному законі є частиною більш загальної проблеми регламентації принципів галузі права в законодавстві.

Положення Загальної частини КК України необхідно доповнити статтею «Принципи кримінально-правової кваліфікації», серед яких визначити 10 основних принципів: принцип законності, принцип верховенства права, принцип стабільності, принцип офіційності, принцип повноти, принцип точності, принцип індивідуальності, принцип недопустимості подвійного інкримінування, принцип об'єктивності, принцип вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; а також окремими статтями, в яких розкрити зміст цих принципів.

В окремих статтях КК України необхідно визначити поняття кримінально-правової кваліфікації та принципів кримінально-правової кваліфікації.

У відомчих нормативно-правових актах необхідно закріпити правила кримінально-правової кваліфікації, в яких надати існуючим принципам більш розширеного тлумачення з огляду на процесуальну діяльність суб'єктів, що, зокрема, здійснюють кримінально-правову кваліфікацію в межах досудового розслідування в кримінальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінального законодавства в Україні. Навчально-методичний комплекс: [підручник] / За ред. Поповича В. М. – Ужгород, 2010. – 209с.
2. *Бабий Н.* Принципы построения уголовного закона и квалификации преступлений // Уголовное право. – № 3. – 2006. – С. 4-8.
3. *Божко В.* Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій конституційного суду України // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. – 2011. – Вип. 54. – С. 124-132.
4. *Галабала М.В.* Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини: [монографія] / М.В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 240 с.
5. *Гацелюк В.О.* Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2005. – 20 с.
6. *Гацелюк В.О.* Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [наук. ред. д-р юрид. н., С. С. Яценко]. – Луганськ, РВВ ЛДУВС 2006. – 280 с.
7. *Гнатів І. М.* Принцип «Non bis in idem» у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / ЛДУВС. – Львів, 2013. – 17 с.
8. *Горох О. П.* Принципи і загальні засади звільнення від покарання як проблема соціального замовлення // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правовая доктрина України», Харків, 20-21 листоп. 2013 р. – Х. : Право, 2013. – С. 657-661.
9. *Дудоров О. О., Хавронюк М. І.* Кримінальне право: [навчальний посібник] / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
10. *Дяблова Ю. Л.* Основы квалификации преступлений / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://studopedia.ru/3_193046_ponyatie-kvalifikatsii-prestupleniya.html.
11. Кваліфікація злочинів: [навч. посіб.] / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с.
12. *Келина С.Г., Кудрявцев В.Н.* Принципы советского уголовного права / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zachetka.pf/book/5774>.
13. *Коржанський М.Й.* Кваліфікація злочинів. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
15. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/298310>.
16. *Кузнецов В.В., Савченко А.В.* Теорія кваліфікації злочинів: [підручник] (2-е вид. перероб.). / За заг. ред. Є.М. Моїсеева та О.М. Джужи. – К. : КНТ, 2007. – 300 с.
17. Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Науч. ред. и предисл. В. Н. Кудрявцева. – М. : Издательский Дом «Городец», 2007. – 336 с.
18. *Мальгина М.А.* Принципы уголовного права: Теория, законодательство и правоприменительная практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/>.
19. *Мальцев В.В.* Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 694с.

20. *Марчук В.В.* К вопросу о понятии квалификации преступления и её правилах / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://repo.gsu.by/bitstream/123456789/815/1.pdf>.

21. *Марчук В.В.* Реализация принципа законности в процессе квалификации преступлений / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/12569/1/14.pdf>.

22. *Марчук В.В.* Уголовно-правовая квалификация и принципы уголовного права / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ugolovno-pravovaya-kvalifikatsiya-i-printsipy-ugolovno-prava>.

23. Модельный Уголовный кодекс: рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901781490>.

24. *Мубаракшин Р.Г.* Принципы квалификации преступлений / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/>

25. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

26. *Навроцький В.О.* Про закріплення принципів і правил кримінально-правової кваліфікації в кримінальному законі // Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, юридичний факультет, 2003. – С. 83-94.

27. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К. : Атіка. – 1999. – 416 с.

28. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: автореф. дис. ... д. ю. н. – Нац. юр. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : 2000. – 35 с.

29. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс:* [учебник]; под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Фенікс, 2011. – 436 с.

30. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 24.10.2003/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

31. *Пудовочкин Ю.Е., Пирвагидов С.С.* Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и Стран Содружества Независимых Государств. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 297 с.

32. Римський статут міжнародного кримінального суду / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

33. *Сабитов Р.А.* Принципы квалификации уголовно-правовых деяний / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lib.csu.ru/vch/9/2001_01/sabitov.pdf.

34. *Скакун А.Е.* Принципы кримінального права у законодавстві зарубіжних країн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.hnpu.edu.ua/sites>.

35. Словник термінів із загальної частини кримінального права України / [упорядники: С. Ф. Денисов, М.А. Лаврінко]. – Запоріжжя : КПУ, 2015, 336 с.

36. Словник української мови: в 11 тт. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.

37. *Сумачев А.В.* «Нетрадиционные» принципы уголовного права // Уголовное право на рубеже тысячелетий: Мат-лы регион. науч.-практ. конф., г. Тюмень, 5 ноября 2004 г., – Тюмень: Тюменский юрид. ин-т МВД России, 2004. – С. 4 – 6.

38. *Тимофеева Л.Ю.* Реалізація принципу гуманізму при призначенні покарання нижче, ніж передбачено кримінальним законом України // VI Всеукр. наук.

читання з кримінальної юстиції пам'яті проф. В.П. Колмакова: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених, аспірантів, студентів (м. Одеса, 18 квіт. 2015 р.) / За заг. ред. док ю. н., В.В. Тіщенко; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2015. – С. 292-296.

39. *Туляков В. О., Макаренко А. С.* Призначення покарання / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/13.pdf.

40. *Тютюгин В.И.* Вопросы наказания и его назначения в трудах профессора М.И. Бажанова / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/28.pdf.

41. Уголовные кодексы стран СНГ (России, Беларусь, Украина, Молдова, Казахстан). Модельный Уголовный кодекс стран СНГ: сопоставительная таблица / Составители: А. Я. Гришко, Л. А. Соловьев. Общая редакция Ветрова Н. И. Уч. пособие. – М. – Брянск : Брянский филиал ЮИ МВД России, 2001. – 359 с.

42. Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / Научное редактирование и предисловие канд. юрид. наук, И. Д. Козочкина, Е. Н. Трикоз; перевод с англ. Е.Н. Трикоз. – СПб. : Изд-во «Юридический Центр Пресс», 2002. – 388 с.

43. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. док. юрид. наук, Б.В. Волженкин, [пер. с англ. И.В. Мироновой]; [2-е изд.] – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.

44. Уголовный кодекс Республики Армения / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>

45. Уголовный кодекс Республики Беларусь / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etalonline.by>.

46. Уголовный кодекс Республики Молдова / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

47. Уголовный кодекс Республики Польша / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm>.

48. Уголовный кодекс Республики Туркменистан / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

49. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

50. Уголовный кодекс Российской Федерации / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/10108000>.

51. *Филимонов В.Д.* Принципы уголовного права: [монографія]. – М. : АО «Центр ЮрИнформ», 2002. – 139 с.

52. *Хавронюк М.І.* 10 років чинності КК України: час закріпити принципи // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.] – Х. : Право, 2011. – С. 51- 56.

53. *Хавронюк М.І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [монографія] – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

54. *Чередишченко Е.Е.* Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации. – М. : «Волтерс Клувер», 2007. – 192 с.

55. Чередниченко Е.Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации (комплексное теоретическое исследование): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Саратов. – 2006. – 20 с.

56. Шевченко Д.А. Щодо категорії «принцип» у кримінальному праві // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1013-1017.

57. German Criminal Code/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0010.

Денисов С.Ф., Мірошник О.О. Сутність та практичне значення принципів кримінально-правової кваліфікації: український, зарубіжний та міжнародний досвід

Стаття присвячена питанню визначення сутності та практичного значення принципів кримінально-правової кваліфікації з урахуванням зарубіжного та міжнародного досвіду. У статті, зокрема, наведені дані соціологічного опитування стосовно предмета дослідження, наведені аргументи необхідності нормативного визначення та закріплення принципів кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: принцип, засада, принципи кримінально-правової кваліфікації, принципи кримінального права, принципи кримінальної відповідальності, принципи кримінального закону.

Денисов С.Ф., Мірошник А.А. Сущность и практическое значение принципов уголовного-правовой квалификации: украинский, зарубежный и международный опыт

Статья посвящена вопросу определения сущности и практического значения принципов уголовного-правовой квалификации с учётом зарубежного и международного опыта. В статье, в частности, приводятся результаты социологического опроса относительно предмета исследования, приведены аргументы необходимости нормативного определения и закреплёния принципов уголовного-правовой квалификации.

Ключевые слова: принцип, основа, принципы уголовного-правовой квалификации, принципы уголовного права, принципы уголовной ответственности, принципы уголовного закона.

Denisov S.F., Miroshnyk O.O. Identity and practical importance of the principles of crimes qualification: Ukrainian, foreign and international experience

The article deals with identity and practical importance of the principles of crimes qualification according to Ukrainian, foreign and international experience. It's given the results of sociological survey that depended on the subject of this research. It's shown the arguments of normative definition and consolidation of the principles of criminal law qualification.

Key words: the principle, the basis, the principles of crimes' qualification, the principles of criminal rule, the principles of penal responsibility, the principles of criminal law.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2015.

ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ, НОРМ І СТАНДАРТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ВІД АНАЛОГІЧНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ДЕЛІКТУ

О.О. Звоненко

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Кримінальне право України, як наука, вдосконалюється і постійно вирішує все складніші питання у процесі свого розвитку та розвитку незалежної держави. Найактуальнішими є на сьогодні питання практики і теорії підвищення ефективності боротьби зі злочинами на дорогах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Увага в юридичній літературі відмежування таких діянь як порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від аналогічного адміністративного делікту не приділялася взагалі. розглядалося тільки питання відмежування даного злочину від суміжних складів злочинів такими вченими як: С.В. Гизимчук, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. Отже, дана проблема є актуальною і сьогодні.

Мета. На підставі аналізу даного виду злочину за ознаками об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони провести відмежування такого діяння як порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від аналогічного адміністративного делікту.

Основні результати дослідження. Як відомо, кожний злочин має низку загальних ознак з іншими злочинами. для того, щоб правильно встановити той чи інший злочин, необхідно чітко відмежовувати його від суміжних складів злочинів. Встановлюючи властиві порушенню дорожнього руху (правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху) ознаки, слід вилучити ті з них, які йому непритаманні, постійно поглиблюючи аналіз такої правової норми на підставі дослідження фактичних обставин вчиненого, лише тоді ми зможемо прийти до такої сукупності ознак, що дадуть змогу відмежувати злочин, передбачений ст.288 КК України, від суміжних. Про не влучно зазначив В.М. Кудрявцев: «По суті справи, весь процес кваліфікації обставин полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів. Можна сказати, що розмежування злочинів є зворотним боком кваліфікації» [1, с.146].

Відповідь на питання, за якими саме ознаками слід відрізнити порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від суміжних складів злочинів, на нашу думку, має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Виходячи з аналізу ознак складів злочинів, необхідно виокремити чотири основні групи: 1) склади, що не мають між собою жодних загальних ознак (крім віку суб'єкту та осудності); розмежування цих складів

злочинів не становить труднощів; 2) склади, що мають три загальні ознаки (розмежування цих складів також не викликає труднощів); 3) склади, що мають дві загальні ознаки і відрізняються за конструкцією (у цих складах, наприклад, частково збігаються форма вини, спосіб дій, але є різниця за метою, за предметом посягання); 4) склади, що мають одну відмінну ознаку й однакові конструкції (саме такі випадки і викликають при відмежуванні найбільші труднощі). На нашу думку, більш прийнятним є послідовне їхнє розмежування за окремими елементами об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони і за ознаками кожного з цих елементів.

Виходячи з вищевикладених вимог, проведемо відмежування порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від аналогічного адміністративного делікту. У судово-слідчій практиці при застосуванні кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху виникає немало труднощів, зокрема, при відмежуванні цього злочину від аналогічного делікту.

Шкода суспільним відносинам, що забезпечують дорожній рух, заподіюється не тільки злочинними посяганнями, а й іншими правопорушеннями, проступками, що тягнуть за собою адміністративну відповідальність. Це питання досить актуальне, про що свідчать адміністративні правопорушення, передбачені статтями 128-1 і 140 КУпАП. Наприклад, у 2013 р. було відкрито 4 провадження за ст.140, а у 2014 р. – 7. На нашу думку, відмежування цих адміністративно-правових деліктів від складу злочину, передбаченого ст.288 КК України є досить актуальним.

Як зазначалось, об'єктами злочинів є суспільні відносини. При цьому кожний об'єкт злочинного посягання має свою складну внутрішню структуру, в якій можна виділити різні складові: 1) фактичні суспільні відносини між людьми; 2) правову форму або «оболонку» цих відносин; 3) матеріальні форми, умови й передумови існування суспільних відносин [2, с.137]. Потрібно враховувати, що однакова «оболонка» може охоплювати різні суспільні відносини. Через неповне уявлення про об'єкт злочину часто виникають помилки при кваліфікації злочину.

Різницю у злочинах слід проводити насамперед за основним об'єктом посягання, тому родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 288 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують умови з підтримання безпеки руху та експлуатації транспорту, дотримання правил, норм і стандартів дорожнього руху. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.288 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують дотримання правил, норм і стандартів дорожнього руху [3, с.77].

Об'єктом адміністративного проступку ст.128-1 КУпАП («Порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху») і ст.140 («Порушення правил, норм і стандартів при утриманні автомобільних доріг і вулиць, невжиття заходів щодо своєчасної заборони або обмеження руху чи позначення на автомобільних дорогах і вулицях

місць провадження робіт») цього ж Кодексу [4, с.88-89] називають суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху [4, с.79].

Також істотна відмінність проводиться за предметом досліджуваного складу злочину, оскільки предметом злочину, передбаченого ст.288 КК України, закон називає шляхи, вулиці, залізничні переїзди, інші шляхові споруди [5, с.120], а предметом порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст.128-1 КУпАП) є автомобільні дороги, вулиці залізничні переїзди і дорожні споруди; ч.4 ст.140 КУпАП називає предметом автомобільні дороги, вулиці залізничні переїзди, дорожні споруди чи інше майно [4, с.88-89].

Об'єктивна сторона злочину – це елемент, який найбільш повно відображений у диспозиціях розглянутих статей КК України та КУпАП, і тому на перший погляд розмежування даних злочинів може видатись не дуже складним. Насправді, помилок при застосуванні закону на практиці найбільше. Все це можна пояснити тим, що при розмежуванні злочинів ознаки, що характеризують об'єктивну сторону зустрічаються частіше, ніж інші.

Правильне встановлення ознак об'єктивної сторони важливе з багатьох причин: воно часто дає можливість встановити ознаки об'єкта і суб'єкта злочинного посягання. Зазвичай, «порушення законом об'єкта, що охороняється, може бути вчинене не будь-якими, а тільки певними діями, характер яких визначається у першу чергу властивостями самого об'єкта» [6, с.137]. Розмежовувати суміжні злочини за об'єктивною стороною найчастіше доводиться, коли встановлено, що обидві дії посягають на один і той самий родовий об'єкт і належать до однієї групи злочинів.

Для визначення ознак об'єктивної сторони порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, які відмежовують їх від суміжних складів злочинів, необхідно визначити зміст об'єктивної сторони аналогічного адміністративного делікту. Для цього необхідно системно згрупувати і порівняти ознаки об'єктивної сторони, що зазначені в диспозиції ст.288 КК України. Для ст.288 КК України характерні такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину: 1) суспільно небезпечне діяння, що є порушенням особою, відповідальною за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд шляхом дії або бездіяльності правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння потерпілому легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень або смерті; 3) причинний зв'язок між діянням і зазначеними в законі наслідками [5, с.120]. При цьому слід зазначити, що склад злочину, передбачений цією статтею КК, відноситься до матеріальних і встановлення всіх трьох ознак об'єктивної сторони є обов'язковим для кваліфікації закінченого злочину. Відсутність хоча б одного з них свідчить про відсутність складу цього злочину, як підстави кримінальної відповідальності.

При бездіяльності суб'єкт ніякими зовні вираженими діями не впливає на підготовку, процес або результат діяльності по забезпеченню безпечних дорожніх умов руху транспортних засобів, а так само не підтримує створених

умов в необхідному стані (відсутні необхідні жести, слова, команди, письмові або усні накази, розпорядження, вказівки).

Обстановка ж, що склалася у сфері дорожнього руху, вимагає та допускає певного втручання, вчинення дій, які необхідні і пропонуються вимогами безпеки. На відміну від дії при бездіяльності суб'єкт не виконує покладені на нього обов'язки щодо запобігання або усунення небезпеки діяльності з використання транспортних засобів і, тим самим, створює сприятливі можливості для вражаючої дії небезпечних і шкідливих факторів дорожнього руху.

У сфері руху засобів дорожнього транспорту і пішоходів така бездіяльність стає суспільно небезпечною. Вчинення злочину, передбаченого ст. 288 КК, можливо як шляхом одноразового акту дії або бездіяльності, так і шляхом множинності таких актів. При множинності актів порушення представляє собою систему, де порушується не одне, а різні вимоги безпеки, а в поведінці винного можуть поєднуватися і злочинна дія (її) і злочинна бездіяльність. Однією з особливостей аналізованого злочину є те, що система порушень правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, характеризується не лише наявністю в діянні однієї особи, а поєднанням дії або бездіяльності. Вона може являти собою суспільно небезпечні і протиправні діяння декількох осіб.

Щодо адміністративного делікту (ст.128-1 КУпАП), об'єктивна сторона правопорушення виражається у таких формах: 1) порушення або невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності під час встановлення та ремонту транспортних засобів і деталей до них або встановлення на них інших предметів додаткового обладнання, не передбаченого конструкцією транспортного засобу, а також під час будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів і дорожніх споруд (формальний склад); 2) порушення або невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності під час встановлення та ремонту транспортних засобів і деталей до них або встановлення на них інших предметів додаткового обладнання, не передбаченого конструкцією транспортного засобу, а також під час будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів і дорожніх споруд, що спричинили пошкодження транспортних засобів, вантажів, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна (матеріальний склад) [7].

Об'єктивна сторона правопорушення ст.140 КУпАП виражається у таких формах: 1) порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху при утриманні автомобільних доріг і вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд, невжиття заходів щодо своєчасної заборони або обмеження руху при виникненні умов, які загрожують безпеці руху, або неприйняття своєчасних заходів до відновлення безпечних умов для руху; 2) порушення визначеного законодавством порядку погодження з Державною автомобільною інспекцією: встановлення рекламоносіїв,

технічних засобів організації дорожнього руху, проведення будь-яких робіт на автомобільних дорогах, вулицях, залізничних переїздах; розроблення проектної документації на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та об'єктів дорожнього сервісу; здійснення пасажирських перевезень за встановленими маршрутами руху транспортних засобів загального користування; 3) порушення нормативів щодо обладнання на автомобільних дорогах, вулицях, залізничних переїздах: провадження робіт, залишення дорожніх машин, будівельних матеріалів, конструкцій тощо, а так само не усунення після закінчення робіт перешкод і не приведення автомобільної дороги, вулиці, залізничного переїзду в стан, що гарантує безперешкодний і безпечний рух транспортних засобів та пішоходів [8].

Суб'єктами суспільних відносин у сфері безпеки руху та експлуатації транспортного засобу, охорони умов з дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху в юридичній літературі відсутні дослідження відносно того, хто може бути суб'єктом відносин з кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

На нашу думку, суб'єктами відносин, передбачених ст.288 КК України, можуть бути представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України», представники ДАІ, а також це: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм та стандартів, інспектори безпеки руху, виконроби, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, рядові робітники дорожньо-експлуатаційних підприємств тощо, тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин щодо відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху [9]. Отже, як ми бачимо з вищевикладеного, суб'єкт злочину спеціальний.

Суб'єкт адміністративного проступку ст.128-1 КУпАП також спеціальний. Закон зазначає, що це посадові особи підприємств, установ, організацій, відповідальні за додержання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху [4, с.79].

Суб'єктами адміністративного проступку за ст.140 КУпАП є лише посадові особи, якщо це ч.1 цієї статті та громадяни, посадові особи і громадяни – суб'єкти господарської діяльності (частини 2-4 цієї статті) [4, с.88-89].

Для повного відмежування даних злочинів необхідно порівняти ще й суб'єктивну сторону. Суб'єктивна сторона злочину є відображенням у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого і характеризує ставлення до них суб'єкта [10, с.131].

Суб'єктивна сторона злочину - це внутрішній психічний процес мислення, свідомості і волі людини, в якому відбивається його об'єктивне поведіння, пов'язане із вчиненням злочину. «Саме суб'єктивні особливості діяння надають протиправної поведінки, спрямованої на вчинення шкоди суспільним відносинам, характер злочину» [11, с.219]. Зазначений вище психічний процес

може бути охарактеризований за допомогою певних ознак суб'єктивної сторони складу злочину: провини, мотиву та мети.

Ізольований розгляд порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, як діяння, що тягне необережну шкоду, передбачає аналіз відбиття у свідомості особи об'єктивних ознак злочину, спрямованості її волі з подальшим зіставленням результатів такого аналізу із законодавчими конструкціями форм провини.

Розгляд порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, у порядку, запропонованому М.С. Грінбергом, позбавляє всяких сумнівів про можливість іншої, крім необережної форми вини цього порушення. Дійсно, діючи (не діючи) необережно суб'єкт порушення не може моделювати суспільно небезпечну ситуацію, визначати зміст і послідовність дій, необхідних для її здійснення, оскільки дія (або бездіяльність) існує у межах позитивно функціонуючої виробничої системи. Більш вірною буде оцінка його поведінки, яка містить прорахунки та упущення. Але існує інше тлумачення умисної вини, згідно з яким для визначення цієї форми достатньо, щоб винна особа усвідомлювала лише фактичні (предметні) ознаки своїх дій [12, с.59-63]. «Якщо слідувати принципу суб'єктивного зобов'язання, а не просто декларувати його, то не можна ігнорувати емоційний стан суб'єкта, що впливає на усвідомлення ним своїх дій і передбачення можливих наслідків», – стверджує В.В. Лунєєв [13, с.57-61]. Видається, що при такому розумінні умислу порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може бути вчинено і навмисне.

Так, особа, відповідальна за ремонт дорожніх умов руху транспортних засобів, може усвідомлювати невиконання, наприклад, вимоги правил про тимчасове припинення дорожнього руху на небезпечній ділянці дороги і не робити реальних заходів по запобіганню можливості настання шкоди. В такому разі поведінку особи, на думку вищезгаданих вчених має бути охарактеризований як умисне порушення правил безпеки. Погоджуючись з можливістю імпульсивного вчинення умисного діяння, зобов'язані, тим не менш визнати, що такі випадки хоч і можливі для злочинів, передбачених ст. 288 КК, однак типовим для них є «розважливе» ставлення до порушення вимог безпеки (звичайно, у випадках, коли мова йде про навмисні порушення). Суб'єктивна сторона злочину визначається ставленням винного до наслідків і характеризується необережною виною [8].

Щодо адміністративного делікту, то ст.128-1 суб'єктивну сторону правопорушення визначає як ставлення суб'єкта до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу або необережності.

Як слушно зазначає Матвійчук В.К., якщо говорити про характер суспільної небезпечності, то це якісна визначеність, відмінна властивість конкретного виду правопорушення. На його думку, саме ним один вид правопорушення відрізняється від іншого, але злочинні прояви кожного з таких видів можуть бути найрізноманітнішими [14, с.310].

Відомо, що умисна форма вини передбачає свідомість винною особою як фактичних ознак вчиненого діяння, так і його суспільної небезпеки. Відповідно, при порушенні вимог безпеки дорожнього руху особа, крім свідомості факту порушення, не може не усвідомлювати його суспільну небезпеку. В іншому випадку особа не може усвідомлювати саме порушення. Наявність спеціальних знань, попередній досвід виконання дорожніх робіт, спілкування з фахівцями, з членами трудового колективу тощо, формують загальне уявлення про цілі і завдання діяльності в сфері дорожнього руху – забезпечення безпеки з метою запобігання можливості заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, пошкодження майна.

Умисне вчинення не кримінально-правового правопорушення, передбачення можливості заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, власності та легковажний розрахунок на їх запобігання (не бажання настання) свідчить про поєднання прямого умислу і злочинної самовпевненості, тобто про наявність змішаної форми вини порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів. На нашу думку, характеристика злочину за допомогою змішаної форми вини дозволяє більш точно відобразити ті внутрішні психічні процеси, які відбуваються у свідомості винної особи при вчиненні розглянутого нами злочину, визначити ступінь тяжкості вчиненого діяння і завдання шкоди.

На практиці існують досить суттєві труднощі щодо відмежування складу злочину ст.288 КК України та аналогічного адміністративного делікту. Так, опитування суддів, слідчих, робітників ДАІ, які стикалися зі злочинами даної статті, показало, що 70% не уявляють різниці між кримінально-протиправним порушенням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, передбаченого ст.288 КК України, та діяннями, описаними в статтях 128-1, 140 КУпАП. Деяку різницю в цих відмежуваннях бачать 20% і лише 10% респондентів цю різницю розуміють.

Висновок. Ступінь суспільної небезпечності діяння істотно змінюється залежно від зміни характеристики виду забороненої поведінки. Закон встановив за дані дії не тільки відповідальність кримінальну, а й адміністративну, включивши при цьому сформульовані ознаки до диспозиції кримінально-правової норми (ст.288 КК України). Особливості кримінально-правової боротьби із порушенням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, що на практиці, як правило, існує багато труднощів при встановленні кримінальної протиправності діянь, передбачених ст.288 КК України. Це становище свідчить про доцільність більш чіткого роз'яснення даних складів злочинів у відповідності із законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352с.
2. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву. – М. : Госюриздат, 1960. – 229с.

3. *Звоненко О.О.* Нові підходи щодо розуміння об'єкту складу злочину, передбаченого ст. 288 КК України. // Юридична наука, №8. – 2014. – С. 70-79.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 травня 2015 року. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 283с.

5. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 20 вересня 2010 року. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 185с.

6. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления. – Алма-Ата : Наука, 1977. – 53с.

7. *Петков С.В.* Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення, 2012. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://yport.inf.ua/stattya-128-porushennya-abo-nevikonannya-52144.html>

8. *Петков С.В.* Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення, 2012. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://yport.inf.ua/stattya-140-porushennya-abo-nevikonannya-52144.html>

9. *Звоненко О.О.* Суб'єкти або учасники суспільних відносин та соціальний взаємозв'язок у цих відносинах щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.// Юридична наука, №9. – 2014. – С. 48-52.

10. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : Профобразование, 2001. – 135с.

11. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник]. / За ред. проф. М.І. Мельника, доц. В.А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. - 465 с.

12. *Гринберг М.С.* Технические преступления. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. – 141 с.

13. *Лунеев В.В.* Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности // Журнал «Государство и право», 1992. – № 2. – С. 57-61.

14. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: [монографія]. – К. : Азимут-Україна, 2005. – 463с.

15. *Мельник М.І., Хавронюк М.І.* Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 2010 – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://yport.inf.ua/stattya-288-porushennya-pravil-norm-standartiv.html>

Звоненко О.О. Відмежування складу злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від аналогічного адміністративного делікту

У статті проведено відмежування такого діяння, як порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху від суміжного адміністративного делікту. Відмежування даного виду злочину зроблено за ознаками об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони. Зроблено висновок про те, що ступінь суспільної небезпечності вказаних діянь істотно змінюється від зміни характеристики виду забороненої поведінки.

Ключові слова: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, правила, норми, стандарти, забезпечення дорожнього руху.

Звоненко Е.А. Отграничения состава преступления нарушение правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения дорожного движения от аналогичного административного деликта

В статье приведены признаки отграничения такого деяния, как нарушение правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения движения от смежного админи-

стративного деликта. Отграничения данного вида преступления сделано по признакам объекта, объективной стороны, субъекта, субъективной стороны. Сделан вывод о том, что степень общественной опасности указанных деяний существенно меняется от изменения характеристики вида запрещенного поведения.

Ключевые слова: объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона, правила, нормы, стандарты, безопасность дорожного движения.

Zvonenko O.O. Separation of the offense breaking the rules, regulations and standards related to traffic safety on similar administrative offense

The article delimitation of the offense as a violation of rules, regulations and standards related to traffic safety on adjacent administrative offense. Separation of this type of crime is done on the basis of the object, the objective side, subject, subjective side. It is concluded that the degree of public danger of these acts varies significantly change the characteristics of the type of prohibited conduct.

Keywords: object, objective side, subject, subjective side, rules, regulations, standards, traffic safety.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2015.

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

Ю.Г. Зубець

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Проблема родового об'єкта злочинів, а особливо такого злочину, як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, належить до найменш вивчених. Це свідчить про те, що зазначена проблема є надто актуальною, особливо на сучасному етапі боротьби зі злочинами проти особи і, зокрема злочину, передбаченого ст.136 КК України. Невирішеність багатьох аспектів проблеми вимагає розгляду деяких загально-теоретичних питань у цьому напрямку, без яких у подальшому можна мати труднощі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даній проблемі в юридичній літературі приділяли певну увагу, такі вчені, як: В.К. Гришук, М.І. Хавронюк, В.Б. Малінін, О.В. Хуторянський, В.К. Матвійчук та інші. Проте до цього часу вона не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні родового об'єкта злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Основні результати дослідження. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України тривалий час були відсутні кримінально-правові норми стосовно ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Тому в теорії кримінального права і в правозастосовній діяльності не склалися єдині підходи до визначення родового та безпосереднього об'єкта злочину, що нами досліджується.

Відповідно до традиційного підходу, що склався у вітчизняній кримінально-правовій науці та в кримінальному праві країн СНД, юридичний аналіз норм, передбачених ст.136 КК України, почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного посягання. Він же слугує і відправним критерієм кваліфікації злочину [1, с.62-63]. Кожен злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди ці суспільні відносини [2, с.52; 3, с.302]. Виходячи із зазначеного вище, необхідно констатувати, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

Вчення про об'єкт злочину в науці кримінального права є одним з найбільш важливих і надто складних питань. У кримінально-правовій доктрині є надзвичайно багато різноманітних підходів до розуміння об'єкта злочину. Слід звернути увагу на те, що до найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права В.К. Гришук відносить наступні: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров), 3) об'єкт злочину – блага та інтер-

еси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину є: а) правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, норма, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І. Я. Фойніцький); в) з формального боку є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норми права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [4, с.159-164]. На наш погляд, зазначені положення є обґрунтованими.

Цікавим і, на наше переконання, сприйнятливим, є узагальнення найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права професора В.К. Грищука, яке він подає таким чином: 1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та ін.); 2) об'єкт злочину це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [4, с.166].

Можна стверджувати, що цей підхід набув поширення в теорії кримінального права і до його прихильників слід віднести: В.К. Грищука [4, с.166], Я.М. Брайніна [5, с.70], В.М. Кудрявцева [6, с.130], А.А. Музику [7, с. 25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудрака, О.В. Сіренка, П.В. Цимбала [8, с.18], А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька [9, с.79], В.К. Матвійчука [10, с.21], О.В. Хуторянського.

Крім вище вказаних сучасних концепцій об'єкта існують ще й інші. Так, С.Я. Лихова [11, с.79], Ю.М. Жмур [12, с.3] підтримують та розвивають концепцію, де об'єктом злочину є правовідносини.

Натомість В.П. Ємельянов називає об'єктом злочину охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [13, с.214-215].

Слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі пропонується й інша періодизація та класифікація розвитку концепцій об'єкта злочину.

Зокрема, в історії розвитку вчення про об'єкт злочину можна виділити декілька етапів. Перший етап (друга половина XIX – початок XX ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких інколи відносять так звані теорії суб'єктивного права, норми права і правові блага [14, с.325]. Другий етап розробки вчення про об'єкт злочину – період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини, і тільки вони» [14, с.325]. Третій етап – це сучасні концепції об'єкта злочину. Він характерний тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не декларує про єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [14, с.336]. Перший, значно представницький за числом прихильників, підхід орієнтує на таке вирішення питання про об'єкт злочину, яке мало місце в радянській науці, тобто на визнання об'єктом злочину суспільних відносин [14, с.337].

В останнє десятиріччя з'явилося також немало прибічників другого підходу. Всіх їх об'єднує одне: критичне сприйняття ідеї про те, що об'єктом злочину виступають суспільні відносини і тільки вони [14, с.337].

Звертає увагу на себе те, що П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищуком. Зокрема, він уточнює свою позицію стосовно об'єкта злочину, а саме, що таким розуміє соціальні цінності, натомість порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які в свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [15, с.5]. Крім того, П.П. Андрушко звертає увагу на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину – як правового блага, а не об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом [15, с.5-7].

Дослідження питання про об'єкт злочину взагалі, не є предметом даного дослідження, тому не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з періодизації, зазначимо, що ми приєднуємося до дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, М.І. Карпенко, І.О.Харь, О. В. Хуторянський та ін.

Користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, якої ми дотримуємося, визначимо місце норми, що досліджується (ст.136 КК України) у системі Особливої частини КК України, її значення, надамо точну кваліфікацію вказаного діяння. Це все стає можливим, якщо виявиться найбільш правильно встановити родовий і безпосередній об'єкти злочину, передбаченого ст.136 КК України. Ця класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого і відповідно включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній [6, с.81-82; 16, с.124-125; 17, с.60-62; 18, с.56-57]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочинів підтримує переважна більшість науковців в галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції, об'єкт злочину – суспільні

відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, загальний об'єкт — вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону, родовий — група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, безпосередній — конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою [1, с.52-53].

Родовий об'єкт злочину відображає характер і сутність суспільної небезпеки окремої групи злочинів, через що виступає своєрідним критерієм об'єднання окремих злочинів у групи та подальшого розташування таких груп в Особливій частині КК України (виступає критерієм систематизації норм в Особливій частині КК України) [19, с.73].

З приводу родового об'єкта злочинів, передбаченого ст.136 КК України, є наступні судження: 1) Н.П. Короленко зазначає, що родовим об'єктом цих злочинів є відносини з охорони життя і здоров'я особи [20, с.293]; 2) Ю.В. Александров стверджує, що родовим об'єктом цих злочинів виступає особа як суб'єкт суспільних відносин [21, с.124]; 3) С.С. Яценко і Ю.В. Александров впевнені, що родовим об'єктом цих злочинів є людина як суб'єкт суспільних відносин і носій особистих цінностей — життя, здоров'я, статевої недоторканості, свободи і гідності [22, с.129]; 4) В.В. Сташис упевнений, що родовим об'єктом цих злочинів є життя, здоров'я, свободи і гідність особи. (невід'ємні блага громадянина) [23, с. 150]; 5) М.Й. Коржанський зазначає, що родовим об'єктом цих злочинів є сукупність суспільних відносин, які визначають суспільні властивості особи: її громадянство, вік, освіту, ім'я, місце проживання, роботи тощо [24, с.139-140]; 6) В.І. Борисов і В.М. Куц наполягають, що родовим об'єктом цих злочинів є особа [25, с.3]; 7) Е.В. Благов упевнений, що родовим об'єктом цих злочинів є життя і здоров'я особи [25 с.12-14]; 8) Н.В. Наумов стверджує, що родовим об'єктом цих злочинів є особа як така [27, с.35]; 9) А.І. Коробєєв зазначає, що родовим об'єктом цих злочинів виступає особа людини у всій багатогранності її властивостей, якості і проявів [28, с.129]; 10) І.В. Діорідіцина стверджує, що родовим об'єктом цих злочинів є здоров'я особи [29,с.168]; 11) О.В. Хуторянський впевнений, що родовим об'єктом цих злочинів є життя та здоров'я особи [19,с.73]; 12) А.Б. Мельниченко та С.М. Рачинський, Е.Ф. Побегайло вважають, що родовим об'єктом таких злочинів є суспільні відносини, що забезпечують безпеку особи [30, с.11; 31, с.10].

Усі вищезазначені точки зору стосовно родового об'єкта злочину, що нами досліджуються, є дещо суперечливими. По-перше, це зумовлено тим, що в авторів відсутні намагання дослідити внутрішню сторону і зміст відносин, які є об'єктом певних видів злочинів проти життя та здоров'я особи (в тому числі і злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), визначити їх співвідношення із суміжними групами суспільних відносин. По-друге, це спричинено тим, що не існує єдиного розуміння відносин, які стосуються життя і здоров'я особи, а також поняття «життя особи» та «здоров'я особи». По-третє, по-різному розуміють предмет відносин як складову частину об'єкта злочину. І останнє: автори невірно тлумачать положення

Конституції і чинного законодавства, ігноруючи науковий підхід до з'ясування та тлумачення тих чи інших явищ, що є в полі зору нашого дослідження.

До зазначеного, вище відступу ми повернемося після аналізу зазначених точок зору стосовно визначення родового об'єкта злочинів проти життя та здоров'я особи. Так, визначення Н.П. Короленком родового об'єкта, на наш погляд, є найбільш сприятливим, хоча потребує певних уточнень, зокрема після відносин потрібно зробити таку вставку «...що забезпечують умови» і далі по тексту. Натомість визначення Ю.В. Александра, В.І. Борисова, В.М. Куца, А.В. Наумова, А.І. Коробєєва є відходом від концепції об'єкта, як суспільних відносин і фактично зводиться до людини, яка не може бути об'єктом злочину. Недалеко від попередньої точки зору стосовно родового об'єкта злочинів відійшли співавтори С.С. Яценко та Ю.В. Александров вбачаючи в ньому людину, яка також не може бути об'єктом злочину. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що з положень чинного законодавства, в тому числі й Конституції України не проводиться принципової різниці між поняттями «особа» і «людина».

Е.А. Ануфрієв визначає, людину як істоту біосоціальну: 1) соціальна тому, що вона володіє суспільною сутністю; 2) біологічна тому, що носієм цієї суті є людський організм [32, с.24-25]. Поняття «людина» є родове поняття, яке виражає загальні риси, властиві всьому людському роду (індивідом у людському світі зазвичай називають окремо людину) [33, с.46]. Поняття «особа» нерозривно зв'язано з поняттям «індивідуальність», останнє знаходить свій вираз у природних задатках і психічних властивостях людини – в особливостях пам'яті, темпераменту, характеру і у всьому розмаїтті людського обліку і її життєдіяльності тощо [33, с.46]. Натомість особа – це людина, яка розглядається не тільки з точки зору його загальних властивостей і рис, але й з боку своєрідності його соціальних, духовних, фізичних якостей (загальною ознакою людини є його соціальна спільність, що виділяє його з іншого світу) [33, с.46]. Проте, як ми бачимо, що як не особа, так і не людина не можуть бути об'єктом злочину. Не можна погодитися з твердженнями В.В. Сташиса, Є.В. Благова, І.В. Діорідичиною, О.В. Хуторянського стосовно родового об'єкта цих злочинів, оскільки вони зводять його до охорони невід'ємних благ, а не суспільних відносин.

З метою встановлення родового об'єкта злочинів проти життя та здоров'я особи (до яких відноситься також злочин, передбачений ст.136 КК України) звернемося до його структури: 1) це суб'єкти або учасники суспільних відносин; 2) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин; 3) предмет суспільних відносин.

Суб'єктами суспільних відносин у злочинах проти життя та здоров'я особи можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Це підтверджується думкою, що є в юридичній літературі, що «...суб'єктами суспільних відносин можуть бути соціальні спільноти (народ, нація, колектив тощо), організації (державні, приватні, громадські), окремі фізичні особи» [34, с.338].

Вивчення соціальної функції суб'єктів відносин, тобто їх прав і обов'язків (статусу), має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин

сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону. У цьому контексті слід зазначити, що право людини на життя і здоров'я теорією природного права розглядалося як природне, а не дароване ким-небудь. Це право закріплено в законодавстві. Предметом, злочину з приводу яких виникають ці зв'язки, виступають умови, які забезпечують охорону життя і здоров'я іншої особи. Такий підхід до дослідження свідчить про те, що нас цікавлять небудь-які соціальні зв'язки, а лише, які виникають у межах діяльності з охорони відносин у сфері, що стосується життя та здоров'я особи.

Висновки. На підставі дослідження можна запропонувати родовий об'єкт злочинів, які нами досліджуються. Тому під родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом другим Особливої частини КК України (до яких відноситься і злочин, передбачений ст.136 КК України), слід розуміти суспільні відносини з приводу умов (стосунків), які забезпечують охорону життя і здоров'я іншої особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. — [3-е изд., перераб. и дополн.]. — М. : АО «Центр «Юр Информ», 2005. — 457 с.
2. *Матвійчук В.К., Присяжний В.М.* Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: [монографія] / В.К. Матвійчук, В.М. Присяжний. — К. : КНТ, 2007. — 272 с.
3. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекцій]: В 3 т. — Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. — [4-е изд., перераб. и доп.] — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 736с.
4. *Гришук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. — К. : Ін Юре, 2006. — 586с.
5. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. — К. : Вид-во Київського університету, 1964. — 189 с.
6. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления [текст] / В.Н. Кудрявцев. — М. : Гос. изд-во юрид. лит. 1960. — 244 с.
7. *Музыка А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів [текст] / А.А. Музыка. — К. : Логос, 1998. — 323 с.
8. *Левицька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навч. посібник] / Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. — Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2005. — 206 с.
9. *Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. — К. : Вид-во Паливода А.В., 2005. — 640 с.
10. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.
11. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України): [монографія] / С.Я. Лихова. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. — 573 с.

12. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні: автореф. канд. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. — Запоріжжя : Класичний приватний ун-т., 2012. — 21с.

13. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 219 с.

14. *Новоселов Е.П.* Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права: В 5 т.: Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. —Т.1: Преступление и наказание. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. — С.325-326.

15. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрушко // Кримінальне право України. — №12. — 2006. — С.3-63.

16. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. В 6 т. — Т.2. Часть Общая. Преступление / А.А. Пионтковский / [редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М.] — М. : Наука, 1970. — 516 с.

17. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [навчальний посібник] / В.Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

18. *Хохлова І.В., Шем'яков О.П.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. — Донецьк : Норд-Пресс. — 2005. — 217 с.

19. *Хуторянський О.В.* Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: дис...канд. юр. наук за спец. 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально виконавче право / О.В. Хуторянський — Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2013. — 215 с.

20. *Короленко Н.П.* Преступления против жизни и здоровья / Н.П. Короленко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: [учебник]; под ред. Заслуженного деятеля науки и техники Украины, докт. юр. наук, проф. Е.Л. Стрельцова. — Х. : ООО. «Одиссей». — С. 293-312

21. *Александров Ю.В.* Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи / Ю.В. Александров // Кримінальне право. Особлива частина: [підручник] / (Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.); відновл. редакція Шанук В.І. — К. : НАВСУ. «Правові джерела», 1998.— С. 123-216.

22. *Яценко С.С., Александров Ю.В.* Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности / С.С. Яценко, Ю.В. Александров // Советское уголовное право. Часть Особенная: [учебное пособие]; под ред. Е.Н. Смирнова и А.Ш. Янукова. — Киев : НИ и РНОКВМ МВД СССР, 1975. — С. 128-185.

23. *Сташис В.В.* Понятие и виды преступлений против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности / В.В. Сташис // Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник]; под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Выща шк. Главное издательство, 1989. — С. 150-151.

24. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право України: Частина Особлива: [навчальний посібник] / М.Й. Коржанський. — Н. : Генеза, 1998. — 592 с.

25. *Борисов В.І., Куц В.Н.* Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации: [учебно-методичное пособие] / В.И. Борисов, В.Н. Куц. — Харьков : НПКФ «КОНСУЛ», 1995.— 104 с.

26. *Благов Е.В.* Особенная часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – Юрлитинформ, 2012. – 416 с.

27. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекции]: В 3 т. – Т. 2. Особенная часть (глава 1-5) / А.В. Наумов. – [4-е издание пер. и дон.] – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 504 с.

28. *Коробеев А.И.* Понятие, система и виды преступлений против личности / А.И. Коробеев // Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. док. юр. наук, Заслуженного деятеля наук РФНИ Коробеева Т.П. Преступления против личности. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 128-138

29. *Діорідичина І.В.* Кримінальне право України: [посібник для підготовки до іспитів] / І.В. Діорідичина. – К.: О.С. Ліпкан, 2010. – 288 с.

30. *Мельниченко А.Б., Радачинский С.Н.* Уголовное право. Особенная часть: [учебное пособие] / А.Б. Мельниченко, С.Н. Радачинский, – Ростов-на-Дону: Изд. центр «Март». 2002. – 347 с.

31. Уголовное право России: [учебник для вузов]: В 2 т. – Т.2. Особенная часть; под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красинова. – М., 1998. – 347 с.

32. *Ануфриев Е.А.* Социальная роль и активность личности, 1971. – 187 с.

33. *Агафонов А.В.* Уголовная ответственность за убийство: [монография] / А.В. Агафонов – Юрлитинформ, 2011. – 192 с.

34. Теория государства и права: [учебник для юридических вузов и факультетов]; под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – М., 1997. – 343 с.

Зубець Ю.Г. Родовий об'єкт злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

У статті досліджується родовий об'єкт злочину, передбаченого ст.136 КК України. Аналізуються точки зору та розуміння родового об'єкта цих злочинів та пропонується авторське його визначення.

Ключові слова: родовий об'єкт злочину, життя, здоров'я, особа, суспільні відносини.

Зубец Ю.Г. Родовой объект преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии

В статье исследуется родовой объект преступления, предусмотренного ст.136 УК Украины. Анализируются точки зрения и понимания родового объекта этих преступлений и предлагается авторское его определение.

Ключевые слова: родовой объект преступления, жизнь, здоровье, лицо, общественные отношения.

Zubec J.G. Genitive object of the crime food aid to a person who is in a condition dangerous to life

The article examines the generic object offense under the Criminal Code of Ukraine art.136. Analyzes opinions and understanding generic object of copyright crimes and offered its definition.

Keywords: generic object of the crime, life, health, personality, social relations.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2015.

ЧАС, ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч.1 СТ.397 КК УКРАЇНИ (у першій формі його прояву)

А.О. Мороз

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Поряд з такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, як дія та бездіяльність, важливе значення в процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації для такої форми вчинення злочину, як вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги має час вчинення цього злочину, як ознака, що характеризує об'єктивну сторону цього злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою часу як ознаки об'єктивної сторони на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: М.І. Панов, Ю.В. Баулін, М.І. Хавронюк, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, А.В. Савченко, С.Ф. Денісов, А.А. Музика, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, В.О. Навроцький та ін. Проте до цього часу питанням, задекларованим в якості предмета дослідження в цій статті ніхто не займався.

Метою статті є дослідження часу як об'єктивної умови вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України (у першій формі його прояву).

Основні результати дослідження. Аналіз існуючих публікацій, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, свідчить, що час як об'єктивна умова вчинення злочину, вчинена в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги не підлягала дослідженню. Проте, поряд з обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину в зазначеній формі, такими, як дія та бездіяльність, час як обов'язкова об'єктивна умова вчинення злочину у його першій формі прояву — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги має важливе значення у процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації цього злочину.

Час вчинення злочину виступає в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони надто рідко. Крім того, важливо зазначити, що врахування часу вчинення злочину, в нашому випадку — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги, при застосуванні норм кримінального закону може утруднюватися ще й тим, що його не завжди достатньо просто виявити серед інших обставин і ознак, що утворюють кримінально-правову норму.

Будь-який злочин вчиняється в умовах місця і часу. Проте слід констатувати, що в джерелах з кримінального права проблема часу вчинення злочину взагалі, і, зокрема, в першій формі його вчинення (ч.1 ст.397 КК України) не отримала свого належного з'ясування ні під час чинності КК України 1960 р. [1], ні за час чинності КК України 2001 р. [2]. Окремим напрямом проблеми приділено значно більше уваги в межах інших наук, зокрема таких, як криміналістика, кримінологія, кримінальне процесуальне право. Неприродність такого становища, так як кримінально-правова характеристика діяння є відправною основою кримінологічної та кримінально-правової його характеристик. Час вчинення злочину в значній мірі визначає зміст предмета доказування, форми здійснення якого закріплені в Кримінальному процесуальному законодавстві і розробляються і цьому сенсі кримінальною процесуальною наукою. У науковій літературі як правило не розкривається зміст цієї ознаки об'єктивної сторони складу злочину і надто рідко пропонується її визначення.

Слід погодитися з твердженням, які є в юридичній літературі, що фундаментальні праці, присвячені об'єктивній стороні злочину, цій проблемі належної уваги не приділяли і не приділяють [3, с.1-244]. Проте було б несправедливо стверджувати, що проблема часу вчинення злочину не звернула уваги фахівців кримінального права взагалі, оскільки зі всіх аспектів цієї проблеми найбільш розроблений такий, як визначення часу вчинення злочину при вирішенні питання про межі дії закону про кримінальну відповідальність у часі [4, с.141; 5, с.190].

Загальноприйнятим є положення, що час вчинення злочину як ознака складу злочину сприймається у розумінні певного часового періоду, протягом якого вчинено злочин [6, с.398]. Натомість у різних джерелах з кримінального права пропонуються різні визначення часу вчинення злочину: 1) одні автори зазначають, що «...це певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [7, с.194]; 2) другі — стверджують, що «це зазвичай не просто певний час доби або час року, а конкретний період, що характеризується суспільно-політичними подіями» [8, с.171]; 3) треті — розуміють її як «...певний проміжок часу, часовий період, протягом якого вчиняється суспільно-небезпечно діяння та настають суспільно-небезпечні наслідки [9, с.65; 10, с.127]; 4) четверті — наполягають на тому, що «...це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, ...коли законом заборонено чинити такі дії» [11, с.207]; 5) п'яті стверджують, що «час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року, місяця, неділі або доби...» [12, с.134]; 6) шості вважають, що «...це певний часовий період протягом якого скоюється злочин» [13, с.98]; 7) сьомі стверджують, що «це, коли закон зазвичай розуміють не просто як певний час доби або час року, а конкретний період, в який відбуваються які-небудь події, які можуть обтяжувати або, навпаки, пом'якшувати кримінальну відповідальність [14, с.98]; 8) восьмі упевнені, що «...це певна частина року місяця, тижня, доби або наявність спеціальних подій, що можуть мати загальне часове значення [15, с.94]; 9) дев'яті — наполягають на тому, що «...це означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин [16,

с.106]; 10) десяти — уявляють, що «...це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння й натомість суспільно небезпечне наслідки [17, с.59]; 11) одинадцяті — стверджують, що час вчинення, як ознака складу злочину, розуміється не просто як певний час доби або року, а конкретний часовий період, коли відбуваються які-небудь події, що можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність [18, с.41]; 12) дванадцяті розуміють, що «...це відповідний проміжок часу, протягом якого вчиняється злочинне діяння і в разі випадків настають, передбачені законом шкідливі наслідки [19, с.91]; 13) тринадцяті — розуміють, що «...це обов'язкова ознака складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі, як ту чи іншу частину року, місяця, тижня, дати [20, с.63]; 14) чотирнадцяті стверджують, що це певний часовий період, протягом якого скоюється злочин [21, с.210]; 15) п'ятнадцяті — наголошують — це певний період або момент, описаний в диспозиції кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який було виконано суспільно небезпечне діяння або настав злочинний результат, тобто вчинено злочин [6, с.414].

З метою більш ретельного аналізу існуючих точок зору на розуміння такої ознаки, як час вчинення злочину, згрупуємо подібні з них. Так, А.В. Наумов, М.В. Володько, А.Ю. Строган під такою ознакою об'єктивної сторони розуміють певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [7, с.177; 13, с.98; 21, с.210]; група авторів І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, І.В. Діорідіцина, П.Л. Фріс, М.І. Панов — стверджують, що під такою зовнішньою ознакою, як час потрібно розуміти певний проміжок часу, часовий період, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки [9, с.65; 10, с.127; 17, с.59; 19, с.92]; М.І. Коваль та група авторів: Т.О. Гончар, О.А. Чуваков — наполягають на тому, що час вчинення злочину, як ознака об'єктивної сторони, це коли закон розуміє не просто певний час доби або час року, в конкретний період, в який відбуваються які-небудь події, які можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність [14, с.166; 19, с.41].

Інші точки зору на таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину, мають індивідуальний зміст, зокрема: П.І. Гришанін зазначає, що час вчинення злочину не просто певний час доби або час року, а конкретний період, що характеризується суспільно-політичними подіями [8, с.171]; Р.В. Вереша стверджує, що час вчинення злочину — це означений в законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин [16, с. 106]; М.Й. Коржанський під часом вчинення злочину розуміє таку ознаку об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії [11, с.207]; П.С. Матишевський впевнений, що час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року місяця, події або доби [12, с.134]. Є.Л. Стрельцов під часом вчинення злочину уявляє певну частину року місяця, тижня доби або наявність спеціальних подій, що можуть мати загальне часове значення [15, с.94]; С.І. Селецький стверджує, що час вчинення злочину обов'язкова ознака складу конкретного злочину у тих випадках коли його зазначено в зако-

ні як ту чи іншу частину року місяця, тижня, доби [20, с.63]; А.М. Каухман — стверджує, що час вчинення злочину представляє собою період або момент, що має кримінально-правове значення, в який було вчинено суспільно-небезпечні діяння або злочин було завершено або припинено [22, с.13].

Маючи за мету більш поглибленого з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як час його вчинення (який є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, у такій формі його вчинення, як вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги), звернемося до загальнотеоретичних (загальноновизнаних) положень кримінального права. У цьому сенсі слід констатувати, що ознаки об'єктивної сторони злочину, як і будь-яку сукупність, можна класифікувати на групи і за підставами, за якими їх виділяють: *по-перше*, ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за частотою, з якою вони зустрічаються. Ці групи в цьому аспекті дають можливість поділяти ознаки об'єктивної сторони злочину на: 1) обов'язкові та факультативні. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину є такі, які притаманні всім суспільно небезпечним діянням (у такі включається лише суспільно небезпечне діяння — це дія або бездіяльність). Натомість факультативними ознаками об'єктивної сторони злочину є такі, які властиві лише частині злочинів. У такі включаються всі, що не указані вище ознаки об'єктивної сторони злочину. Такий поділ ознак об'єктивної сторони злочину на обов'язкові і факультативні свідчить, що без суспільно небезпечної поведінки відсутня й об'єктивна сторона злочину, а відповідно і склад злочину. Навпаки, без будь-яких інших ознак і навіть усіх їх разом об'єктивна сторона злочину не зникає.

Питання про поділ ознак об'єктивної сторони злочину на обов'язкові і факультативні відбувається тоді, коли мова йде про загальний склад злочину. У складах окремих злочинів обов'язкові всі ознаки об'єктивної сторони злочину;

– *по-друге*, ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за природою. Виходячи з цього аспекту дані ознаки можна поділити на: 1) ознаки, що характеризують зміст злочину; 2) ознаки, що характеризують умови вчинення злочину. До ознак об'єктивної сторони, що характеризують зміст злочину, відносяться: суспільно небезпечна поведінка (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, необхідний причинний зв'язок, спосіб вчинення злочину, знаряддя і засоби вчинення злочину. Натомість до ознак об'єктивної сторони, що характеризують умови вчинення злочину, слід віднести, час та обстановку вчинення злочину.

Врахування часу вчинення злочину при застосуванні норм КК України може мати певні труднощі, це буває тоді, коли його не достатньо просто виявити серед інших обставин, серед інших обставин і ознак, що утворюють кримінально-правову норму (як це видно з першої форми прояву злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, а саме вчинення в будь-якій формі перешкод, до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги). У таких випадках завдання особи, яка застосовує закон, зводиться до того, щоб правильно зрозуміти зміст і суть закону про

кримінальну відповідальність за конкретний злочин, що досягається шляхом його тлумачення [6, с.396]. Перш за все слід з'ясувати буквальний зміст закону шляхом етимологічного і синтаксичного розбору його тексту, а також з'ясування значення слів, що вживаються в законі понять, термінів. Для цього потрібно долучитися до граматичного тлумачення [6, с.397].

Маючи таке теоретичне підґрунтя стосовно ознак об'єктивної сторони злочину, а також згруповані нами точки зору стосовно такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, як час вчинення злочину (ознака, яка характеризує умови вчинення злочину), виділимо позитивні і негативні положення у поглядах на час вчинення злочину, як таку ознаку, яка притаманна і злочину, передбаченому ч 1 ст.397 КК України, у першій формі його вчинення.

До позитивних моментів, які можна виокремити з визначень часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони діяння, слід віднести наступні: 1) це певний проміжок часу, певний часовий період, протягом якого було вчинено суспільно небезпечне діяння та (або) настали суспільно небезпечні наслідки, тобто вчинено злочин (автори — А.В. Наумов, М.В. Володько, А.Ю. Строган, І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, Г.І. Зубець, М.І. Панов, І.В. Діорідіцина, П.Л. Фріс, М.І. Ковальов, Т.О. Гончар, О.А. Чуваков, В.Б. Малінін); 2) це означений в законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинений злочин (Р.В. Вереша); 3) це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії (автор М.Й. Коржанський); 4) це ознака, що представляє собою певний період або момент, що має кримінально-правове значення, в який було вчинено суспільно небезпечне діяння, або злочин було завершено або припинено (автор М.А. Каухман).

До негативних положень, які слід виділити з існуючих визначень такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як час його вчинення, належать наступні: 1) це конкретний період, що характеризується суспільно-небезпечними подіями (автор П.І. Грішман); 2) конкретний період, в який відбуваються які-небудь події, які можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність (автори М.І. Ковальов, Т.О. Гончар, О.А. Чуваков).

Проте, слід зазначити, що цього недостатньо для того, щоб з'ясувати та встановити обов'язкову ознаку, коли у такому випадку йдеться вказівка в законі на час (або впливає зі змісту закону така ознака), як на ознаку, яка криміналізує те або інше діяння (у нашому випадку — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги). Важливо знати, що в таких випадках законодавець веде мову (вкладає в закон волю), не про час взагалі, як це має місце в нормах про принципи кримінального права, а більш предметно, позначаючи його, якщо дозволять семантичні можливості, без використання власне терміна «час» — чи окремим словом, чи словосполученням [6, с.397]. Вихід з цього, як ми вже зазначали, досягається шляхом тлумачення.

Слід погодитися з думкою, що категорія часу — це «...відносно стійке і фундаментальне утворення, яке існує в різних формах і проявах. Очевидно, що кожна форма руху матерії, оскільки остання може існувати не інакше, як в часі

і просторі, має свої просторово-часові зв'язки, свої, відповідні форми руху матерії, простір і час» [6, с.399]. Проте важливо мати на увазі, що час вчинення злочину є поняття, в своїй основі — правове, то його визначення повинно відображати властиві йому юридичні ознаки. Це означає, що злочином є діяння, яке також як і його злочинні наслідки, знаходить свій законний вираз в ознаках об'єктивної сторони злочину, виходячи з цього часом вчинення злочину потрібно було б визнати час виконання об'єктивної сторони злочину [6, с.399].

Таким чином, на підставі викладеного можна запропонувати наступне визначення часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони конкретного злочину: «Це певний проміжок часу, певний часовий період, описаний в диспозиції (або впливає з її змісту) кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який виконано суспільно-небезпечне діяння або настали суспільно-небезпечні наслідки, або злочин було завершено, або припинено».

Термін «період» означає «...—у, ч, Проміжок часу, обмежений певними датами, подіями і т. ін. // Час, коли відбувається яка-небудь подія, триває дія, розгортається чиясь діяльність і т. ін.» [23, с.937]. Натомість термін «проміжок», трактується як: «... час, що відмежовує одну подію, явище, дію і т. ін. від іншої // Взагалі відрізок часу» [23, с.1160]. Це означає, що етимологічний розбір термінів свідчить про те, що слова, що нами використані у визначенні часу вчинення злочину, мають належне підґрунтя.

Синтаксичний розбір першої форми злочину свідчить, що «Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи» — виражено простим реченням. За способом вираження синтаксичного центру, це просте речення є односкладним, оскільки в ньому є лише головний член — підмет, і другого не потрібно. Крім того, це речення є поширеним, оскільки в ньому крім синтаксичного центру є декілька другорядних членів, зокрема, «в будь-якій формі перешкод до здійснення» — це додатки; «правомірної та правової» — це означення; «здійснення» — це додаток. Виходячи із змісту диспозиції, яка описує першу форму прояву цього злочину слід засвідчити, що вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи відбувається, коли суб'єкти правомірної діяльності надають правовому допомогу. Таке вчинення перешкод відбувається в певний проміжок часу, певний часовий період, коли захисник чи представник надають правову допомогу клієнту, і лише тоді можна кваліфікувати діяння винних за вчинення злочину у цій формі його прояву.

Висновки. На підставі викладеного можна дійти висновку до наступного:

1) під час вчинення злочину потрібно розуміти певний проміжок часу, певний часовий період, описаний в диспозиції (або який впливає з її змісту) кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який виконано суспільно-небезпечне діяння або настали суспільно-небезпечні наслідки, або злочин було завершено або припинено;

2) злочин, передбачений ч.1 ст.397 КК України у першій формі його прояву має таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину,

яка закріплює положення, що діяння винної особи за вчинення в будь-якій формі перешкод повинні кваліфікувати лише тоді, коли захисник чи представник здійснював свою правомірну діяльність по наданню правової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 12.01.1961. — № 2. — Ст. 14.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної ради України. — 2001. — №25—26. — Ст. 131.
3. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. — 244 с.
4. *Тилле А.А.* Время, пространство, закон. Действие уголовного закона во времени и пространстве: [монография] / А.А. Тилле. — М. : Юрид. лит, 1965. — 204 с.
5. *Брайнин Я.М.* Уголовный закон и его применение: [монография] / Я.М. Брайнин. — М. : Юрид. лит, 1967. — 240 с.
6. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права: [научное издание]. — Т.4. Состав преступления. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 237—502.
7. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекций]: В 3-х т. — Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 736 с.
8. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. П.И. Гришанина: [підручник]. — М. : Юрид. лит, 1967. — 320 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навчальний посібник] / П.І. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К. : КНТ. — 432с.
10. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ — Харків : Юрінком Інтер — Право, 2001. — С. 102—129.
11. Кримінальне право України. Частина Загальна: [курс лекцій] / За ред. М.І. Коржанського / М.Й. Коржанський. — К. : Атіка, 2001. — 432 с.
12. *Матвишевский П.С.* Объективная сторона преступления / П.С. Матвишевский // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 106—141.
13. *Володько М.В.* Об'єктивна сторона злочину / М.В. Володько // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов.; за ред. професорів М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Юридична думка, 2004. — С. 88—99.
14. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право: Часть Общая: [учебник]; под ред. Н.А. Беляева и М.И. Ковалева — М. : Юрид. лит., 1977. — С. 144—167.

Мороз А.О. Час, як об'єктивна умова вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України (у першій формі його прояву)

У статті розкриваються питання, що стосуються такої об'єктивної умови вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, як час, а також значення його встановлення для кваліфікації діянь першої форми прояву вказаного злочину.

Ключові слова: час вчинення злочину, об'єктивна сторона, об'єктивна умова.

Мороз А.А. Время, как объективное условие совершения преступления, предусмотренного ч.1 ст.397 УК Украины (в первой форме его проявления)

В статье раскрываются вопросы, касающиеся такого объективного условия совершения преступления, предусмотренного ч.1 ст.397 УК Украины, как время, а также значение его установления для квалификации деяний первой формы проявления указанного преступления.

Ключевые слова: время совершения преступления, объективная сторона, объективное условие.

Moroz A. Time, as an objective condition of crime under Part 1 of Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine (the first form of its manifestation)

The article deals with issues related to such objective conditions of committing a crime under Part 1 of Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine, as time and its importance for the establishment of the first acts qualifications specified forms of crime.

Keywords: time of the crime, the objective side of crime, the objective condition of crime.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015.

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЄДНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ – ШЛЯХ ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ СУТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 158-2 КК УКРАЇНИ

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Проблема, що стосується незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму, має ґрунтуватися на принципі визначеності та єдності термінології та повинна здійснюватися за допомогою визначених у законі термінів. Це питання має важливе значення для теорії кримінального права, особливо у з'ясуванні суті об'єктивної сторони злочину, зокрема злочину передбаченого ст.158-2 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами визначеності та єдності термінології займалися такі вчені, як: В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, В.К. Матвійчук, Ю.В. Баулін, О.В. Зайчук, М.І. Панов, В.І. Борисов, А.А. Музика, І.О. Харь, М.І. Мельник, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк, В.К. Гришук, В.О. Навроцький, О.М. Костенко, П.Л. Фріс, О.О. Дудоров, А.О. Мороз та ін. Проте до цього часу цей аспект проблеми не стосувався положень, які мають безпосереднє відношення до об'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації референдуму.

Мета статті полягає в обґрунтуванні принципу визначеності та єдності термінології як одного з найраціональнішого шляху до з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Основні результати дослідження. Підкреслюючи залежність якості правового матеріалу від рівня законодавчої техніки, а ми в цьому сенсі віднесли б і застосування термінології у ст.158-2 КК України, «батько» кібернетики Н. Вінер писав, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [1, с.29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти однозначному розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину правозастосовними органами).

Слід зазначити, що термінологія, яка використовується для описання об'єктивної сторони злочину, що нами досліджується впливає на формулювання (побудову) конструкцію зовнішнього прояву цього злочину. Термін «конструкція», означає «...от лат. constructio – составление, построение: 1) устрой-

ство, взаимное расположение частей, состав к.-л. строения, механизм и т.п., строение механизм и т.п. с таким устройством... 2) В языкознании синтаксич. (реже морфологич.) целое, результат объединения в речи языковых единиц, сочетающихся по правилам, обусловленным наличием у них определ. грамматич. свойств» [2, с.621]. Тому в теорії під конструкцією обґрунтовано, на наш погляд, розуміють характер, типи зв'язків між складовими частинами, різновидність «набору» або поєднання останніх (якщо погодитись з виділенням внутрішньої і зовнішньої законодавчої, а рівно юридичною техніки в цілому, то юридичні конструкції відносяться до внутрішньої її сторони, тобто застосовуються при компромісі змісту і певної структури права в низці таких засобів, як презумпції, фікції, символи, аксіоми тощо) [3, с.12-13]. А ці зв'язки залежать також від термінології, яку законодавець використовує, а остання повинна особами, що застосовують закон, мати однозначне розуміння, тобто мати єдність – однозначність.

Слід звернути увагу на те, що в чинному Кримінальному кодексі України термін «незаконне» використовується у ст. ст. 134, 138, 142, 145, 146, 151, 158, 158-2, 162, 169, 172, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 193 тощо [4]. Важливо звернути увагу на те, що у цих та інших статтях на незаконність указують як дії, статус, умови, так і інші фактори, які свідчать про різний підхід законодавця стосовно названого терміна. Проте для кожної зі статей, де використовується термін «незаконне» має бути щось спільним. З цією метою ми звернемося до тлумачення цього терміна в довідникових джерелах. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови не містить термін «незаконне», а має термін «незаконно», що є присл. до незаконний [5, с.760].

Отже потрібно звернутися у нашому дослідженні до терміна «незаконний», який означає «...-а, -е. Який забороняється законом, порушує закон. // Який суперечить законові, йде в розріз із ним...» [5, с. 760]. Натомість «Русско-украинский словарь» термін «незаконний» тлумачить наступним чином: «...-ым образом незаконно, незаконным способом (чином)» [6, с. 107]. У той же час «Толковый словарь нового великорусского языка Владимира Даля» термін «незаконный» тлумачить як «...противозаконный не согласный съ законами, правилами, постановлениями; // въ народъ; противный обычаемъ, преданьямъ...» [4, с. 518-519].

Крім того, з метою визначитися з терміном «незаконний» ще доцільно було б звернутися до поняття «незаконні дії», який означає наступне: «дії, що порушують встановлений законом правопорядок. Такими є: а) дії, заборонені законодавством; б) дії, вчинені не в тому порядку, який для них визначений законодавством. Залежно від характеру Н.д. вони утворюють склад відповід. правопорушення: цив., адмін., кримінального тощо. У передбачених законодавством випадках під поняття «незаконні дії» підпадає і їх пасивна форма т.з. незаконна бездіяльність...» [7, с.129].

Таким чином, аналіз етимологічного з'ясування терміна «незаконний», запропонованого в словниках, а також, що є загальним для його використання в перерахованих та інших статтях КК України, можна звести до наступних положень, які можна взяти за основу: 1) що це така поведінка особи (осіб), яка

суперечить законові; 2) що це така поведінка особи, яка забороняється законом; 3) що це така поведінка особи, яка порушує закон, йде в розріз з ним; 4) що це така поведінка особи, яка є протизаконною, не узгодженою з законами, постановами, правилами; 5) що це така поведінка особи, яка порушує встановлений законом правопорядок; 6) що це така поведінка особи, яка здійснюється не в тому порядку, що для неї визначена законодавством.

Отже можна констатувати, що термін «незаконний» стосується як дії, так і бездіяльності і означає: 1) діяння, що заборонене законом або іншими нормативно-правовими актами; 2) діяння, що суперечить законові або іншим нормативно-правовим актам; 3) діяння, яке здійснюється не в тому порядку, яке для нього визначене чинним законодавством (в широкому розуміння цього слова).

Терміни «знищення», «пошкодження» мають досліджуватися у сенсі об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України. Проте не можна упускати з поля зору положення, що стосуються загальної і спеціальної норм у теорії кримінального права.

У цьому контексті слід погодитись з думкою П.П. Андрушка, що «У ст.158-2 КК, якою КК України ... доповнений Законом від 1 грудня 2005р., фактично сформульована спеціальна норма щодо загальної норми, сформульованої у ст.385 КК, якою передбачена відповідальність за умисне знищення, пошкодження чи приховування офіційних документів вчинених з корисних мотивів або в інших особистих інтересах, оскільки виборча документація або документи референдуму відносяться до категорії офіційних документів...» [8, с.283]. Проте слушним у цьому сенсі, на наш погляд, є доповнення позиції П.П. Андрушка, зроблене О.О. Семенюком, де він зазначає, що «...ст.158-2 КК України потрібно розглядати як спеціальну норму відносно загальних норм, визначених у: ст.298-1 КК України «Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду» та ст.357 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження» [9, с.85].

В юридичній літературі знищення виборчої документації або документів референдуму розуміють наступним чином: 1) М.І. Мельник вважає, що «знищення виборчої документації або документів референдуму полягає в діяннях, внаслідок яких такі документи перестають фізично існувати. При цьому такі документи втрачають властивість бути носієм зафіксованої в них інформації та не підлягають відновленню (приводяться у стан, який повністю і назавжди виключає використання за призначенням). Знищення може здійснюватись шляхом, наприклад, спалювання, подроблення, травлення кислотою, стирання тексту документа до стану неможливості його розпізнання та відновлення, стирання інформації з магнітного, лазерного диску, заливання фарбою, тощо» [10, с.432]; 2) П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий під знищенням виборчої документації або документів референдуму, розуміють «певні дії винного, внаслідок яких припиняється фізичне існування матеріальних носіїв, на яких зафіксована певна інформація

(наприклад, спалювання документації чи документів), або документи приводяться у такий стан, коли вони втрачають властивість бути носієм зафіксованої на них інформації (наприклад, видалення тексту шляхом травлення, розривання, стирання тексту з неможливістю його відновлення). У будь-якому разі при знищенні документів втрачається інформація, зафіксована на певному матеріальному носії» [11, с.187]; 3) І.О. Зінченко під знищенням документації вбачає активні дії, що передбачають повну ліквідацію виборчих документів або документів референдуму будь-яким способом, приведення документів у непридатний стан, коли вони втрачають свої властивості і не можуть бути носіями зафіксованої в них інформації (наприклад, спалювання, розірвання тощо) [12, с.152].

Нам уявляється, що суперечностей у визначеннях авторів стосовно знищення виборчої документації або документів референдуму не вбачається, вони з певною інтерпретацією доповнюють одне одного. Проте уточнення таких понять, як «знищення» можливе при з'ясуванні етимологічного його значення.

Стосовно терміна «знищення», то він у довідникових джерелах використовується як «... дія за знач. Знищити і знищитися та знищувати ...» [5, с. 473]. Так, термін «знищувати», означає: «- ую, -уеш, недок., знищити, -щу, -щиш, док., перех. 1. Вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чогонбудь, призводити до загибелі, смерті // Руйнувати, псувати щонбудь, ламаючи, рвучи і т. ін. // Скасовувати, ліквідовувати щонбудь ...» [5, с.473]. Також термін «уничтожить» означає «... 1. Кого-что. Прекратитъ существование кого-чего-н., истребить ...» [13, с.681]. «Украинско-русский словарь» термін «знищувати» трактує «... -щую, -щуеш, знищити, -щу, щиш, уничтожатъ, уничтожить, истребить, истреблять ...» [6, с.278]. О.Я. Светлов розумів термін «знищення» як «... приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності із втратою можливості його відновлення» [14, с.633].

Аналіз етимологічного трактування терміна «знищувати», запропонованого в довідникових джерелах, дає можливість виокремити наступні положення: 1) це припиняти існування кого-, чогонбудь; 2) це приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності із втратою його можливості до відтворення.

Таким чином, під незаконним знищенням виборчої документації або документів референдуму слід розуміти, заборонені законом або іншими нормативно-правовими актами діяння, внаслідок яких така документація та документи приводяться в непридатний стан (перестають фізично існувати), тобто втрачають властивість бути носієм зафіксованої в них інформації та не підлягають відновленню і використанню за їх призначенням.

У джерелах з кримінального права існують наступні судження щодо пошкодження виборчої документації або документів референдуму: 1) П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий під пошкодженням виборчої документації або документів референдуму, розуміють їх приведення у стан, непридатний для їх подальшого використання за їх цільовим призначенням внаслідок втрати частини зафіксованої на них інформації (наприклад, відривання частини документа, заливання документа фар-

бою, знищення частини тексту документа шляхом стирання чи травлення) [11, с.187]; 2) П.П. Андрушко пропонує тотожне визначення [8, с.281]; М.І. Мельник під пошкодженням виборчої документації або документів референдуму передбачає таке заподіяння шкоди матеріальній основі виборчого документа або документа референдуму, коли їх використання за цільовим призначенням ускладнено або повністю неможливе (при цьому для відновлення можливості використання зафіксованої на пошкоджених документах інформації такі документи можуть бути реставровані) [10, с.432-433]; 4) І.О. Зінченко наполягає на тому, що пошкодження – це приведення документів у частково непридатний стан коли можливість їх використання за цільовим призначенням суттєво утрудняється або навіть унеможлиблюється (відірвано частину документа, залито чорнилами або фарбою текст тощо) [12, с.152].

На наш погляд, зазначені вище визначення не мають істотних суперечностей і в своїй основі доповнюють одна одну. Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «пошкодження» трактує наступним чином: «... -я, с.1. чого. Дія за знач. пошкодити» [5, с.1098]. Натомість під терміном «пошкодити», розуміють «...Виводити що-небудь із ладу; псувати, руйнувати...» [5, с.1098].

Аналіз існуючих точок зору та термінології дає можливість запропонувати визначення незаконного пошкодження виборчої документації або документів референдуму. Під незаконним пошкодженням виборчої документації або документів референдуму слід розуміти їх приведення в непридатний стан за цільовим призначенням без відновлення інформації зафіксованої в них, коли такі документи стають можливими для їх використання.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити наступні висновки:

1) під незаконним знищенням виборчої документації або документів референдуму слід розуміти, заборонені законом або іншими нормативно-правовими актами діяння, внаслідок яких така документація та документи приводяться в непридатний стан (перестають фізично існувати), тобто втрачають властивість бути носієм зафіксованої в них інформації та не підлягають відновленню і використанню за їх призначенням;

2) під незаконним пошкодженням виборчої документації або документів референдуму слід розуміти їх приведення в непридатний стан за цільовим призначенням без відновлення інформації зафіксованої в них, коли такі документи стають можливими для їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. - 200 с.
2. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – [3-е изд.] – М. : Сов. Энциклопедия, 1984. – 1600 с., ил.
3. *Иванчин А.В.* Уголовно-правовые конструкции и их роль в построении уголовного законодательства: автореф. дис....канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право / А.В. Иванчин. – Екатеринбург, 2003. – 20 с.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001р. №2341 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст. 131.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

6. Русско-украинский словарь – Т. 2; [редакторы тома С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.А. Пилинский]. – Киев: Изд-во «Наукова думка», 1966. – 756 с.

7. *Костенко О.М.* Незаконні дії / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – Т. 4; Н-П. – К. : Українська енциклопедія, 2002. – 720 с.

8. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [монографія] / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

9. *Семенюк О.О.* Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум / О.О. Семенюк. – К. : Вид-во ТОВ «НВП ІНТЕРСЕРВІС», 2012. – 212 с.

10. *Мельник М.І.* Коментар до ст. 158-2 КК України / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-е вид., перероб. та допов.] – К. : Юридична думка, 2012. с. 431-434.

11. *Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П.* Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (стаття 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; За заг. ред. В.П. Тихого. – Х. : Изд-во Кроссруд, 2008. – с. 180 – 192.

12. *Зінченко І.О.* Коментар до ст. 158-2 КК України / І.О. Зінченко // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. – Т. 2.: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.] – Х. : Право, 2013. – с. 151 – 153.

13. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.] – М. : Рус. яз., 1987. – 750 с.

14. *Светлов О.Я.* Знищення і зруйнування пам'яток історії та культури / О.Я. Светлов // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – Т. 2 – К. : Українська енциклопедія, 1999. – 744 с.

Орлов Ю.В. Визначеність та єдність термінології – шлях для з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України

У статті досліджується поняття «незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму», а також «незаконне пошкодження виборчої документації або документів референдуму». Автором проаналізовані існуючі точки зору на ці та інші поняття. Запропонований підхід до вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: незаконне знищення, виборча документація, незаконне пошкодження, референдум, вибори.

Орлов Ю.В. Определенность и единство терминологии – путь для выяснения сути объективной стороны преступления, предусмотренного ст.158-2 УК Украины

В статье исследуется понятие «незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума», а также «незаконное повреждение избирательной документации или документов референдума». Автором проанализированы существующие точки зрения на эти и другие понятия. Предложен подход к решению этой проблемы.

Ключевые слова: незаконное уничтожение, избирательная документация, незаконное повреждение, референдум, выборы.

Orlov Y.V. Certainty and unity of terminology – a way to determine the merits of actus reus under Art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine

The article examines the concept of “illegal destruction of election documents or documents Referendum” and “illegal damaging election documents or documents of the referendum. The author analyzed the existing points of view on these and other concepts. Proposed the approach to solving this problem.

Keywords: illegal destruction of election documents, illegal damage referendum election.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2015.

ПОНЯТТЯ ТА СПОСОБИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

В.В. Александренко
здобувач кафедри
кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

*Я настільки переконаний у тісному зв'язку
між моральністю людини і гуманним ставленням до тварин,
що завжди буду вклонятися перед законодавством,
яке першим створить систему законів,
що захищають тварин від дурного
і жорстокого поводження.*

Бенджамін Раш

Постановка проблеми. Незважаючи на актуальність дослідження і розробки проблемних питань ефективної протидії жорстокому поводженню з тваринами, до теперішнього часу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців займають переважно питання кримінальної відповідальності за такі дії.

Проте, наявність у кримінальному законі відповідної норми хоча і є важливим етапом у системі засобів протидії жорстокому поводженню з тваринами, однак, реалізація відповідальності за вказані дії можлива лише через застосування криміналістичних засобів і методів у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. Лише задекларована заборона на вчинення таких дій не вирішує проблеми в цілому. Прикладом цьому слугують численні випадки жорстокого поводження з тваринами, що сталися протягом останніх років, зокрема, у період підготовки до Євро-2012, коли в Києві, інших містах країни були зафіксовані численні випадки знищення тварин, що викликало негативну реакцію світової громадськості і звернення відомих у світі і небайдужих людей до уряду і особисто до Президента України.

Наразі бракує літератури криміналістичного плану (статей, посібників, методичних рекомендацій з питань розслідування і попередження жорстокого поводження з тваринами), хоча в цьому існує потреба у працівників правоохоронних органів, насамперед досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на актуальність вказаної проблеми, протягом останнього десятиліття в Україні не

з'явилося жодної публікації, посібника, не кажучи вже про монографії та дисертації з криміналістичних аспектів розглядуваної проблематики. Як і раніше, українські дослідники в своїх дисертаціях, монографіях, статтях торкалися хоча і важливих, проте, все ж однопланових питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за вказані злочинні дії (І.А. Головка, В.О. Морозова, А.В. Ландіна, Л.С. Кучанська, В.В. Кузнецов, С.П. Репецький та ін.) Серед зарубіжних науковців, зокрема, з країн СНД, можна також назвати не багатьох, які розглядали окремі криміналістичні аспекти вказаної категорії злочинів (Г.П. Волкова, С.І. Данілова, В.М. Кітаєва) [1-4].

Мета статті полягає у розгляді способів жорстокого поводження з тваринами, з кожним з яких пов'язана слідова картина злочину, задля їх повного збирання і підвищення ефективності розслідування вказаних злочинів.

Основні результати дослідження. Чинний Кримінальний кодекс України (ст.299) не містить визначення поняття «жорстоке поводження з тваринами». У ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначено, що таким поводженням вважається знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів [5].

У правничій літературі можна знайти різні визначення вказаного поняття, сутність яких у кримінально-правовому значенні можна звести до одного: як «об'єктивно не вимушене спричинення тваринам болю, фізичних страждань, вчинене з хуліганських чи корисливих спонукань, або із застосуванням садистських методів чи в присутності малолітніх і потягло їх загибель, знівечення» [6, с.76-78].

Отже, жорстоке поводження з тваринами має наступні форми прояву: 1) знущання із застосуванням жорстоких методів; 2) знущання з хуліганських мотивів; 3) нацькування тварин з хуліганських мотивів; 4) нацькування тварин з корисливих мотивів. Проте, на слушні запитання практиків (слідчі, прокурори, адвокати, судді) – що слід розуміти під зазначеними категоріями, законодавець не дає відповіді. Вказаний закон не містить ані визначення наведених у статті першій понять, ані приблизного переліку тих діянь, які б можна було до них віднести. Відповідь міститься у тлумачних словниках, в яких слово «знущання» в українській і російській мовах застосовується у двох значеннях: 1) як *заподіяння мук чи страждання кому-небудь*; 2) як *зле та образливе висміювання кого-небудь (що-небудь), глузування з когось (чогось), образливий вчинок відносно когось* [4, с.96].

Виходячи із зазначеного, під знущанням над твариною, вчиненим із застосуванням жорстоких методів, слід розуміти *заподіяння тварині особливо сильних чи надзвичайно тривалих страждань* (спалювання тварини живцем, обливання її кислотою чи лугом, застосування до неї отрути, моріння голодом чи спрагою протягом тривалого часу тощо) *або в такий спосіб, який свідчить про відсутність будь-якого жалю до тварини* (наприклад, особа неодноразово проколює шкіру тварини невеличкою голкою, з усмішкою спостерігаючи за тим, як тварина мучиться, хизуючись цим перед іншими особами тощо) [4,

с.97]. Гадаємо, що зміст поняття «нацькування» не потребує таких роз'яснень і наведення прикладів.

За своїм характером прояви жорстокості відносно тварин поділяються на дві групи: 1) *активна* жорстокість – це умисні дії, що полягають у намірі завдати тварині шкоду, яка викликає біль і страждання; 2) *пасивна* жорстокість (або бездіяльність) – шкода, що завдається шляхом навмисного нехтування своїми обов'язками по догляду за тваринами і викликає тривалі страждання тварини.

До *першої* групи належать способи, що носять характер мордування або катування, полягають у безжальному поводженні, тривалому впливі на тварину з метою отримання хворобливого самозадоволення від спостереження за її стражданнями. Ними можуть бути: нанесення тварині ударів, заподіяння фізичних ушкоджень, каліцтво (травматична ампутація частин тіла в різний спосіб), розчленування, розтин живої тварини, підпалювання шкіри, кінцівок, спалювання живцем, скидання з висоти, утоплення, закапування; всі інші способи, що підпадають під прояви садизму («жорстоких методів» – за змістом ч.1 ст.299 Кримінального кодексу). Вивчення судової практики показало, що у 25 % випадків жорстоке поводження з тваринами було вчинено із застосуванням садистських методів [6, с.89]. Проте, оцінюючи наведені цифри, можна припустити, що до них потрапили лише випадки, які пройшли стадію судового розгляду з винесенням відповідного рішення. Насправді, ця цифра може бути набагато більшою, враховуючи конструкцію складу даного злочину.

Слід мати на увазі, що зазвичай сліди, що виявляють на місці події за фактом жорстокого поводження з тваринами, свідчать про активну жорстокість. Ознаками *пасивної* жорстокості можуть бути:

- носіння тугих нашійників, що спричиняють тварині незручності, з часом викликають біль і спричиняють фізичні ушкодження;
- довгі кігті;
- хронічні інфекції ротової порожнини, очей;
- необроблені і відкриті рани, сліди від переломів кісток, що свідчить про ненадання ветеринарної допомоги;
- часткова чи повна відсутність волосяного покриву, гнійники, рани шкіри;
- схуднення і знесилення тварини, та ін. [7]. За окремими з наведених ознак не слід робити остаточних висновків щодо характеру поводження з тваринами. Проте, наявність декількох ознак вже може переконливо свідчити, що з твариною поводитися неналежним чином.

Способами пасивної жорстокості у формі бездіяльності можуть бути: позбавлення тварини їжі, води, допомоги, у т.ч. ветеринарної, утримання тварини у непридатних приміщеннях, що не враховують характер місцевості, погодні умови (залишення на вулиці, під дощем, снігом, на морозі чи у спеку).

Слід уважно зважати на ознаки, а потім шукати їм підтвердження у вигляді слідів відповідного поводження. Наприклад, кульгавість при огляді лікарем ветеринарної медицини може свідчити про ненадання тварині своєчасної і кваліфікованої медичної допомоги; забруднені миски із залишками їжі

можуть свідчити про систематичну неякісну годівлю тварини, що є доказом жорстокого поводження з нею. Тобто, зазвичай достатньо ознак і слідів, які вказують на неналежне, тим більше жорстоке поводження з тваринами. Лише треба зрозуміти, про що вони свідчать і відповідно оцінити їх значення. Після цього можна буде вибрати відповідні методи, засоби, прийоми їх збирання, фіксації, вилучення та дослідження з метою отримання доказової інформації.

Говорячи про види жорстокого поводження слід зазначити, що завдання страждань тварини навмисною бездіяльністю (пасивна жорстокість) є таким же злочином, як і пряма дія (активна жорстокість).

Висновки. Нами було здійснено спробу щодо розгляду способів жорстокого поводження з тваринами, які найчастіше зустрічаються у практиці розслідування. Розглянути всі існуючі злочинні дії відносно тварин у рамках однієї публікації видається неможливим, оскільки вони залежать від багатьох чинників об'єктивного і суб'єктивного (найчастіше) характеру: місця, часу, оточуючої обстановки; характерологічних і психічних особливостей суб'єктів злочину (рівень освіти, обізнаність про способи знущання, тортури, схильність до надмірної жорстокості, нездорові фантазії), їх оснащеності зброєю, іншими предметами і засобами, сучасного рівня розвитку і різноманіття технічних, хімічних, біологічних, інших засобів, які можна використати при вчиненні вказаних дій. За результатами аналізу вітчизняної і зарубіжної слідчої та судової практики, розгляд інших способів стане темою наших подальших публікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Головка І. А.* Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Головка Ірина Анатоліївна. – К., 2010. – 256 с.; *Копилян В. А.* Кримінальна караність за жорстоке поводження з тваринами / В. А. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 245–252; *Ландіна А. В.* Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Ландіна Анна Валентинівна. – К., 2005. – 227 с.; *Кучанська Л. С.* Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Кучанська Лариса Степанівна. – Одеса, 2007. – 212 с.; *Кузнецов В. В.* Злочини проти громадського порядку та моральності: [практичний посібник] / В. В. Кузнецов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 160 с.; *Репецький С. П.* Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Репецький Сергій Петрович. – К., 2010. – 20 с.
2. *Морозова В. О.* Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право / Морозова Вікторія Олексіївна. – Ірпінь, 2003. – 202 с.
3. *Волкова Г. П.* К вопросу о следах жестокого обращения с животными // Криминалистика – прошлое, настоящее, будущее: достижения и перспективы разви-

тия: материалы Международной научно-практической конференции, приуроченной к 60-летию образования службы криминалистики (Москва, 16 октября 2014 года). – М. : Академия Следственного комитета Российской Федерации, 2014. – С. 305-309; Данилова С.И. Жестокое обращение с животными: особенности квалификации и производства неотложных следственных действий // Проблемы предварительного следствия и дознания: Сб. науч. тр. № 225. – М. : ВНИИ МВД РФ, 2008. – С. 87-99.

4. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: [монограф.] / Д.О. Калмиков, А.О. Данилевський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 616 с.

5. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

6. Китаева В.Н. Животные и преступления: уголовно-правовое и криминалистическое исследование / В.Н. Китаева. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2010. – 284 с.

7. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: // <http://www.sobakadruk.ru/stati/aktivnaja-i-passivnaja-zhestokost.html>

Александренко В.В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами

У статті розглянуто поняття, класифікація та способи жорстокого поводження з тваринами.

Ключові слова: злочин, жорстоке поводження з тваринами, активна жорстокість, пасивна жорстокість, знущання над тваринами.

Aleksandrenko V.V. Понятие и способы жестокого обращения с животными

В статье рассмотрено понятие, классификация и способы жестокого обращения с животными.

Ключевые слова: преступление, жестокое обращение с животными, активная жестокость, пассивная жестокость, издевательство над животными.

Aleksandrenko V.V. The concept and methods of cruelty to animals

The article deals with the concept, classification and methods of cruelty to animals.

Key words: crime, cruelty to animals, active cruelty, passive cruelty, to mock at animals.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В АНГЛІЇ, УЕЛЬСІ, БЕЛЬГІЇ, НІМЕЧЧИНІ, ФІНЛЯНДІЇ, ШВЕЙЦАРІЇ

Р.Ф. Аракелян

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Дослідження та вивчення на засадах бенчмаркінгу європейської практики провадження програм відновного правосуддя має не аби яке значення для створення та впровадження відновних процедур в кримінальне процесуальне законодавство України, яка тримає євроінтеграційний напрям руху. Компаративний аналіз програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії має своїм наслідком виявлення позитивних та негативних аспектів функціонування програм відновного правосуддя з метою подальшого конструювання, за підсумками дослідження, національно прийнятної моделі провадження процедур медіації в кримінальних справах. Компаративне дослідження програм відновного правосуддя у зазначених країнах на доктринальному рівні не має перманентного характеру та підлягає виправленню з огляду на необхідність конвергенції в досліджуваній сфері регулювання в межах європейського континенту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідженні програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії внесли такі зарубіжні вчені, як: Х.Д. Г. Мате, Р.Р. Маскудов, М. Райт, Е. Ешуорт, Т.Маршал, П.М. Колд, Г. Бейземор, Л. Волгрейв, Д.В. Несс, та інші, а також вітчизняні науковці О.М. Бобров, А. Горов, І.А. Войтюк, Ю.І. Микитин, В.Т. Маляренко, Л.Льковець, В. Землянська, В.Замніус, Д.Ковриженко та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на проаналізовані науковцями здобутки у досліджуваній проблематиці в науковій літературі, зокрема, у вітчизняних та зарубіжних правників бракує системних досліджень програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії в компаративному аспекті.

Метою дослідження є системний компаративний аналіз програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії, що передбачатиме: виявлення спільних та відмінних рис в аналізованій сфері регулювання; виявлення позитивної та негативної практики провадження програм відновного правосуддя.

Основні результати дослідження. На даний час програми відновного правосуддя впроваджені в багатьох країнах: Австрії, Бельгії, Німеччині, Великобританії, Нідерландах, Новій Зеландії, Франції, Чехії та в інших країнах та спрямовані на гармонізацію відповідних процедур медіації відповідно до Рекомендації №R (99)19 від 15.09.1999 р. «Про посередництво в кримінальних справах».

На засадах бенчмаркінгу обрано програми медіації між потерпілим та правопорушником в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії які засновані на найгуманістичнішій, прогресивній, дієвій консенсуальній моделі медіації як однієї із форм відновного правосуддя.

Відповідно до результатів досліджень проведених вітчизняними та зарубіжними вченими, застосування медіації в кримінальних справах має різні рівні правової регламентації та суттєво різнитися за способами їх реалізації. На нашу думку, на європейському континенті більш поширена процедура медіації між потерпілим та правопорушником, яка ініціюється прокурором, який в межах своєї компетенції може прийняти рішення про направлення кримінальної справи на процедуру медіації та сприяє забезпеченню подальшому провадженню у справі з урахуванням наслідків медіаційної процедури. Медіаційні процедури, засновані програмами медіації між потерпілим та правопорушником в аналізованих країнах мають загальні та особливі риси. Загальними практично для всіх аналізованих країн є те, що програми медіації між потерпілим та правопорушником провадяться щодо кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, проти власності або щодо насильницьких кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, які вчинені вперше неповнолітніми правопорушниками. В кожній аналізованій країні спостерігається спільний інтерес та прагнення до розширення кримінально-правових сфер застосування медіації та поширення її на більш тяжкі кримінальні правопорушення.

Не дивлячись на існування в аналізованих країнах схожих (подібних) програм медіації між потерпілим та правопорушником існують країни в яких медіаційні процедури адаптовані до місцевих, національних традицій. Наприклад, у Великобританії в залежності від стадії кримінального провадження у справі виокремлюють судову медіацію та поліцейську медіацію. Судова медіація застосовується по всім категоріям кримінальних справ. Як приклад поліцейської медіації можна навести кримінальне процесуальне законодавство Англії, відповідно до положень якого питання про порушення медіаційної справи віднесено до компетенції спеціальних служб медіації, до складу яких входять представники служб пробації, громадських організацій та поліції, які по чергово провадять переговори із сторонами кримінального правопорушення задля спонукання їх до компромісу [1, с.11].

Вважаємо за доцільне, більш детально зупинитися на аналізі програм відновного правосуддя. Так, програми відновного правосуддя в Англії та Уельсі почали впроваджуватися починаючи з 1980-1990 рр. XX століття на рівні органів місцевого самоврядування в обхід нормативно-правовому порядку регулювання. Програми відновного правосуддя розглядалися як альтернатива традиційному кримінальному провадженню щодо кримінальних правопорушень, які вчинювалися неповнолітніми. Поліція за сприяння соціальних служб розробила механізм реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх із застосуванням футуристичної складової, який мав назву – «caution plus»[2, с.35]. Сутність даного механізму полягала у одержанні від поліції попередження, яке чітко визначало межі дозволеної поведінки неповнолітнього та дії, які він зобов'язаний був вчинити, зокрема,

лікування від алкоголічної або наркологічної залежності, відшкодування потерпілому завданих кримінальним правопорушенням збитків, застосування щодо нього заходів виховного характеру тощо.

Англосаксонська правова система не вимагала обов'язкового законодавчого порядку регулювання питань відновного правосуддя та не перешкоджала його застосуванню з боку судових та правоохоронних органів на будь-якій стадії кримінального провадження. Законодавчі підвалини закріплення відновного правосуддя пов'язане із прийняттям національних Актів: «Про злочини та безлади» (Crime and Disorder Act) 1998 р.; «Про правосуддя у справах неповнолітніх та свідчення у кримінальних справах» (Youth Justice and Criminal Evidence Act) 1999 р. [3, с.63].

Відповідно до положень вищезазначених актів були запроваджені нові кримінальні заходи впливу на неповнолітніх правопорушників, які засновані на принципах функціонування відновного правосуддя, зокрема, останнє попередження (final warning), наказ про відшкодування шкоди (reparation order), наказ про план дій (action plan order), наказ про нагляд (supervision order) та наказ про передання справи (referral order). Так, всі ці заходи призначає суд за винятком попередження, яке було заміною механізму «caution plus» [3, с.64]. У випадку вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, яке кваліфіковано як правопорушення невеликої тяжкості, то активізується дія програми, яка спрямована на зміну протиправної поведінки. За таких обставин поліція направляє матеріали кримінальної справи Службі по роботі з неповнолітніми правопорушниками (Youth Offending Team), яка скеровує проходження програми неповнолітнім правопорушником [3, с.64]. Відповідно до положень такої програми передбачалася можливість прямого відшкодування шкоди потерпілому чи територіальній громаді. У випадку успішного проходження цієї програми неповнолітнім правопорушником поліція ухвалює рішення про закриття провадження у справі, в іншому випадку – справа передається в прокуратуру для подальшого кримінального провадження.

На нашу думку, проаналізовані заходи, засновані програмами містять лише елементи відновного правосуддя та не можуть характеризуватися, визначатися як програми відновного правосуддя з огляду на те, що вони не містять ключових параметрів відновного правосуддя, зокрема, активної участі сторін у розв'язанні кримінального конфлікту. В Англії набула свого поширення медіація між потерпілим та правопорушником, як одна з форм відновного правосуддя, що застосовується після порушення кримінальної справи, але до судового порядку провадження у справі. При цьому, можливим є ухвалення обвинувального вироку, яке може передувати застосуванню щодо винного програми відновного правосуддя, що супроводжується відтягненням винесення покарання задля виявлення практичної поведінки правопорушника, що може вплинути на розмір призначуваного покарання. У цьому випадку максимальний термін дії програми відновного правосуддя складає шість місяців протягом якого покарання не призначається до кінця відстрочення виконання та передбачає очікування того, що воно не буде пов'язане з позбавленням волі на певний строк [3, с. 64].

Починаючи з 2003 р. Королівська прокурорська служба в Англії та Уельсі на підставі акту «Про правосуддя в кримінальних справах» (Criminal Justice Act) розглядає можливості застосування альтернативи традиційному кримінальному правосуддю щодо повнолітніх правопорушників. На сьогодні, така можливість реалізується шляхом винесення умовного попередження (conditional caution). Умовне попередження передбачає виконання визначених в акті умов, які, у випадку успішного виконання, слугують підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, в іншому випадку кримінальна справа буде поновлена, а умовне попередження скасовано [4, с.57].

В Бельгії набув свого поширення інститут медіації між потерпілим та правопорушником у місті Фландрії у 1987 р. Ініціаторами впровадження інституту медіації між потерпілим та правопорушником стала неприбуткова організація Ойкотен (Oikoten), яка спільно з прокурором міста Льовена та ювенальним судом шукали нові підходи на реагування злочинності серед неповнолітніх правопорушників [5, с.36]. За підсумками такої співпраці була розроблена модель відновного правосуддя, яка передбачала визнання винуватості з боку правопорушника та відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків.

В бельгійському кримінальному законодавстві передбачені види медіації на різних стадіях провадження у справі, зокрема, на етапі порушення справи поліцією, «медіація для виправлення шкоди» та медіація у в'язницях. Так, у 1993 р. була заснована дослідницька група з представників та фахівців галузі пенології та віктимології Католицького університету Льовена, які розробили проект «Медіація для виправлення шкоди». Даний проект спрямований на захист та відновлення потерпілих, які потерпали від серйозних насильницьких кримінальних правопорушень. Це дослідження стало підвалиною для практики з медіації між потерпілими та дорослими правопорушниками у Льовені ще до ухвалення судового вироку у справі. Згодом аналогічні проекти були ініційовані у 8 фламандських районах [5, с. 84]. У 2000 р. спостерігається розвиток відновно-орієнтованої системи в'язниць у Бельгії. Так, у місцях позбавлення волі функціонують координатори з питань відновного правосуддя, які сприяють у проведенні медіації по відношенню до тяжких кримінальних правопорушень, таких як зґвалтування, вбивство. У 22.06.2005 р. у Бельгії був прийнятий Закон «Про медіацію», який передбачив можливість порушення питання про застосування процедури медіації за клопотанням зацікавленої особи, яка безпосередньо зацікавлена у такому порядку вирішення кримінальної справи на будь-якій стадії кримінального провадження [5, с.110].

Правові засади медіації між потерпілим та правопорушником в Німеччині були закріплені в законі 1953 р. «Про ювенальну юстицію», а у 1990 р. до цього закону були внесені зміни та доповнення за підсумками яких судді ювенальної юстиції та прокурори уповноважені були передавати кримінальні справи на медіацію та вирішувати питання про подальше закриття кримінальної справи за успішними підсумками процедури медіації [5, с.116]. Простежується єдність європейського підходу до розуміння ролі та місця інституту медіації в кримінальних справах як у Бельгії, так і в Німеччині. Так, у цих країнах медіація між

потерпілим та правопорушником розглядається як альтернатива кримінальному переслідуванню, зокрема, в місті Бранденбург прокурори уповноважені передавати кримінальні справи на медіацію до однієї із незалежних служб медіації, або спеціальним медіаторам, які функціонують та тісно співпрацюють з ювенальними судами. Така практика має місце як до офіційного пред'явлення обвинувачення, так і після. Якщо медіація була успішною щодо кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, то прокурор може прийняти рішення про закриття кримінальної справи.

У випадку вчинення тяжкого кримінального правопорушення, або за сукупністю кримінальних правопорушень прокурор зобов'язаний провести досудове розслідування у справі та передати кримінальну справу до суду з акцентуванням уваги в обвинувальному акті на наслідки процесу медіації [5, с.111]. Останній варіант передбачає паралельне функціональне застосування інституту медіації між потерпілим та правопорушником як істотної обставини при винесенні остаточного вироку суду.

Вищезазначений німецький досвід застосування інституту медіації щодо тяжких кримінальних правопорушень сприяє гуманізації кримінального покарання. Практика направлення кримінальних справ на медіацію з боку правоохоронних органів, зокрема, поліції в Німеччині є незначною. Напевно така ситуація зумовлена побоюваннями з приводу допущення помилок у кожній конкретній кримінальній справі. Стаття 10 Закону «Про ювенальну юстицію» закріплює право судді прийняти рішення про направлення справи на медіацію як захід виховного впливу на правопорушника. Такий захід має імперативний характер, виконує роль наказу про реституцію або публічного вибачення та не враховує інтереси, побажання сторін, та на нашу думку, є свідченням викривленого тлумачення та застосування інституту медіації, який втрачає всі істотні концептуальні параметри та є недієвим інструментарієм квазі-гуманістичного спрямування. Така практика в аналізованому випадку тлумачиться як примус до визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, але з огляду на статистичні данні суди активізують дію ст.10 Закону «Про ювенальну юстицію» лише у 2% випадках, у той час як медіація застосовується набагато частіше [5, с.112].

Перші програми медіації між потерпілим та правопорушником в Фінляндії були впроваджені в місті Вантаа у Фінляндії у 1983 р. Наприкінці 1990 р. такі програми провадилися на базі 25 муніципалітетів, а наприкінці 1991 р. – їх кількість збільшилася до 40. Таким чином, приблизно 75 % населення Фінляндії мали можливість бути учасниками програми медіації між потерпілим та правопорушником [6, с.68].

Успішність програм медіації між потерпілим та правопорушником зумовлена підтримкою даного інституту з боку інститутів громадянського суспільства [7, с.113]. При цьому, інтервенції органів публічної адміністрації в регулюванні питань інституту медіації були зведені до мінімуму. Проведення процедур медіації здійснювалося волонтерами, які проходили спеціальне навчання з питань практичного, дієвого виконання завдань та функцій інституту медіації. Характер матеріальної компенсації послуг волонтерів був симво-

лічним з боку держави та, як правило, послуги волонтерів здійснювалися на громадських засадах.

У Фінляндії, на відміну від інших європейських країн, інститут медіації в кримінальних справах пов'язаний із соціальною роботою з молоддю. Під час провадження процедури медіації сторони кримінального правопорушення наділенні правом на обговорення кримінального конфлікту з метою виявлення власних почуттів. Виявлення намірів, почуттів, образи є однією з головних та найцінніших завдань інституту медіації між потерпілим та правопорушником та є запорукою успішного, позитивного проведення медіації. Лише процедури відновного правосуддя передбачають особисту зустріч з правопорушником та націлені на пояснення причин та наслідків вчиненого кримінального правопорушення [8, с.33-34].

Тільки медіація сприяє налагодженню зв'язків та зумовлює активізацію когнітивного чинника у правопорушника, який передбачає – відповідальну поведінку на наслідки своїх діянь, зокрема, намагання (спроби) залагодити заподіяну шкоду, публічне вибачення тощо. Більше того, інститут медіації зосереджує увагу не лише на потребах потерпілої особи, а й на потребах правопорушника. Так, у Фінляндії медіацію розглядають як процес спрямований на соціальну реінтеграцію правопорушника, який сконцентрований на потребах сторін кримінального правопорушення. Медіація, з точки зору правової системи Фінляндії, не ототожнюється із альтернативним способом розгляду кримінальних справ.

Фінська модель медіації між потерпілим та правопорушником не розглядається як додаткова стадія кримінального провадження або як наслідок окремого кримінального судочинства. З боку представників публічної адміністрації пропагується ліберально-демократичне розуміння сутності інституту медіації, що заснований на консенсуальній моделі медіації, який розглядається як добровільний спосіб вирішення кримінальних конфліктів. Рішення, прийняті за підсумками процедури медіації мають істотний, потужний вплив на наступні рішення поліцейських, прокурорів, суддів та є підставами для не підтримання державного обвинувачення та не переправлення кримінальної справи до суду. Хоча законодавчі, судові та правоохоронні органи не зобов'язані керуватися рішеннями, прийнятими за підсумками процедури медіації. Кримінальне процесуальне законодавство Фінляндії позбавлене надмірного процедурного порядку регулювання медіації. Законодавство наділяє поліцію, прокурора правом вибору категорій кримінальних правопорушень, які підлягають направленню на процедуру медіації. Після цього рішення щодо доцільності розгляду кримінальної справи в порядку медіації приймає служба медіації [9, с.21].

Законодавче регулювання питань відновного правосуддя та, зокрема, медіації у Швейцарії регулюється актами матеріального кримінального права та законодавчими актами про неповнолітніх федерального та кантонального рівнів. Кожен кантон (26-кантонів у Швейцарії) має власну систему кримінального судочинства та правові механізми передачі справ на медіацію [10, с.36].

У різних кантонах Швейцарії передбачені розрізнені підходи до регламентації правового статусу медіаторів, зокрема, у кантонах Цюріха і Фрібурга медіатори мають статус державних службовців та працюють у департаментах юстиції, у кантоні Женева медіатори мають незалежний статус та входять до складу відповідних громадських об'єднань та асоціацій [10, с.36].

У Швейцарії законодавчо визначені обставини, які перешкоджають заснуванню процедур медіації, зокрема: відсутність згоди сторін кримінального провадження на участь у процедурі медіації. При цьому, детально вивчаються питання відмови від участі в процедурі медіації, можливо така позиція обумовлена образою, небажанням відшкодувати шкоду, нанесену кримінальним правопорушенням; відмова, не бажання прокурора з огляду на ознаки складу кримінального правопорушення застосовувати процедуру медіації. Більшість прокурорів у Швейцарії вважають, що вони можуть самостійно вирішити кримінальний конфлікт маючи при цьому необхідні ресурси та повноваження [9, с.34].

Теоретично, застосування процедури медіації можливе на стадії судового розгляду справи, проте практично така практика відсутня з огляду на намагання вирішити це питання на початкових стадіях кримінального провадження з боку уповноважених осіб правоохоронних органів, зокрема, прокурорів. Прокурори діють завжди в державних інтересах та прагнуть до збереження матеріальних, фінансових, людських ресурсів, які обумовлені збором доказової бази, які можуть виявитися марними у випадку примирення сторін або укладення будь-якої угоди, спрямованої на досягнення взаємоприйнятної для сторін кримінального провадження рішення за наслідками медіації. Тобто, досудове розслідування, пов'язане із збиранням доказової бази може виявитися марним, якщо своєчасно не прийняти рішення про застосування процедури медіації.

У Швейцарії прослідковується колізія норм права на кантональному рівні та на федеративному рівні в розрізі досліджуваної проблематики. Так у Фрібурзі застосування процедури медіації можливе на будь-якій стадії кримінального провадження, а на федеральному рівні провадження процедур медіації – на стадії виконання вироку суду заборонено.

Висновки. Проведення компаративного аналізу програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії свідчить про те, що програми медіації в цих країнах засновані на найгуманістичнішій, прогресивній, дієвій консенсуальній моделі медіації як однієї з форм відновного правосуддя. Результати дослідження виявили, що застосування медіації в кримінальних справах має різні рівні правової регламентації та суттєво відрізняється за способами їхньої реалізації. Встановлено, що в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії більше поширена процедура медіації між потерпілим та правопорушником, яка ініціюється прокурором, який в межах своєї компетенції може прийняти рішення про направлення кримінальної справи на процедуру медіації та сприяє забезпеченню подальшому провадженню у справі з урахуванням наслідків медіаційної процедури.

Виявлено, що медіаційні процедури засновані програмами медіації між потерпілим та правопорушником в аналізованих країнах мають загальні та

особливі риси. Загальними практично для всіх аналізованих країн є те, що програми медіації між потерпілим та правопорушником провадяться щодо кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, проти власності або щодо насильницьких кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, які вчинені вперше неповнолітніми правопорушниками.

В кожній аналізованій країні виявлено спільний інтерес та прагнення до розширення кримінально-правових сфер застосування медіації та поширення її на більш тяжкі кримінальні правопорушення. Також, виявлено те, що у випадку підпорядкування служб медіації органам кримінального правосуддя, статус цих служб змінюється в бік організаційно-структурного підпорядкування служб медіації органам кримінального правосуддя, що в свою чергу, впливає на зменшення кількості справ, які передаються на медіацію. Встановлено спільну тенденцією до пошуку нових шляхів прискорення, спрощення та одночасної гуманізація кримінального правосуддя за посередництвом впровадження експериментальних програм медіації між потерпілим та правопорушником, що адаптовані до місцевих, національних традицій.

Проаналізовані види медіації на різних стадіях провадження у справі в Англії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії. Виявлено розвиток відново-орієнтованої системи в'язниць у Бельгії та функціонування в місцях позбавлення волі координаторів з питань відновного правосуддя, які сприяють у проведенні медіації по відношенню до тяжких кримінальних правопорушень таких як зґвалтування, вбивство. Виявлено єдність європейського підходу до розуміння ролі та місця інституту медіації в кримінальних справах як у Бельгії, так і в Німеччині. Так, у цих країнах медіація між потерпілим та правопорушником розглядається як альтернатива кримінальному переслідуванню, подібна практика має місце як до офіційного пред'явлення обвинувачення, так і після. Проаналізований німецький досвід застосування інституту медіації щодо тяжких кримінальних правопорушень виявив ознаки гуманізації кримінального покарання.

Виявлено те, що фінська модель медіації між потерпілим та правопорушником, яка заснована програмами відновного правосуддя не розглядається як додаткова стадія кримінального провадження або як наслідок окремого кримінального судочинства та підсумки процедури медіації мають диспозитивний характер.

У процесі дослідження програм відновного правосуддя в Швейцарії виявлено розрізнені (не уніфіковані) підходи до регламентації аналізованої інституційної основи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Paul McCold*, "Restorative Justice Handbook" / Paul McCold – Washington, DC: Prison Fellowship International, 1998. – 23 p.
2. *Reimund M.* Mediation in Criminal Justice: A Restorative Approach / Mary Reimund – Ottawa, 2003. . – P. 28-36.

3. Медіація у кримінальних справах: деякі правові аспекти: [навчальний посібник] / За ред. Ю.І. Микитина. – К. : БО «Український Центр Порозуміння», 2006. – 84 с.

4. *Masters G. Transformation, Healing or Forgiveness? Assisting Victims of Crime Through Restorative Practice*, in Ransley, S. & Spy, T. (eds.). *Forgiveness and the healing process*. – Hove: Brunner Routledge / Masters G. – New York, 2004. – P. 79.

5. *Victim-Offender Mediation with Juveniles in Belgium. Materials of the conference «Victim-Offender Mediation Organisation and Practice in the Juvenile Justice Systems»*, Bologna, Italy, September 19-20, 2002. – 232 p.

6. Восстановительное правосудие – путь к справедливости: Материалы Симпозиума / Под ред. Райта М. – К. : «Издатель Захаренко В.А.», 2007. – 304 с.

7. *Fellegi B. 'Explaining Impact of Restorative Justice: the '4-Way Interaction' of Morality, Neutralisation, Shame and Bonds'*. Thesis submitted for the degree of M. Phil in Criminology / Fellegi B. – University of Cambridge, Institute of Criminology, 2004. – P. 27-30.

8. *Микитин Ю.І. Медіація – ефективна складова кримінального процесу / Микитин Ю.І. // Відновне правосуддя в Україні – 2007 – № 1. – С. 33-34.*

9. Основы кримінального законодавства і союзних республік 1958 р. / Текст зі змінами та доповненнями на 8 квітня 1989 року. – М. : Думка, 1989. 20 з. – (Радянське законодавство). – С. 48.

10. *Ільковець Л., Землянська В., Коваленко О., Олійник С. Вивчення швейцарського досвіду в сфері медіації / Ільковець Л., Землянська В., Коваленко О., Олійник С. // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – №2. – С.36.*

Аракелян Р.Ф. Компаративний аналіз програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії

У статті зроблено системний компаративний аналіз програм відновного правосуддя в Англії, Уельсі, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Швейцарії. Досліджено та проаналізовано спільні, відмінні, позитивні та негативні практики провадження програм відновного правосуддя.

Ключові слова: відновне правосуддя, програми відновного правосуддя, медіація між потерпілим та правопорушником, медіаційні процедури.

Аракелян Р.Ф. Компаративний аналіз програм восстановительного правосудия в Англии, Уэльсе, Бельгии, Германии, Финляндии, Швейцарии

В данной статье освещен системный компаративный анализ программ восстановительного правосудия в Англии, Уэльсе, Бельгии, Германии, Финляндии, Швейцарии. Исследованы и проанализированы общие, отличительные, позитивные и негативные практики внедрения программ восстановительного правосудия.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, программы восстановительного правосудия, медиация между потерпевшим и правонарушителем, процедуры медиации.

Roza F. Arakelyn. A comparative analysis software of restorative justice in England, Wales, Belgium, Germany, Finland and Switzerland

The article is presented a systematic comparative analysis software of restorative justice in England, Wales, Belgium, Germany, Finland and Switzerland. It has been researched

and analyzed common, distinctive, positive and negative practices of restorative justice proceedings.

Keywords: *restorative justice, restorative justice, mediation between victim and offender mediation procedures.*

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015.

ЩОДО ДИСКУСІЙ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Р.М. Білокін

*кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Юридичну відповідальність досить тривалий час у правовій науці розглядали лише як явище матеріального права. Втім, з середини 70-х років XX сторіччя вчені-процесуалісти висунули гіпотезу про те, що юридична відповідальність притаманна не лише матеріальному праву (кримінальному, адміністративному, цивільному), та довели, що проблема відповідальності також є проблемою і процесуального права [1, с.40–41]. Зокрема, П.С. Елькінд та Н.А. Чечіна відмічають, що важко уявити існування галузі права, яка не має своїх власних заходів забезпечення правових вимог та дозволів. Свою думку ці вчені обґрунтовують, посилаючись на те, що поза відповідного виду відповідальності більшість санкцій, які є елементом кримінальної процесуальної норми, втратили б свою реальність та перетворилися б у категорію чисто формального характеру [1, с.34, 35].

Праця П.С. Елькінд та Н.А. Чечіної 1973 р. «Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности» дала поштовх для подальшого наукового дослідження проблеми кримінальної процесуальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, проблему процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності досліджували ще за радянських часів Г.Н. Ветрова, З.Ф. Ковріга, П.С. Елькінд, І.Л. Петрухін, В.М. Корнуков. Слід звернути увагу на праці З.Ф. Ковріги та Г.Н. Ветрової, які на монографічному рівні дослідили проблему кримінальної процесуальної відповідальності. Проте, їхні дослідження були зроблені ще у 80-х роках XX сторіччя. На сучасному етапі розвитку вітчизняної процесуальної науки питання кримінальної процесуальної відповідальності не отримало належного наукового дослідження. Окремі аспекти аналізу цієї проблеми можна знайти в працях Л.В. Гаврилюк, О.М. Овчаренко, О. Г. Осадчої та О.Ю. Хабло. Втім, питання кримінальної процесуальної відповідальності розглядалося ними чи то як відповідальність окремих суб'єктів (судді, слідчого), чи то як наслідки порушення вимог кримінального процесуального законодавства.

Вважаємо, що дослідження окремих аспектів кримінальної процесуальної відповідальності за відсутності концептуального розуміння суті цієї проблеми обумовлює сумнівність окремих наукових тверджень та висновків. Адже на сьогоднішній день окремі питання кримінальної процесуальної відповідальності, зокрема і щодо її сутності, залишаються досить дискусійними серед вчених-правознавців.

Метою цієї статті є аналіз та узагальнення різних думок учених щодо розуміння сутності кримінальної процесуальної відповідальності, розроблення та обґрунтування власних поглядів щодо вказаної проблеми.

Основні результати дослідження. Насамперед, слід зауважити, що окремі науковці взагалі заперечують існування процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності. Зокрема, І.С. Самощенко та М.Х. Фарукшин вважають, що процесуальної відповідальності, як самостійного виду юридичної відповідальності не існує. Заходи процесуального примусу – це або запобіжні заходи, або заходи адміністративної відповідальності [2, с.187]. Можна зустріти твердження і про те, що будь-яка юридична відповідальність є категорією матеріального, а не процесуального права.

Вважаємо непереконливими доводи вчених, які заперечують існування кримінальної процесуальної відповідальності. Адже кримінальні процесуальні норми регламентують не лише порядок притягнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності, а й визначають порядок виконання вимог і дозволів, які закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві, наслідки їх невиконання.

Зокрема, в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України визначено, що завданнями кримінального провадження є як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, так і забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [3]. Втім, не завжди можна досягнути вимоги щодо швидкого та повного розслідування чи судового розгляду без застосування заходів процесуального примусу, які в окремих випадках можуть бути і заходами кримінальної процесуальної відповідальності. Так, відповідно до ч.1 ст.144 КПК України за невиконання процесуальних обов'язків на учасників кримінального провадження накладається грошове стягнення у випадках та розмірах, передбачених КПК. А в разі невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання щодо нього певного запобіжного заходу, кримінальний процесуальний закон передбачає можливість зміни цього запобіжного заходу на більш жорсткий (ч.2 ст.179, ч.10 ст.182 КПК України).

На сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної науки все більшої підтримки отримує позиція вчених, які визнають існування кримінальної процесуальної відповідальності.

Проте науковці, які вважають, що проблема юридичної відповідальності є проблемою і кримінального процесуального права, мають різне бачення суті кримінальної процесуальної відповідальності. Різні погляди вчених-процесуалістів обумовлені дискусією на загальнотеоретичному рівні щодо розуміння терміну «юридична відповідальність». О.М. Овчаренко відмічає, що наведені в науці підходи до визначення такої правової категорії як «юридична відповідальність» можна поділити на такі чотири групи: підхід позитивний, ретроспективний, змішаний, який об'єднує ідеї позитивного і ретроспективного підходу, та група нетрадиційних підходів. Крім того, у межах вказаних груп накреслено і конкретніші підходи [4, с.37].

Наукові дискусії щодо юридичної відповідальності на рівні загальної теорії держави і права відобразилися на поглядах науковців й щодо питання процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності. Найбільшого обговорення в юридичній науці отримало питання щодо доцільності поділу юридичної відповідальності на такі два види: позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну).

Ця проблема обумовлена тим, що термін «відповідальність» не є суто правовим поняттям. Слово «відповідальність» широко використовується і в повсякденному житті. В тлумачних словниках мови визначається, що відповідальність – це «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» ... ; «Притягати (притягнути, покликати) до відповідальності кого – вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.)» [5, с.620]. Відповідно до такого тлумачення відповідальність не отожднюється лише з накладенням на когось покарання. Суть цього терміну розкривається і як зобов'язання особи відповідати за виконання певного завдання.

Враховуючи наведене розуміння терміну «відповідальність», певна група науковців розробила в юриспруденції концепцію широкого тлумачення відповідальності. Відповідно до такого підходу кримінальна процесуальна відповідальність має дві сторони: негативну (ретроспективну) та позитивну (перспективну).

Зокрема, М.С. Строгович, проаналізувавши визначення «відповідальності», яке міститься в «Філософському словнику», звертає увагу на те, що для юридичної відповідальності притаманною є і позитивна відповідальність. Вчений стверджує, що юридична відповідальність включається в загальне розуміння відповідальності та не суперечить йому. Окрім цього як загальне поняття відповідальності, так і юридична відповідальність визначається зі сторін позитивної та негативної. Адже юридичне поняття відповідальності не може бути відірване від загального його поняття, а має розглядатися як застосування цього загального поняття до специфічних умов і властивостей права [6, с.73]. На думку М.С. Строговича, головне у вирішенні питання щодо юридичної відповідальності є те, що розуміння її в позитивному значенні як відповідальності за правильне виконання обов'язків, як відповідального ставлення до справи, як відповідальності, що лежить на особі з моменту покладання на неї обов'язку та супроводжується відповідальністю в сенсі примусу, стягнення, санкції лише у випадках порушення, невиконання обов'язку, показує реальний процес існування та розвитку відповідальності у законодавстві та практичній діяльності [6, с.78].

В теорії кримінального процесу подібної думки притримується Г.Н. Ветрова, яка стверджує, що «кримінально-процесуальна відповідальність – це підзвітність учасників процесу державі в особі державних органів та посадових осіб, які наділені відповідними контрольними повноваженнями у виконанні покладених на них процесуальних обов'язків» [7, с.57]. Кримінально-процесуальній відповідальності притаманною є єдність позитивних та негативних сторін. Позитивний аспект відповідальності проявляється в погоджен-

ні учасником кримінально-процесуальної діяльності своєї поведінки з вимогами правових норм, підкорення його приписам закону. При цьому передбачаються також і негативні наслідки, які можуть наступити для особи у разі порушення нею норми права [7, с.57–58].

Подібні твердження отримали підтримку і на сучасному етапі розвитку вітчизняної процесуальної науки. Зокрема, Л.Г. Гаврилюк також стверджує, що кримінально-процесуальна відповідальність буде ефективною у разі єдності позитивного і негативного аспектів, оскільки в основі кримінально-процесуальної відповідальності, за виконання покладених на особу процесуальних обов'язків, лежить, перш за все, оцінка своєї діяльності з точки зору співвідношення її закону [8, с.9–10].

У зв'язку з таким широким тлумаченням досліджуваного поняття представники викладеного вище підходу відносять до кримінальної процесуальної відповідальності фактично всі заходи кримінального процесуального примусу.

Втім, не всі вчені притримуються думки щодо доцільності виокремлення позитивної юридичної відповідальності та пропонують юридичну (процесуальну) відповідальність розглядати лише як відповідальність за певне правопорушення. Тобто представники цього підходу вужче тлумачать сутність кримінальної процесуальної відповідальності та зводять її до покарання особи за невиконання обов'язків у сфері кримінального судочинства [9, с.11].

Зокрема, І.Л. Петрухін стверджує, що «не можна вважати, що учасники процесу несуть відповідальність з моменту покладання на них процесуальних обов'язків, а не з моменту їх порушення. Добровільне та свідоме виконання процесуальних обов'язків та винне порушення цих обов'язків – діаметрально протилежні явища, які не можуть бути об'єднаними одним поняттям процесуальної відповідальності. ... В результаті відповідальність в кримінальному процесі (та в інших галузях державної діяльності) розбухає до неймовірних меж. Всі несуть відповідальність – і той хто, добровільно свідомо виконує свої обов'язки, і той, хто діє на шкоду державі, вчиняє правопорушення. ... Більш правильно було б замість «позитивної» відповідальності ввести поняття соціального (правового) боргу» [10, с.249]. Але, як зауважує вчений, соціальний борг – це не відповідальність, а мотивація правомірної поведінки [11, с.68].

Притримуючись подібної думки, В.М. Корнуков стверджує, що кримінальна процесуальна відповідальність має елементи покарання та може бути у таких формах: 1) накладення грошового стягнення; 2) звернення встановлених сум у доход держави; 3) позбавлення учасників процесу та інших осіб певних прав; 4) накладення на них додаткових обов'язків; 5) застосування заходів громадського впливу [9, с.11]. П.С. Елькінд також до обов'язкових ознак відповідальності відносить «реальне накладення на правопорушника додаткового кримінально-процесуального обов'язку, позбавлення його тих чи інших процесуальних прав або ж і покладення додаткового обов'язку, і позбавлення відповідних процесуальних прав» [12, с.96].

Втім, І.Л. Петрухін пропонує ще більше звузити коло заходів процесуального примусу, які на його думку, пов'язані з кримінально-процесуальною відповідальністю. Вчений стверджує, що відповідальність полягає у примусо-

вому виконанні кримінальних процесуальних обов'язків чи анулюванні незаконних та необґрунтованих процесуальних актів [13, с.84]. Разом з цим, виконання процесуального обов'язку під примусом без застосування штрафних заходів – це не відповідальність, а самостійний засіб захисту правопорядку [11, с.61].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної процесуальної науки окремі вчені також акцентують увагу на тому, що процесуальна відповідальність полягає у застосуванні заходів процесуального примусу за вчинення процесуального правопорушення. Зокрема, О.Ю. Хабло вважає, що «кримінально-процесуальна відповідальність – відповідальність суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, яка проявляється в застосуванні кримінально-процесуальних санкцій за свідоме порушення вимог кримінально-процесуального законодавства та спирається на державний примус» [14, с.97].

Слід відмітити, що так як останній підхід передбачає застосування санкції за невиконання вимог кримінального процесуального законодавства, то, як правило, саме на дослідженні негативної кримінальної процесуальної відповідальності зосереджує свою увагу більшість вчених-процесуалістів. Окрім цього, в КПК України 2012 року законодавець приділяє належну увагу питанню регламентації застосування кримінальних процесуальних санкцій як наслідок невиконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження. Зокрема, у ст.139 КПК України вказані наслідки неприбуття особи на виклик; статті 140–143 КПК України регламентують процесуальний порядок застосування приводу, гл. 12 КПК України (статті 144–147) визначає процесуальний порядок накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження, ст.166 КПК України передбачає наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, ст. 330 КПК України регламентує порядок застосування заходів до порушників порядку судового засідання.

Висновки. Наведений вище аналіз поглядів вчених свідчать, що хоча кримінальна процесуальна наука постійно розвивається та вдосконалюється, проблемі кримінальної процесуальної відповідальності не була приділена належна увага вітчизняними вченими-процесуалістами, незважаючи на те, що окремі питання кримінальної процесуальної відповідальності є досить дискусійними та актуальними. Це вимагає комплексного та детального дослідження проблеми кримінальної процесуальної відповідальності. При цьому погляди вчених щодо позитивної кримінальної процесуальної відповідальності слід враховувати під час дослідження проблеми в цілому. Але особливої уваги потребує саме підхід, який передбачає застосування санкції за неналежне застосування кримінальних процесуальних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чечина Н.А., Элькин П.С. Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности/ Н.А. Чечина, П.С. Элькин // Советское государство и право. – 1973. – № 9. – С. 33–41.

2. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М. : Юрид. лит., 1971. – 240 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України[^] [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження : [монографія] / О.М. Овчаренко. – Х., 2014. – 576 с.
5. Словник української мови: В 11 т. - Т. 1: А – В / [ред. тому: П. Й. Горещкий, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін.]/ АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні [ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, – 1970. – 799 с.
6. Строгович М.С. Сущность юридической ответственности / М.С. Строгович // Советское государство и право. – 1979. – № 5. – С. 72–78.
7. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальная ответственность / Галина Николаевна Ветрова; отв. ред. А.М. Ларин. – М. : Наука, 1987. – 112 с.
8. Гаврилюк Л.В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Л.В. Гаврилюк. – К., 2009. – 20 с.
9. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В.М. Корнуков. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1978. – 137 с.
10. Петрухин И.Л. Человек и власть: (В сфере борьбы с преступностью) / И.Л. Петрухин. – М. : Юристъ, 1999. – 391 с.
11. Петрухин И.Л. Уголовно-процессуальная ответственность / И.Л. Петрухин // Известия вузов. Правоведение. – 1984. – № 3. – С. 61–68.
12. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / Полина Соломоновна Элькинд. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 143 с.
13. Петрухин И.Л. Уголовно-процессуальное принуждение и свобода личности / И.Л. Петрухин // Советское государство и право. – 1984. – № 4. – С. 77–84.
14. Удалова Л.Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: [монографія] / Л.Д. Удалова, О.Ю. Хабло. – К. : Дакор, 2010. – 176 с.

Білокінь Р.М. Щодо дискусій про кримінальну процесуальну відповідальність

У статті досліджено погляди вчених, які розглядали проблему кримінальної процесуальної відповідальності. Узагальнено та проаналізовано різні підходи щодо сутності кримінальної процесуальної відповідальності.

Ключові слова: юридична відповідальність, кримінальна процесуальна відповідальність, позитивна відповідальність, негативна відповідальність, заходи процесуального примусу.

Белоконь Р.М. О дискуссии об уголовной процессуальной ответственности

В статье исследованы взгляды ученых, рассматривающих проблему уголовной процессуальной ответственности. Обобщены и проанализированы различные подходы к сущности уголовной процессуальной ответственности.

Ключевые слова: юридическая ответственность, уголовная процессуальная ответственность, позитивная ответственность, негативная ответственность, меры процессуального принуждения.

Bilokin R.M. About the discussions on the Criminal procedural responsibility

Was investigated the opinions of scientists who examined the matter of procedural criminal responsibility. Overview and analysis of Different approaches to the nature of the criminal procedural responsibility were overviewed and analyzed.

Keywords: *legal liability, criminal liability, positive liability, negative liability, measures of procedural compulsion.*

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015.

МЕЖІ ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧОМУ СУДДІ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА

М.А. Макаров

*кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. У ч.1 ст.303 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) наведений вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені учасниками кримінального провадження слідчому судді під час досудового розслідування.

Це: 1) бездіяльність, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст.169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які слідчий, прокурор зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк; 2) рішення про зупинення досудового розслідування; 3) рішення про закриття кримінального провадження; 4) рішення про відмову у визнанні потерпілим; 5) рішення, дії чи бездіяльність при застосуванні заходів безпеки; 6) рішення про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 7) рішення про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні аспекти оскарження слідчому судді тих чи інших рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора досліджували Д.М. Валігура, Т.В. Корчева, І.М. Одинцова, М.М. Ольховська, В.О. Попелюшко, С.О. Пшенічко, А.Р.Туманянц, Т.О. Чорноморець, О.Г. Яновська та ін.

Метою цієї статті є розгляд питання про доцільність зміни меж оскарження учасниками кримінального провадження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора.

Основні результати дослідження. Деякі науковці вважають, що недоліком ч.1 ст.303 КПК є те, що у ній йдеться про можливість оскарження не будь-яких незаконних рішень чи дій слідчого та прокурора, а лише окремих із них [1, с.5].

Під час дії КПК 1960 р. у юридичній літературі також відмічалось, що «визначення у законі вичерпного переліку дій і рішень органів досудового розслідування, що вимагають судового контролю, було б не тільки неможливим, а й неправильним. Будь-які спроби законодавчого визначення процесуальних актів досудового розслідування, що підлягають судовому оскарженню, стануть спробою обмеження права особи на судовий захист» [2, с.167].

Уявляється, що надання учасникам кримінального провадження права оскаржувати слідчому судді всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора не можна визнати правильним. Нами поділяється думка тих науковців, які відмічають, що:

– оскарження будь-якої дії слідчого або прокурора напевно стане перешкодою взагалі щодо досудового провадження й може негативно позначитися як на його результатах, так і в подальшому судовому розгляді [3];

– «можливість оскарження будь-яких дій органів досудового розслідування і прокурора паралізуватиме розслідування та розкриття злочинів, оскільки їхні представники будуть змушені витратити частину свого робочого часу на участь у судовому розгляді таких скарг» [4, с.94];

– «вирішення слідчим суддею скарг на будь-які рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора до завершення досудового розслідування неминуче призведе до передчасної оцінки доказів» [5, с.127].

Звертає на себе увагу та обставина, що у ч.1 ст.303 КПК відсутнє положення про оскарження слідчому судді рішення уповноваженої службової особи, слідчого, прокурора про затримання особи у порядку, передбаченому ст.208 цього Кодексу. Таке регулювання не узгоджується з ч.5 ст.29 Конституції України, відповідно до якої кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Можна стверджувати, що з набранням чинності КПК 2012 р. відбулося звуження меж судового контролю за законністю прийняття уповноваженим органом рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, оскільки ст.106 КПК 1960 р. регламентувала питання про його оскарження до суду. У ч.ч.7, 8 цієї статті були закріплені такі положення: у разі оскарження затримання до суду, скарга затриманого негайно надсилається начальником місця попереднього ув'язнення до суду; скарга розглядається одночасно з поданням органу дізнання про обрання запобіжного заходу; якщо скарга надійшла після обрання запобіжного заходу, вона розглядається суддею протягом трьох діб з часу надходження; якщо подання не надійшло або коли скарга надійшла після закінчення сімдесятидвогодичного строку після затримання, скарга на затримання розглядається суддею протягом п'яти діб з часу надходження; скарга розглядається з додержанням вимог, передбачених ст.165-2 цього Кодексу; за результатами розгляду суддя виносить постанову про законність затримання чи про задоволення скарги і визнання затримання незаконним; копія постанови направляється прокурору, органу дізнання, затриманому і начальнику місця попереднього ув'язнення.

Ю.М. Грошевий та О.Г. Шило слушно зазначають, що «порядок оскарження до суду затримання є важливою складовою механізми забезпечення прав і законних інтересів затриманого, а тому необхідним бачиться його закріплення в законі у такій формі, що забезпечує затриманого невідкладним судовим захистом. Тим більше, що ст.29 Конституції України гарантує право кожного затриманого у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. До речі, встановлення такого порядку кореспондуватиме ч.4 ст.208 КПК України, яка серед прав затриманого, що мають бути йому роз'яснені уповноваженою служ-

бовою особою, що здійснила затримання, передбачає право вимагати перевірку обґрунтованості затримання» [6, с.220].

Враховуючи викладене, слід погодитися з С.О. Пшенічко, який пропонує доповнити ч.1 ст.303 КПК положенням про оскарження затриманим, його захисником або законним представником рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину у порядку ст.208 цього Кодексу [7, с.9].

В юридичній літературі відмічається, що недоліком чинного КПК є те, що учасники кримінального провадження позбавлені можливості у межах ст.303 цього Кодексу оскаржити слідчому судді рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування [8, с.150-151].

Цей недолік потрібно усунути, оскільки продовження даного строку віддає розгляд кримінального провадження в суді та обмежує учасникам процесу доступ до правосуддя. Нами поділяється пропозиція Т.Г.Ільєвої доповнити ст.303 КПК положенням про оскарження до слідчого судді підозрюваним, його захисником, потерпілим та його представником рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування [9, с.7].

Деякі науковці наголошують на тому, що учасникам кримінального провадження доцільно надати право на оскарження рішення слідчого, прокурора про внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [10, с.61].

Ця пропозиція викликає заперечення. Виникає запитання, яке рішення має прийняти слідчий суддя, якщо йому буде надано повноваження розглядати скаргу учасника кримінального провадження на рішення слідчого, прокурора про внесення щодо нього відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Зрозуміло, що слідчий суддя не може постановити ухвалу про визнання даного рішення незаконним. Пояснюється це тим, що відповідно до ч.1 ст.214 КПК внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до цього Реєстру є обов'язком слідчого та прокурора.

Науковцями висловлені й інші думки щодо розширення меж оскарження слідчому судді рішень слідчого, прокурора. Так, наприклад, О.Г. Яновська висловлює жаль з приводу того, що у переліку ч.1 ст.303 КПК «відсутня вказівка про можливість оскаржити таку важливу процесуальну дію як повідомлення про підозру. Хоча саме в цьому документі міститься правова підстава суттєвого обмеження конституційних прав та свобод підозрюваного» [11, с.26].

Ця думка нами не поділяється. Інститут повідомлення про підозру за чинним КПК подібний інституту притягнення як обвинуваченого, що був передбачений КПК 1960 р. Щодо можливості оскарження до суду постанови про притягнення як обвинуваченого правову позицію висловив Конституційний Суд України у рішенні від 30 січня 2003 р. №3-рп/2003 [12]. Визнані такими, що відповідають Конституції України, положення ч.6 ст.234, ч.3 ст.236 КПК 1960 р., згідно з якими скарги на постанови слідчого, прокурора про притягнення як обвинуваченого розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті.

Конституційний Суд України вказав, що перевірка судом на стадії досудового розслідування постанови про притягнення як обвинуваченого, враховуючи її зміст, фактично означатиме перевірку достатності зібраних доказів ще до закінчення досудового слідства та передрішатиме питання щодо винуватості особи у вчиненні злочину ще до розгляду кримінальної справи по суті. Проте, згідно з конституційним принципом презумпції невинуватості особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду.

Таким чином, розглядаючи на стадії досудового розслідування скарги на постанови слідчого та прокурора про притягнення як обвинуваченого, суд замість здійснення судового контролю за проведенням досудового слідства виконуватиме функцію судового розгляду кримінальної справи по суті всупереч встановленому законодавством порядку.

Нами підтримується точка зору Л.Д. Удалової, Д.О. Савицького, В.В. Рожкової, Т.Г. Ільєвої, що розгляд слідчим суддею скарги на рішення слідчого, прокурора про повідомлення особі про підозру також означатиме перевірку доказів ще до завершення досудового розслідування і передрішатиме питання щодо її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення до проведення судового розгляду. При такій регламентації порушуватиметься засада презумпції невинуватості, що закріплена у ст.62 Конституції України, ст.17 КПК. «Розглядаючи під час досудового розслідування скарги на рішення слідчого та прокурора про повідомлення про підозру, слідчий суддя фактично виконуватиме не функцію судового контролю, а функцію судового розгляду» [5, с.134].

Виходячи з позицій аналізу права на повагу до приватного життя та необхідності визначити розумні межі судового контролю при одночасному дотриманні судового захисту прав учасників кримінального провадження, деякі науковці висловлюються за необхідність розширити межі оскарження до суду.

Так, наприклад, Р.І. Тракало пропонує ч.1 ст.303 КПК доповнити п.9, згідно з яким на досудовому провадженні можуть бути оскаржені дії слідчого чи прокурора під час проникнення до житла чи іншого володіння особи – підозрюваним, його захисником чи законним представником, а також особами, які в ньому проживають на постійній основі [13, с.16].

З цією пропозицією можна погодитися. Однак вважаємо, що із загально-го правила про оскарження вказаних дій слідчого чи прокурора слідчому судді повинно бути одне виключення. Відповідно до ч.3 ст.233 КПК, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

Його розгляд відбувається у порядку, передбаченому ст.234 КПК. У цьому випадку слідчий суддя здійснює наступний судовий контроль. Ним роз-

глядається клопотання про обшук, протокол обшуку та надані слідчим, прокурором інші матеріали кримінального провадження, якими обґрунтовується необхідність проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Серед інших він зобов'язаний дослідити питання, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок проведення обшуку докази визнаються недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст.255 КПК.

Висновки. Отже, дії слідчого, прокурора, пов'язані з проникненням до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді, перебувають під судовим контролем. Тому, на наш погляд, немає необхідності у наданні підозрюваному, його захиснику чи законному представнику, а також особам, які проживають на постійній основі у житлі чи іншому володінні, ще і права оскаржувати ці дії слідчому судді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Котюк І.* Чи реально оскаржити рішення і дії органів досудового слідства та прокурора / І.Котюк // Голос України. – 2012. - №46. – С.5.
2. *Корсун В.* Судове оскарження дій і рішень органів досудового розслідування / В.Корсун // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №12. – С.166-168.
3. *Ковальова Н.В.* Діяльність суду під час досудового провадження, як одна із складових інституту оскарження / Н.В.Ковальова // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/268>.
4. *Комарницька О.* Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування: теорія і практика / О.Комарницька // Вісник прокуратури. – 2014. – №6. – С.81-95.
5. *Удалова Л.Д.* Функція судового контролю у кримінальному процесі: [моногр.] / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 176с.
6. *Грошевий Ю.М.* Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю.М. Грошевий, О.Г. Шило // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С.220-226.
7. *Пшенічко С.О.* Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / С.О. Пшенічко. – Одеса, 2014. – 20с.
8. *Голощак В.* Забезпечення принципу розумності строків кримінального судочинства при продовженні досудового розслідування / В.Голощак // Вісник прокуратури. – 2013. – №9. – С.145-151.
9. *Ільєва Т.Г.* Функція судового контролю у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Т.Г. Ільєва. – К., 2014. – 20с.
10. *Симчук А.С.* Питання вдосконалення початкового етапу досудового розслідування / А.С.Симчук // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: зб. наук. праць за матеріалами

Всеукр. наук. – практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С.58-62.

11. Яновська О.Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: [наук.-практ. посіб.] / О.Г. Яновська; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2013. – 32с.

12. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора): Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003р. №3-рп/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. - №6. – Ст.245.

13. Тракало Р.І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Р.І. Тракало. – К., 2014. – 20с.

Макаров М.А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора

У статті досліджено питання про межі оскарження слідчому судді рішень, дій та бездіяльності слідчого, прокурора.

Ключові слова: *слідчий суддя; рішення; дії; бездіяльність; оскарження; слідчий; прокурор.*

Макаров М.А. Пределы обжалования следственному судье решений, действий и бездействия следователя и прокурора

В статье исследован вопрос о пределах обжалования следственному судье решений, действий и бездействия следователя, прокурора.

Ключевые слова: *следственный судья; решение; действие; бездействие; обжалование; следователь, прокурор.*

Makarov M.A. Challenge limits to investigating judge of decisions, acts or inactivity of the investigator and prosecutor

This article discuss the question of appeal within the investigating judge decisions, actions and omissions of the investigator, prosecutor.

Keywords: *the investigating judge; solution; action; omissions; appeal; investigator; prosecutor; proкурор.*

Стаття надійшла до редакції 27.03.2015.

ГАРАНТІЇ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А.В. Самодін

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Нормативно-правові інтеграційні процеси, які відбуваються сьогодні у кримінальному процесуальному законодавстві України у напрямі європейських стандартів щодо обґрунтованого обмеження прав людини у сфері кримінальних процесуальних відносин обумовлюють підвищення уваги суспільства та держави до стану реалізації загальних засад кримінального провадження, зокрема й до засади невтручання у приватне життя (ст.15 Кримінального процесуального кодексу України (далі у статті – КПК)). Зокрема, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй щорічній доповіді за 2014 рік звертає увагу на те, що дуже поширеним є явище, коли працівники органів внутрішніх справ у своїх запитах (часто посиляючись при цьому на документи декларативного характеру чи підзаконні акти (постанови, інструкції, програми) вимагають надати їм такий обсяг інформації про особу/осіб, який перевищує необхідний для виконання наданих ним повноважень, а відтак, порушує визначений законом принцип відповідності, адекватності та ненадмірності. У зв'язку із цим, правоохоронні органи повинні здійснювати обробку виключно тих персональних даних, які фактично необхідні для реалізації їх повноважень, передбачених законом [14, с.235]. У цьому контексті, Українська Гельсінська спілка з прав людини звертає увагу на те, що МВС має припинити невмотивований збір вразливих персональних даних про особу (інформація про політичні переконання, релігійні погляди, сексуальну орієнтацію, участь у програмі замісної терапії тощо) [11].

У сфері кримінальних процесуальних правовідносин право людини на невтручання у приватне життя є не лише декларативною засадою, а реалізовується за допомогою інших положень кримінального процесуального законодавства, які у свою чергу, виступають його правовими гарантіями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання охорони приватного (особистого і сімейного) життя людини та його окремих гарантій у кримінальному процесі у контексті нового кримінального процесуального законодавства України у своїх працях досліджували: В.І. Галаган, С.Л. Ємельянов, Ю.В. Лисюк, О.А. Ляш, В.В. Назаров, О.Є. Остапенко, Д.П. Письменний, Т.А. Плугатар, Р.І. Тракало, Ж.В. Удовенко та ін. Як засада кримінального провадження у межах положень ст. 15 КПК, це право людини сьогодні розглядається у кожному навчальному виданні з кримінального процесуального права або коментарі КПК. Водночас, безпосередньо гарантіям невтручання у при-

ватне життя особи у кримінальному провадженні у науковій літературі приділено уваги недостатньо.

Метою статті є аналіз окремих положень кримінального процесуального законодавства, які гарантують невтручання у приватне життя особи під час кримінального провадження у зв'язку із цим виступають формою реалізації положень ст.32 Конституції України та ст.15 КПК у сфері кримінальних процесуальних відносин.

Основні результати дослідження. Розглядаючи питання про права, свободи і законні інтереси людини неважко помітити, що одне з центральних місць займає проблема гарантій, оскільки про реальну цінність прав, свобод і законних інтересів людини варто визначати за механізмом їх охорони і реалізації, основну роль в якому відіграють саме засоби їх забезпечення. Дійсно, як справедливо вже відзначалось у процесуальній літературі О.В. Бауліним та Н.С. Карповим, реальна дія будь-яких правових ідей, принципів та інститутів у правовій системі здійснюється завдяки існуванню певного кола гарантій, тобто сприятливих для правотворчої і правоохоронної діяльності соціально-політичних умов і факторів, а також спеціальних засобів із зміцнення правопорядку і забезпечення прав та інтересів кожного учасника правовідносин [1; 63]. З цією метою у чинному КПК закріплено ряд правових норм, які у своїй сукупності складають систему гарантій щодо забезпечення прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні.

У більшості випадків засади кримінального провадження (принципи) включаються в систему кримінальних процесуальних гарантій, але в юридичній літературі існує й інша точка зору відповідно до якої принципи не входять в систему гарантій [9, с.61; 7, с.33; 3, с.16-17].

Право людини на охорону особистого та сімейного життя концептуально визначено у ст.32 Конституції України, а у подальшому відображено у формі засади кримінального провадження про невтручання у приватне життя (ст.15 КПК). Зокрема, визначається, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. На інформаційний аспект цієї засади у кримінальному провадженні вказує положення про те, що ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, а отримана інформація не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження.

Досліджуючи питання гарантій невтручання у приватне життя, ми зауважимо, що безсумнівним є твердження про те, що окремі складові права на приватність (ст.32 Конституції України) конкретизуються в спеціальних статтях Конституції: захист недоторканності житла (ст.30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.31); заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст.32); заборона піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам (ст.28) [11]. Усі ці положення знайшли своє відображення у відповідних нормах кримінального процесуального законодавства та отримали статус загальних засад кримінального проваджен-

ня. Тому закономірно, що Конституція України додала гарантіям прав і свобод людини статусу «змісту і спрямованості діяльності держави», а забезпечення самих прав і свобод людини визначає головним обов'язком держави (ст.3).

Позиція законодавця в питанні про пріоритетність особистих інтересів людини щодо інтересів держави, зокрема й у сфері кримінального судочинства, відбиває зміст концепції взаємин держави та особи. Тому тенденція всебічної охорони людини, обумовлена включенням у сферу національного законодавства України цілої низки міжнародних документів, які у свою чергу, вимагають від публічної влади більшої уваги до особистих інтересів людини у сфері кримінального судочинства, що у свою чергу, зумовлює необхідність існування у КПК правових норм спрямованих на забезпечення реалізації засад кримінального провадження імплементованих із відповідних конституційних положень.

Під юридичними гарантіями у науці розуміють норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів [6, с.42], а також передбачені законом спеціальні (специфічні) засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [10, с. 40]. Отже, дійсно у процесуальному законі повинні бути закріплені насамперед правові механізми забезпечення конституційних засад здійснення судочинства [2, с. 15].

М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко визначають процесуальні гарантії як передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь [7,с.33]. Окремі вчені до процесуальних гарантії відносять положення щодо: використання особами, які беруть участь у провадженні, наданих їм прав у процесі; додержання цих прав органами досудового розслідування, прокурором і судом; наслідків, передбачених законом у разі порушення цих прав та невиконання зобов'язань [3, с.16-17].

Слушною з цього приводу є також наукова позиція Л.М. Лобойко, який досліджуючи гарантії реалізації методів правового регулювання зазначає, що у практиці кримінально-процесуальної діяльності їх доцільно поділяти на загальні та спеціальні. До числа перших, загальних гарантії, зокрема належать принципи кримінального процесу, відомчий контроль, прокурорський нагляд, право на оскарження дій і рішень органів, які ведуть процес та інші, а до других – можливості застосування заходів процесуального примусу [5, с.127].

До гарантії недоторканості сфери особистого життя (невтручання у приватне життя) у процесуальній науці відносять: визнання сфери особистого життя об'єктом процесуально-правового захисту; неприпустимість довільного втручання в особисте життя і збір конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків передбачених законом; надання людині права на ознайомлення з отриманою про неї інформацією відповідно до закону; надання особі права на отримання, спростування та знищення протизаконно отриманої або недостовірної інформації про неї; встановлення принципу добропорядності людини і діючого механізму юридичного захисту честі і гідності особи; обов'язок відшкодування моральної шкоди, яка завдана безпідставним втру-

чанням в сферу особистого життя та використанням конфіденційної інформації; судовий захист порушених прав [12, с.75].

Враховуючи правову сутність досліджуваної нами засади кримінального провадження, регламентацію права людини на недоторканність особистого та сімейного життя у Конституції України (ст. 32), а також проводячи аналіз окремих положень кримінального процесуального законодавства України, вважаємо, що до гарантій невтручання у приватне життя особи у кримінальному провадженні доцільно відносити:

– **завдання кримінального провадження.** Відповідно до ч.3 ст.15 КПК, інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження;

– **загальні засади кримінального провадження** (ст.7 КПК), оскільки всі вони у тій чи іншій формі пов'язані між собою прямими та опосередкованими зв'язками (наприклад: ч.1 ст.14 КПК, визначає, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. В окремих випадках спілкування між окремими особами може містити інформацію про приватне життя. Зокрема, у ч.3 ст.258 КПК визначено, що спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб);

– **процесуальні права та обов'язки окремих учасників кримінального провадження** (наприклад: ст.57 КПК передбачено обов'язок потерпілого не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю; п.3 ч.1 ст.66 КПК, визначає, що свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст.65 КПК не підлягають розголошенню; п.2 ч.2 ст.40 КПК вказує на те, що слідчий уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК, а ч.3 ст.246 КПК зобов'язує слідчого повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати);

– **процесуальну форму проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні** (наприклад: ч.3 ст.223 КПК визначає, що слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені; ч.2 ст.254 КПК визначає, що якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення

отриманої інформації щодо інших осіб). У процесуальній науці зустрічається теза про те, що вимога про недопустимість неправомірного втручання у приватне життя при провадженні слідчих (розшукових) дій, визначена у ст.15 КПК України, носить загальний і загальнообов'язковий характер і повинна законодавчо поширюватися на всю без винятків їх сукупність [13, с.3].

– **загальне положення досудового розслідування щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (ст.222 КПК);**

– **обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні** (статті 91, 485, 501, 505 КПК), оскільки вони визначають перелік та об'єм інформації про приватне життя особи, який обґрунтовано може бути зібраний у конкретному кримінальному провадженні, що у свою чергу впливає на належність доказів. З цього приводу слушною є теза В.В. Назарова, який зазначає, що моральним і законним є збирання лише тих доказів, які стосуються розслідування конкретного кримінального правопорушення, тому не слід фіксувати в протоколах слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій інформацію, яка стосується приватного життя громадян, його подробиць, якщо це не належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8, с.117-118].

– **вимоги до доказів, які висуваються кримінальним процесуальним законом** (наприклад: ч.1 ст.87 КПК визначає, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини);

– **інститут відшкодування (компенсації) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст.130 КПК);**

– **інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора або ухвал слідчого судді під час досудового розслідування (гл.26 КПК);**

– **судовий контроль, прокурорський нагляд та відомчий процесуальний контроль.** На наш погляд, з огляду на процесуальний статус відповідних учасників кримінального провадження, відомчий процесуальний контроль (ст.39 КПК) та прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст.36 КПК), судовий контроль (повноваження слідчого судді), доцільно відносити до спеціальних гарантій, оскільки вони за своєю суттю безпосередньо сприяють дотриманню процесуальної проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, що у свою чергу забезпечує досягнення завдань кримінального провадження у цілому;

– **процесуальну форму судового розгляду, прийняття та проголошення судових рішень у кримінальному провадженні** (наприклад: ч.2 ст.27 КПК, визначає що кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Водночас, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про

здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини у випадку необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи);

– **судове провадження з перегляду судових рішень** (розділ 5 КПК). Ця гарантія дозволяє переглянути судові рішення суду першої інстанції, у тому числі й у випадках порушення загальних засад кримінального провадження допущених на стадіях досудового розслідування та судового розгляду (наприклад, ч.1 ст.409 КПК визначає, що підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону. У свою чергу ч.1 ст.412 КПК, визнає, істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог КПК, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

Висновки. Враховуючи викладене, доцільно зауважити, що **гарантії невтручання у приватне життя особи у кримінальному провадженні** – це нормативно закріплені та визначені процесуальною формою засоби, які запобігають збиранню, зберіганню, використанню та поширенню інформації про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК і лише з метою виконання завдань кримінального провадження (ст.2 КПК), а також забезпечують можливість відновлення права особи на недоторканність приватного життя у разі його порушення можливостями (засобами) кримінального процесуального закону.

Зазначимо й те, що для вирішення проблеми захисту приватного життя у сфері кримінального судочинства, у тому числі й реалізація відповідних його процесуальних гарантій, необхідно законодавчо встановити підстави, межі та умови допустимого втручання у приватне життя особи. Органам досудового розслідування, прокуратури та суду необхідно дотримуватись певних обмежень щодо отримання і використання відомостей про приватне життя особи у кримінальному провадженні, а також забезпечити збереження таких відомостей у таємниці, якщо вони не є предметом дослідження відповідного кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баулін О.В.* Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : [монографія] / О.В. Баулін, Н.С. Карпов; під заг. ред. З.Д. Смітєнко. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 242 с.

2. *Беляневич О.С.* Верховенство права і законність як принципи господарського процесуального права / О.С. Беляневич // *Право України*. – 2011. – № 6. – 13-20.

3. *Кримінальний процес України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти]* / [Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін.]; за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 496 с.

4. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. *Лобойко Л.М.* Імперативний метод кримінально-процесуального права: [монографія] / Л.М. Лобойко. — Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. — 196 с.

6. *Малеин Н.С.* Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан / Н.С. Малеин // Сов. гос. и право. — 1974. — № 6. — С. 41-48.

7. *Михеєнко М.М.* Кримінальний процес України: [підруч.] / Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.

8. *Назаров В.В.* Засада невтручання у приватне життя як засіб захисту особи у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Юридичний вісник. — 3(24), 2012. — С. 114-118.

9. *Никоненко М.Я.* Поняття, види і зміст кримінально-процесуальних гарантій / М.Я. Никоненко // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2001. — Вип. 1. — С. 59-69.

10. *Погорілко В.Ф.* Права та свободи людини і громадянина в Україні / В.Ф. Погорілко, В.В. Головаченко, М.І. Сірий. — К. : Ін Юре, 1997. — 52 с.

11. Права людини в Україні у 2014 році: Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінкська спілка з прав людини: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1432294039>.

12. *Тертышник В.М.* Принцип неприкосновенности личной жизни в современном уголовном процессе / В.М. Тертышник // Уголовный процесс. — № 4. — 2003. — С. 74-76.

13. *Удовенко Ж.В.* Невтручання у приватне життя при провадженні деяких слідчих (розшукових) дій / Ж.В. Удовенко // Часопис Національного університету «Острозька академія»; Серія «Право». — 2013. — № 2(8) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13uzvsrd.pdf>.

14. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україн. — К., 2015. — 552 с.

15. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. — К., 2014. — 552 с.

Самодін А.В. Гарантії невтручання у приватне життя особи у кримінальному провадженні

У статті розглянуто кримінальні процесуальні гарантії конституційної засади кримінального провадження як невтручання у приватне життя особи. Сформульовано поняття, визначено сутність, а також надано перелік таких гарантій на стадії досудового розслідування та судових стадіях кримінального провадження.

Ключові слова: засади кримінального провадження, невтручання у приватне життя, право на приватність, кримінальні процесуальні гарантії, завдання кримінального провадження, процесуальний статус учасників кримінального провадження.

Самодін А.В. Гарантии невмешательства в частную жизнь личности в уголовном производстве

В статье рассмотрены уголовные процессуальные гарантии конституционной основы уголовного судопроизводства как невмешательство в частную жизнь лица. Сформулировано понятие, определены сущность, а также дан перечень таких гарантий на стадии досудебного расследования и судебных стадиях уголовного производства.

Ключевые слова: основы (принципы) уголовного судопроизводства, невмешательство в частную жизнь, право на приватність, уголовно-процесуальні гаран-

тии, задачи уголовного судопроизводства, процессуальный статус участников уголовного производства.

Samodin A.V. Guarantees of non-interference in the private life of a person in criminal proceedings

In the article the criminal procedural safeguards of the constitutional principles of criminal proceedings as interference in private life. Formulated the concept, defined the essence, and provided a list of guarantees under preliminary investigation and court stages of criminal proceedings.

Keywords: *principles of criminal proceedings, non-interference in private life, the right to privacy, criminal procedural safeguards, the task of the criminal proceedings, procedural status of participants in criminal proceedings.*

Стаття надійшла до редакції 30.04.2015.

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А.С. Симчук

*старший викладач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та
кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Зважаючи на сучасний стан протидії злочинності в Україні, реалізацію прав та законних інтересів людини у сфері кримінальних процесуальних відносин, ефективність діяльності органів досудового розслідування та тенденції реформування правоохоронної системи у цілому, нормативно-правова регламентація початку досудового розслідування у нормах чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) викликає численні дискусії у наукових колах та серед практичних працівників підрозділів слідства, органів прокуратури та суду, адвокатів та громадян, які цікавляться проблемами кримінального процесуального законодавства. Їх підґрунтям є не зовсім чітке визначення процесуальної форми початку досудового розслідування, а також відсутність так званого «процесуального фільтра», який би обґрунтовано та законно дозволяв слідчому або прокурору не реєструвати заяви та повідомлення громадян, які не містять явних ознак кримінального правопорушення. Зокрема, відомий вчений Л.М. Лобойко з цього приводу зазначив, що вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомості про подію, яка явно не є кримінальним правопорушенням, як це вважає заявник, мабуть, недоцільно [8, с. 33].

Існує й інший бік цієї проблеми, який стосується певних зловживань, в окремих випадках й кримінального характеру, органів досудового розслідування. Як свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України у порядку нагляду за додержанням законності у діяльності правоохоронних органів за 3 місяці 2015 р. було виявлено 1116 порушень Закону, допущених при реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення [4]. Упродовж 2014 р. до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 320 – це скарги щодо невнесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінальних правопорушень та 1819 – скарги на безпідставний початок кримінальних проваджень [11, с.455]. Водночас, варто констатувати, що нажалі сьогодні кримінальний процесуальний закон не передбачає окремої (диференційованої) процесуальної форми оскарження рішення про необґрунтоване внесення відомостей до ЄРДР.

Тому, сьогодні, ми маємо ситуацію, коли недосить чітке формулювання окремих правових, і на наш погляд, важливих положень у законодавстві щодо початку досудового розслідування, обумовлює необхідність їх усунення за допомогою відомчого нормативно-правового регулювання, зокрема їх деталі-

зації у відповідних наказах, інструкціях, положеннях, вказівках тощо. У сфері кримінальних процесуальних правовідносин така ситуація, на наш погляд, не може бути повністю прийнятною, у зв'язку із цим положення КПК щодо початку досудового розслідування потребують певного корегування, враховуючи специфіку змісту та форми кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання охорони приватного (особистого і сімейного) життя людини та його окремих гарантій у кримінальному процесі у контексті нового кримінального процесуального законодавства України у своїх працях досліджували: Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, В.І. Галаган, Л.М. Лобойко, Д.П. Письменний, Л.Д. Удалова, О.Ю. Татаров та інші.

Метою статті є аналіз положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються нормативних засад початку досудового розслідування.

Основні результати дослідження. Правова конструкція ст.214 КПК України є процесуальною формою реалізації засади публічності в кримінальному провадженні, відповідно до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України). Проводячи аналіз ст.214 КПК ми констатуємо наступні аспекти, які визначають процесуальну форму початку досудового розслідування, а саме:

– форма реалізації обов'язків слідчого, прокурора на початку досудового розслідування. Зокрема, обов'язок: внести відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; прийняти та зареєструвати заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення; у випадку реєстрації кримінального правопорушення слідчим – невідкладно у письмовій формі повідомити прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч.5 ст.214 КПК; якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором – невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування;

– процесуальні строки. Відомості до ЄРДР мають бути внесені не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру вносяться до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у переліку ч.8 ст.214 КПК,

а також про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу;

- форма реалізації відомчого процесуального контролю на початку досудового розслідування (повноваження керівника органу досудового розслідування визначати слідчого, який буде розслідувати кримінальне правопорушення у подальшому);

- початок першої стадії кримінального провадження – досудове розслідування (з моменту внесення відомостей до ЄРДР);

- нормативне та організаційне забезпечення функціонування ЄРДР (адміністратор – Генеральна прокуратура, ресурси: адреса входу до ЄРДР: <https://erdr.gp.gov.ua/>; адреса сайту Центру сертифікації ключів Генеральної прокуратури України: <https://ca.gp.gov.ua/>). У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження;

- заборона щодо здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР;

- процесуальна форма окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР. Зокрема, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду;

- диференційована форма початку досудового розслідування. Зокрема, у випадках виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України – досудове розслідування розпочинається негайно, а відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості;

- перелік відомостей, які вносяться до ЄРДР (ч.5 ст.214 КПК) (наприклад: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення тощо).

Разом із цим ч.1 ст.214 КПК України щодо початку досудового розслідування, поряд з нібито зрозумілими джерелами відомостей такими як заява та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, ужито законодавцем формулювання «з будь-якого джерела», яке може бути неоднозначно розтлумачено в слідчій практиці. Водночас, відомчими нормативно-правовими актами, зокрема у системі МВС України, п.1.2. Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є: повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення; повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації; інформація, що надійшла засобами теле-

фонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення; повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень; інформація про вчинення кримінального правопорушення, яку виявлено з іншого джерела [6].

Такі положення відомчих нормативно-правових актів, на наш погляд, є доцільними, оскільки вони, з одного боку, відповідають та не суперечать положенням кримінального процесуального закону, а з іншого – надають можливість слідчому більш ефективно застосовувати його положення у розумінні поняття «з будь-якого джерела». Водночас, вважаємо, що процесуальна діяльність слідчого має завжди відповідати положенням кримінального процесуального закону, а варіативність його (закону) розуміння (тлумачення) можлива лише у випадках відсутності чіткого алгоритму дій (або підстав прийняття рішень, зважаючи на варіативність поняття «внутрішнє переконання» у розумінні категорії «оцінка доказів») слідчого але завжди повинна забезпечувати реалізацію загальних засад кримінального провадження, а також враховувати положення науки кримінального процесуального права щодо правил застосування кримінального процесуального за аналогією. Але, у цьому разі, як зазначає Л.І. Шаповалова, кримінально-процесуальне законодавство повинно бути зорієнтовано на забезпечення можливості здійснення учасниками судочинства процесуальних прав і дотримання законності під час його відправлення на усіх етапах провадження, зокрема це стосується особи, яка постраждала внаслідок злочину, оскільки вона набуває статусу учасника процесу тільки на стадії досудового розслідування [10, с. 8].

Сьогодні, відповідно до положень ч.2 ст.55 КПК України, права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Водночас, ст. 60 КПК України, заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. І у першому і у другому випадку ведеться мова про звернення у формі заяви. У зв'язку із цим виникає питання щодо звернення фізичної або юридичної особи у формі повідомлення, враховуючи процесуальні можливості учасників кримінального провадження визначені ч.1 ст.214 КПК України.

Досліджуючи проблеми початку досудового розслідування за чинним КПК України, О.Ю. Татаров, констатує скасовування так званої «дослідчої» перевірки за заявами та повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення, вказує на те, що усе процесуальне навантаження щодо перевірки таких заяв і повідомлень автоматично «лягатиме» на слідчого, а не на інші підрозділи правоохоронних органів. Тому може скластися ситуація, за якої слідчі будуть вимушені перевіряти найабсурдніші заяви у той час, коли відповідного слідчого реагування вимагатиме розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. Навряд чи це сприятиме підвищенню якості досудово-

го розслідування й ефективності захисту прав громадян правоохоронними органами. Така ситуація призведе лише до того, що більшість заяв та повідомлень про злочин взагалі не будуть прийматись та, відповідно, вноситись до ЄРДР [9, с.183-184].

З іншого боку, така ситуація в окремих випадках призводить до необґрунтованого обмеження прав особи, яка є потенційним потерпілим або заявником у кримінальному провадженні. Наприклад, у липні 2014 р. до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення від жительки м. Києва Ганни К. щодо бездіяльності прокуратури Дніпровського району м. Києва та невнесення до ЄРДР її заяви про вчинення слідчим, який проводив досудове розслідування у іншому кримінальному провадженні теж за її заявою, кримінальних злочинів за статтями 364, 367, 381¹ Кримінального кодексу України. При цьому заявниця повідомила, що бездіяльність прокуратури підтверджена ухвалою слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 25.04.2014 року, який зобов'язав зазначену прокуратуру внести відповідні відомості до ЄРДР. Однак станом на день звернення Ганни К. до Уповноваженого вказана прокуратура ігнорувала зазначене рішення слідчого судді. Лише після звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до прокурора м. Києва Юлдашева С.О. згадане рішення суду було виконано та 8.08.2014 р. внесено до ЄРДР відомості за фактом вчинення слідчим кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України [11, с.456].

Фактично, чинний КПК України надав можливість відійти від тих теоретичних та практичних проблем, які виникали на стадії порушення кримінальної справи за КПК України 1960 р., дозволивши органам досудового розслідування проводити процесуальну діяльність у повному об'ємі після виконання вимог ст.214 КПК України. Разом із цим, негативним аспектом щодо можливості невідкладного, швидкого початку досудового розслідування, є усунута можливість початкового вирішення питання про належність звернення певної особи саме до сфери кримінальних процесуальних відносин.

У процесуальній літературі вже висловлювалась думка й про позитивність скасування в нормах нового КПК України рішення про порушення кримінальної справи, оскільки одним із факторів, який ускладнював слідчу діяльність, було надання зацікавленим особам права оскаржувати до суду постанову про порушення кримінальної справи, а реалізація зазначеного підходу дозволить усунути дублювання в роботі (процесуальна діяльність до порушення кримінальної справи щодо перевірки приводу до порушення кримінальної справи (дослідча перевірка) – дізнання – досудове слідство), вирішити проблему провадження слідчих дій до порушення кримінальної справи, пришвидшити процес розслідування та забезпечення прав його учасників [12, с.16-17].

У нормах до КПК 1960 р. порушення кримінальної справи визнавалось стадією кримінального процесу, тому вчені неодноразово пропонували залишити стадію порушення кримінальної справи, але дещо удосконалити її правову регламентацію. Зокрема, В.І. Галаган вважав правильним називати цю стадію «стадією прийняття рішення про порушення кримінальної справи» [2,

с.11]. Деякі вчені більш категоричні у своїх поглядах та висловлюються щодо доцільності існування стадії порушення кримінальної справи. Зокрема, В.С. Зеленецький з цього приводу зазначає, що стадія порушення кримінальної справи та її результат у формі постанови є недоцільним у сучасному кримінальному процесі [5, с. 15]. Наприклад, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, Б.В. Розовський ставлять під сумнів доцільність існування цієї стадії й висловлюються за те, щоб дослідити питання про її виключення з норм кримінального процесуального законодавства України та встановлення повноцінного розслідування з моменту надходження заяви про злочин [3, с.73-78].

Розмірковуючи про початок досудового розслідування за новим КПК, науковці вказують і інші процесуальні проблеми, зокрема щодо: поняття «особа, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення»; можливості проведення процесуальних дій, окрім огляду місця події, до внесення відомостей до ЄРДР; моменту та формулювання «невідкладності» внесення відомостей до ЄРДР; співвідношення понять «внесення відомостей до ЄРДР» та «реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення»; кримінально-процесуальних наслідків відмови в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; особливостей початку кримінального провадження у випадку виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України та ін. [1, с.43-50; 8, с.33-43].

Висновки. Процесуальна діяльність органів досудового розслідування на стадії порушення кримінальної справи, яка була передбачена у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. у певних своїх проявах набула значення етапу початку досудового розслідування, з врахуванням процесуальної форми визначеної ст.214 КПК. Його варто розглядати як самостійний інститут кримінального процесуального права, який регламентує: підстави виникнення кримінальних процесуальних правовідносин; форму процесуальної діяльності учасників кримінального провадження на етапі прийняття, реєстрації та перевірки інформації про кримінальне правопорушення; прийняття процесуальних рішень; реалізацію прокурором напрямів процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відомчого процесуального та судового контролю за законністю й обґрунтованістю дій органів досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Берназ В., Неледва Н.* Регламентація початку досудового розслідування як основа кримінально-процесуального провадження / В. Берназ, Н. Неледва // Новели КПК України 2012 року. Ч. 2: Зб. статей. – К. : Істина, 2012. – С. 43-50.
2. *Галаган В.І.* Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук (12.00.09). / В.І. Галаган / Нац. академія внутр. справ України. – К. : Науковий світ, 2003. – 41 с.
3. *Грошевий Ю.* Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності / Грошевий Ю., Дідоренко Е., Розовський Б. // Право України. – 2003. – № 1. – С. 73-78.

4. Звіт про роботу прокурора за 3 місяці 2015 року / Генеральна прокуратура України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.htmlc=fo>.

5. *Зеленецький В.С.* Возбуждення уголовного дела / В.С. Зеленецький. – Симферополь : КрымАрт, 1998. – 340 с.

6. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Затверджена наказом МВС України № 1050 від 19 листоп. 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. *Лобойко Л.М.* Початок досудового розслідування за новим КПК / Л.М. Лобойко // Новели КПК України 2012 року: Зб. статей. – К.: Істина, 2012. – С. 33-43.

9. *Татаров О.Ю.* Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) [Текст]: [монографія] / Татаров О.Ю. – Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.

10. *Шаповалова Л.І.* Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.09) / Л.І. Шаповалова / Нац. академія внутр. справ України. – К., 2001. – 18 с.

11. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. – К., 2015. – 552 с.

12. *Янович Ю.П.* Основні напрями реформування досудового провадження у кримінальних справах / Ю. П. Янович // Дізнання та досудове слідство в органах внутрішніх справ: сучасний стан та шляхи удосконалення: матеріали наук.-практ. конференції (22 жовт. 2010 р., Харків). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – С. 15-18.

Симчук А.С. Процесуальна форма початку досудового розслідування у кримінальному провадженні

У статті розглянуто процесуальну форму початку досудового розслідування у кримінальному провадженні відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України. У межах теми та мети статті, визначено особливості реалізації процесуального статусу учасників кримінального провадження, а також окреслено напрями удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: загальні положення досудового розслідування, початок досудового розслідування, досудове розслідування, заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення, обов'язки слідчого та прокурора на початку досудового розслідування.

Симчук А.С. Процессуальная форма начала досудебного расследования в уголовном судопроизводстве

В статье рассматривается процессуальная форма начала досудебного расследования в уголовном производстве в соответствии с положениями действующего уголовного процессуального законодательства Украины. В рамках темы и цели ста-

ть, определены особенности реализации процессуального статуса участников уголовного производства, а также обозначены направления совершенствования норм Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: общие положения досудебного расследования, начало досудебного расследования, досудебное расследование, заявления и сообщения об уголовном правонарушении, обязанности следователя и прокурора в начале досудебного расследования.

Simchyk A.S. Procedural forms start preliminary investigation in criminal proceedings

The article deals with the beginning of the procedural form of preliminary investigation in criminal proceedings in accordance with the provisions of the criminal procedural law of Ukraine. Under the theme and purpose of the article, particularly the implementation of defined procedural status of participants in criminal proceedings, as well as designated areas for improvement provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: terms of pre-start pre-trial investigation and pre-trial investigation, statements and reports of criminal offenses duties of the investigator and prosecutor at the beginning of the preliminary investigation.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Н.І. Мозоль

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідуюча кафедри загально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Останнім часом надзвичайно актуальним і перспективним стало питання інтеграції України в європейську спільноту, надання їй статусу повноцінного члена Євросоюзу. Але омріяне членство України в європейському співтоваристві може й надалі залишатись тільки мрією. Такий результат нас чекає, якщо на державному рівні не вирішувати поставлені перед Україною завдання з приведення у відповідність до європейських норм національного законодавства та проведення у життя низки економічних, соціальних і політичних реформ, спрямованих на підвищення життєвого рівня населення, створення відчуття захищеності громадян від порушення їхніх прав і законних інтересів [1, с. 52].

Законність і проблеми її дотримання завжди були актуальними для Української держави. Особливе значення вони набувають в умовах демократизації суспільного життя, становлення в нашій країні правової держави, в якій людина, її права і свободи є найвищою цінністю.

Законність є важливою умовою існування й розвитку правової держави. Вона необхідна для забезпечення свобод та прав громадян, раціональної діяльності державною апарату, утворення і функціонування громадянського суспільства та реалізації демократії [2, с. 1].

Проблема забезпечення законності передбачає необхідність, по-перше, врахування широкого кола детермінантів, які впливають на ефективність у правозастосовній практиці, і по-друге, вмиле використання існуючих науково обґрунтованих засобів, способів, а також розробку нових, які спрямовані на попередження, своєчасне виявлення та припинення порушень законності, виявлення винних і притягнення їх до відповідальності. Зазначені обставини обумовлюють актуальність вибраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як вітчизняна, так і зарубіжна юридична наука приділяє увагу вивченню розробки теорії законності й дослідження проблем правозастосування. Ці проблеми знайшли своє відображення у працях як вітчизняних вчених, так і зарубіжних учених, зокрема

таких, як: В. Авер'янова, М. Антоновича, Ю. Бауліна, Г. Бермана, А.Боннера, С.Братуся, Ю.Булатецького, І.Голосніченка, А.Васильєва, Н. Вопленка, В.Горшеньова, А. Колодія, М. Костицького, Р. Кея, О.Лейста, І. Погрібного, Ю. Петришина, П. Рабіновича, В. Туманова, І. Фарбера, Т. Хартлі, Г. Шмельова, В. Чхиквадзе, Є. Шибаєва, А. Яковлева та інших вчених. Однак, не дивлячись на беззаперечну теоретичну й практичну значимість зазначених наукових праць, у цілому можна констатувати недостатній аналіз питання щодо досягнення Україною європейських стандартів у сфері забезпечення законності в органах внутрішніх справ України, що зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз суспільного стану існуючої системи державно-правового регулювання у сфері забезпечення законності у правозастосовній практиці ОВС України, а також вироблення чіткого загального уявлення про законність, основні засоби та способи забезпечення, які направлені на розвиток та удосконалення національного законодавства в досліджуваній сфері, враховуючи Європейський досвід у забезпеченні законності.

Основні результати дослідження. Виділяють декілька концептуальних підходів до розуміння поняття законності. Один – визначає сутність законності за допомогою системи нормативних вимог, тобто розглядає законність як метод, керуючий принцип правового регулювання та управління державою і суспільством. Другий – визначає законність крізь призму процесу та кінцевого результату правомірної поведінки, тобто визначає законність як режим (стан) діяльності всіх державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань, політичних партій, підприємств, установ, організацій та окремих громадян, який ґрунтується на точному неухильному дотриманні чинного законодавства [3, с.5].

Існують і інші підходи до визначення поняття законності. Так, В. Колпаков визначає «законність» як специфічний державно-правовий режим, за допомогою якого забезпечується загальнообов'язковість юридичних норм у суспільстві та державі [4, с.659–662]. Її сутність полягає в підпорядкуванні розпорядженням правового характеру.

Слід погодитись також з П. Олейником, який вважає, що про законність можна говорити тоді, коли: 1) послідовно і неухильно дотримується встановлений у державі демократичний порядок видання законів і підзаконних актів; 2) самі закони та підзаконні правові акти за своїм змістом є демократичними; 3) розпорядження, які містяться в законах та підзаконних актах, неухильно додержуються тими, кому вони адресовані, – державним органам, посадовим особам, громадянам; 4) у державі ефективно діє система контролю за точним виконанням законів [5, с.85].

Доречно вказати й думку С.Гончарука, який зазначає, що законність є невід'ємним складовим елементом верховенства права. Суть законності, на його думку, полягає в необхідності суворого, точного і неухильного дотримання всіма без винятку суб'єктами права положень Конституції та законів України, а також приписів інших нормативно-правових актів [6, с.138-141].

Отже, для забезпечення законності необхідна належна правозастосовно-законодавча база, що у свою чергу, потребує швидкого подальшого оновлення всієї системи законодавства. Реформування правової системи України, зокрема її законодавства, вимагає подальших теоретичних досліджень, ключових категорій у юридичній науці. Зокрема, це стосується аналізу проблеми забезпечення законності у правозастосовній практиці ОВС. Цій проблемі в юридичній науці приділено досить значну увагу. Адже завдання демократизації Української держави, подальший розвиток ринкових відносин, формування правової держави передбачають інтенсивну роботу, пов'язану з вдосконаленням законодавства та практикою його застосування, де основним принципом цієї діяльності є законність.

У загальнотеоретичній праці, присвяченій питанням європейських міждержавних правових систем, Л.Луць зазначає, що правові системи Ради Європи та Європейського Союзу є найбільш досконалими інтеграційними формами [1, с.17], що становлять основу європейського права. Україна відноситься до Європейських держав, хоча за період незалежності України було прийнято значну кількість законодавчих актів, особливо за останній період часу, незважаючи на це, існуюча система законодавства далека від досконалості і не повною мірою відповідає вимогам, що пред'являються до законодавства правової держави у забезпеченні законності у правозастосовній практиці ОВС.

Побудова дієвої загальнодержавної системи забезпечення законності вимагає від правоохоронних органів України чіткого визначення державної політики у цій сфері та випереджального реагування на всі динамічні зміни, що відбуваються у світі стосовно забезпечення законності у сфері правозастосовної практики ОВС.

Останнім часом розпочалися процеси щодо унормування даної проблеми та пошуку шляхів її вирішення, зокрема через створення відповідних нормативних документів. Забезпечує якісну законотворчу роботу участь фахівців з України в проведенні міжнародних конференцій. У свою чергу, дослідження чинного законодавства та правозастосовної практики ОВС дозволяє дійти висновку про існування в Україні низки суттєвих проблем із точки зору правового забезпечення законності у правозастосовній практиці ОВС.

Входження правової системи України у європейський правовий простір та її трансформації відповідно до європейських правових вимог, а також співвідношення міжнародного та національного права у відповідних сферах права України потребують створення певної системи забезпечення законності.

Отже, розглядаючи правовий режим певної європейської держави для забезпечення законності, можна виділити дві сторони втілення вимог законності. Перша міститься в чинному законодавстві у вигляді юридичного закріплення вимог чіткого, точного та неухильного дотримання правових приписів. Друга відображається в практиці щоденної реалізації права, в соціальній діяльності державних органів з охорони права від порушень.

Говорячи про шляхи та засоби впровадження законності в усі сфери державного життя, слід звернути увагу на механізми, які повинні керувати

цими процесами. Це соціальний механізм впровадження законності та юридичний механізм.

Під соціальним механізмом слід розуміти сукупність засобів (як юридичних, так і не юридичних), за допомогою яких політичні, ідеологічні, психологічні та юридичні вимоги законності реалізуються в практичній діяльності. Тут, поряд з нормативно-правовими засобами та прийомами впливу, важливе значення має організаційна та культурно-виховна діяльність державних органів, підприємств, установ, організацій різних форм власності, мікросередовища відносно окремої особистості та суспільства в цілому. Політичні, ідеологічні, економічні заходи, які здійснюються в державі, певною мірою, прямо чи побічно впливають на сферу діяльності права. Такий вплив може бути прогресивним – мати напрям вдосконалення форм та методів управління суспільним життям, а може й навпаки – гальмувати процеси реформування [3, с.6].

Юридичний механізм впровадження законності втілюється в системі засобів та способів перетворення вимог правомірної поведінки в практичну діяльність щодо застосування правових норм. Змістом юридичного механізму є нормативно-правові засоби, котрі становлять постійну основу цілеспрямованої діяльності щодо забезпечення законності та ряд динамічно діючих факторів, які постійно змінюються, – право, тлумачення, правосвідомість тощо. Взаємодія цих факторів постійно віддзеркалюється в моделі законності, що міститься в нормах права, створює юридичний механізм втілення вимог правомірної поведінки в процес застосування права.

Послідовна і сувора реалізація законності передбачає наявність відповідної системи її гарантій. В ній розуміють, по-перше, загальні умови або передумови законності; по-друге, спеціальні юридичні або організаційно-правові засоби забезпечення режиму законності.

До загальних належать політичні, економічні, організаційні, ідеологічні умови, що існують у державі. Найважливішими політичними передумовами законності є: а) режим демократії; б) широка гласність. Досвід багатьох країн свідчить, що демократія і гласність можуть реально існувати тільки в умовах незалежного від держави громадянського суспільства, політичного плюралізму, свободи друку, поділу влади.

Тільки реальний поділ влади, існування не залежних від правлячої партії, держави засобів масової інформації, партій, децентралізація державних структур можуть стати справжніми гарантами режиму законності.

До економічних передумов законності можна віднести як досягнутий рівень добробуту і наявність у державі необхідних ресурсів, так і фактичну гарантованість прав громадян, організацій, їхню економічну свободу, багатокладність економіки, існування ринку товарів, капіталів, трудових ресурсів, послуг тощо.

Велике значення для існування законності і правопорядку має правова культура посадових осіб та громадян, правосвідомість, засновані на визнанні абсолютної цінності основних прав людини. Велике значення має добре здійснюване переконання, а також вмiло організоване заохочення.

На стан законності суттєво впливають такі організаційні фактори, як структура апарату, кваліфікація службовців, ефективність функціонування системи підготовки персоналу, чіткий і раціональний поділ повноважень тощо. Не остання роль для створення умов по зміцненню і підтримці режиму законності належить організаційним заходам щодо зменшення рівня таємності, створення відомчих центрів інформації і зв'язків з громадськістю, вдосконалення дозвільної системи, ліквідації апаратних надмірностей тощо.

Спеціальні юридичні засоби забезпечення законності в основному концентруються у сфері правозастосовної практики ОВС і виражаються в функціонуванні особливого державно-правового механізму, який складається з: а) організаційно-структурних формувань; б) організаційно-правових методів.

Організаційно-структурні формування – це ті органи держави і недержавні структури, на які покладено обов'язок по підтриманню і зміцненню режиму законності.

Організаційно-правові методи – це види діяльності організаційно-структурних формувань, практичні прийоми, операції, форми роботи, які ними використовуються для забезпечення законності.

В юридичній теорії і практиці ці організаційно-правові методи прийнято називати способами забезпечення законності.

Під способами забезпечення законності розуміють – застосування системою державних органів і суспільних організацій, на які покладений обов'язок по підтриманню та зміцненню законності в сфері виконавчої влади і, які наділені юридично владними повноваженнями правових і організаційних видів і методів діяльності, практичних прийомів, операцій, форм роботи, з метою забезпечення точного дотримання вимог законності всіма суб'єктами державного управління [7, с.78].

Залежно від змісту, характеру, особливостей застосування, юридичних наслідків розрізняють такі способи забезпечення законності: а) контроль; б) нагляд; в) звернення до державних органів із заявами, пропозиціями, скаргами з питань забезпечення законності [8, с.140].

Видається доцільним зазначити, що вищезазначеного поділу придержується багато різних вчених. Так, І.Залюбовська відзначає, що головними юридичними засобами забезпечення законності є контроль (державний та громадський), нагляд (адміністративний, прокурорський і судовий) та звернення громадян [9, с.9].

Слід відмітити, що для підвищення ефективності правового механізму взаємодії Ради Європи, Євросоюзу та України важливим є формування такої системи правових засобів та заходів, які б забезпечували інтеграційні процеси на кожній стадії відповідними способами.

Отже, основними способами забезпечення законності в правозастосовній практиці України є контроль і нагляд. У свою чергу, контроль залежно від суб'єктів здійснення поділяється на державний, судовий і громадський. Наприклад, ст.116 Конституції України передбачає здійснення контролю Кабінетом Міністрів України відповідно до його повноважень як вищого органу в системі органів виконавчої влади за законністю в діяльності

Антимонопольного комітету України [10]. Суб'єкти контролю повинні надавати виконавцям практичну допомогу в реалізації рішень, аналізувати хід їх виконання.

Важливим інструментом контролю за законністю є здійснення адміністративного, прокурорського та судового нагляду щодо звернення громадян до зазначених вище органів. Подання з вимогами усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, вноситься прокурором у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженнями усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду.

Іншим дієвим засобом забезпечення законності є право громадян на звернення до органів держави з питань забезпечення законності. Дане право закріплено у ст.40. Конституції України, в якій сказано, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатись до органів державної влади, органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Реалізація цих способів забезпечення законності сприятиме ефективній інтеграції правової системи України з європейськими міждержавними правовими системами.

Органи внутрішніх справ є важливим гарантом здійснення вимог законності у державі, саме тому, що реальний характер законності має місце тоді, коли вимоги закону не тільки проголошуються, а й впроваджуються в життя. Якісна й ефективна робота цих органів – необхідний засіб і умова, за допомогою яких держава забезпечує повне і послідовне здійснення законності.

Тому заходи, що розробляються з метою зміцнення законності, повинні бути комплексними і включати в себе заходи цільового характеру, спрямовані на загальне вдосконалення діяльності відповідного органу або підрозділу [11, с.273].

Організація системи забезпечення законності в правозастосовній практиці органів внутрішніх справ включає: аналіз допущених порушень законності; причин і умов їх вчинення; розробку заходів з профілактики правопорушень; вдосконалення заходів захисту законності в діяльності державних органів, розробку заходів щодо зміцнення законності: вдосконалення службової підготовки, управлінської діяльності; формування практичних навичок і умінь забезпечення законності в процесі виконання службових обов'язків [12].

Ці обставини, а також потреба в дослідженні взаємодії європейських міждержавних та національних правових систем і пошуку нових засобів оптимізації правового розвитку як у Європі, так і в Україні зумовили необхідність загальнотеоретичного аналізу цих проблем. Їх вирішення, як видається, сприятиме розвитку в Україні загальної теорії правової системи суспільства (зокрема, уточненню та розширенню її поняттєво-термінологічного апарату), концепції інтеграції правової системи України з європейськими міждержавними правовими системами.

Отже, з'ясовано, що правова система України в даний час перебуває на стадії входження та остаточної адаптації до правової системи Ради Європи (хоча правовий механізм взаємодії цих систем є недостатньо сформований) та

на стадії наближення і попередньої адаптації до правової системи Євросоюзу (на якій важливою умовою є гармонізація законодавства України з джерелами права Євросоюзу, як передумова формування правового механізму взаємодії України та Євросоюзу).

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, доцільно звернути увагу на той факт, що Україна не єдина держава, яка має зазначені нормативно-правові проблеми щодо здійснення забезпечення законності. Вони вже певною мірою набули збалансованого вирішення й успішної апробації в найбільш розвинутих і демократичних державах світу. Більш того, нашою країною вже ратифіковано міжнародно-правові акти, норми яких у відповідності з офіційною позицією Європейського Парламенту та Ради Європейських Спільнот виступають основою юридичного базису ефективного впорядкування суспільних відносин у даній сфері [13]. Втім, імплементація положень вказаних документів у вітчизняне законодавство, як і реалізація інших заходів щодо гармонізації останнього з відповідними стандартами міжнародного та європейського права, зараз, на жаль, не може охарактеризуватися як однозначно продуктивна. У зв'язку з цим, залежно від того виконуються чи ні певні вимоги, що ставляться перед Україною Євросоюзом та Радою Європи, законність може бути формальною (коли вимога лише проголошується) і реальною (коли вимога реалізується фактично). Основа, фундамент будь-якої держави, передумова законності – самі закони. Керування поведінкою людей через видання законів, що містять загальні та конкретні правила поведінки – умова законності. У держави немає інших способів управління суспільством, окрім як через видання законів або застосування сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петрович Д.Е.* Організація і тактика боротьби з легалізацією незаконно ввезеного автотранспорту на територію України / Д.Е. Петрович// Актуальні проблеми очима молодих учених [Текст] / [тези доп. підсумкової наук.-теорет. конф. (Київ, 4 берез. 2014 р.)]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – с.52-53.
2. *Мелех Л.В.* Законність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Любомира Володимирівна Мелех. – Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 20 с.
3. *Горбунова Л.* Історія дослідження ідеї та поняття законності / Л. Горбунова // Право України. – 2004, №2. – С. 3-8.
4. *Колпаков В.К.* Адміністративне право України: [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752 с.
5. *Олейник П.А.* Личность. Демократия. Законность / П.А. Олейник. – М. : Юрид. лит. – 1981. – 121 с.
6. *Гончарук С.Т.* Адміністративне право України: Загальна та Особлива частини : [навч. посіб.] / С. Т. Гончарук. – К. : НАВСУ, 2000. – 239 с.
7. *Овсянко Д.М.* Административное право: [учеб. пособие для юрид. фак. и ин-тов] / Отв. ред. Г.А.Туманов. – М. : Юристь, 1995 – 303 с.
8. *Колпаков В.К., Кузьменко О.В.* Адміністративне право України: [підручник]. – К.: Юрінком інтер, 2003. – 544 с.

9. *Залюбовська І.К.* Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / І.К. Залюбовська. – Одеса, 2002. – 20 с.

10. *Джафарова О.В.* Забезпечення законності в діяльності Антимонопольного комітету України / О.В. Джафарова // Інтернет-сайт: Firearticles.com: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/pravo/107-zabezpechennya-zakonnosti-v-diyalnosti-antimonopolnogo-komitetu-ukrayini-dzhafarova-o-v.html>

11. *Гурковський М.П.* Законність застосування правових норм у діяльності ОВС / М.П. Гурковський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів : 2010. – С. 264-274

12. *Бошино С.В.* Правоведение. – М.: Право и закон, 2002. – 416 стр: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.be5.biz/pravo/p001/15.htm>

13. Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC [PDF File] // Official Journal. – 13.04.2006. – № L 105. – р. 54-63.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF> (абз. 20).

Мозоль Н.І. Забезпечення законності в органах внутрішніх справ України: міжнародний досвід

У даній статті здійснено ретроспективний огляд та аналіз сучасних проблем забезпечення законності в Україні, у контексті європейського вектора розвитку, а також розглядаються основні засоби та способи забезпечення законності, які направлені на розвиток та удосконалення національного законодавства.

Ключові слова: законність, забезпечення законності, правозастосовна практика.

Мозоль Н.И. Обеспечение законности в органах внутренних дел Украины: международный опыт

В данной статье сделан ретроспективный обзор и анализ современных проблем обеспечения законности в Украине, в контексте европейского вектора развития, а также рассматриваются основные средства и способы обеспечения законности, которые направлены на развитие и совершенствование национального законодательства.

Ключевые слова: законность, обеспечение законности, правоприменительная практика.

Mozol N.I. The legality in the internal affairs of Ukraine International Experiences

This article presents an overview and analysis of problems affecting ensuring legality in Ukraine as a European country, and discusses the basic tools and methods of ensuring legality, aimed at the development and improvement of national legislation.

Keywords: legality, ensuring legality, law enforcement practice, law enforcement.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2015.

ЕКСТРЕМОЛОГІЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА НОВОЇ ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового
документування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Реформування чинного законодавства, яке б реально гарантувало недоторканість прав, свобод та законних інтересів суспільства і громадянина від протиправних посягань є стратегічним завданням діяльності Верховної Ради України.

Правоохоронні органи, зокрема через органи внутрішніх справ, зобов'язані забезпечити захист прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань на їх життя, здоров'я, честь, гідність та майнові інтереси. Виконати такі завдання органами внутрішніх справ значною мірою залежить від професійних знань і навичок працівників оперативних підрозділів, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю.

Детальний аналіз законодавства та нормативних актів, що регламентують діяльність оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю в екстремальних ситуаціях свідчить про суттєві науково-теоретичні проблеми.

Разом з тим, практика здійснення таких заходів висвітлює типові недоліки в діяльності органів внутрішніх справ, які негативно впливають на ефективність у протидії злочинності.

Бракує теоретичного обґрунтування діяльності працівників оперативних підрозділів в екстремальних ситуаціях, які змушені діяти в стані професійного ризику, необхідної оборони, крайньої необхідності, при виконанні спеціальних завдань, затриманні осіб, які вчинили злочини тощо.

Бракує комплексної розробки теоретичних положень здійснення негласного розслідування у повсякденному житті, а тим більше в екстремальних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичні проблеми ефективного застосування оперативно-розшукових заходів в екстремальних ситуаціях висвітлювались у наукових роботах таких вчених, як: В.М. Аتماжитова, Р.С. Белкіна, В.Г. Боброва, А.І. Вінберга, А.Н. Васильєва, Ю.І. Веселова, Д.В. Гребельського, І.О.Клімова, А.Г. Лекаря, В.А. Лукашева,

С.С. Овчинського, В.С. Овчинського, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, Г.А. Туманова, А.А. Чувільова та інших.

Наукові праці та монографічні дослідження визначених авторів безперечно мають велике значення для нової науки екстремологія.

Метою статті є теоретична розробка предмета нової наукової галузі права – **екстремології** та обґрунтування на його основі механізму діяльності оперативних підрозділів в екстремальних ситуаціях.

Основні результати дослідження. До предмету екстремальності ми звертаємось вперше. Через предмет нової юридичної науки ми намагаємось довести становлення і розвиток нової юридичної наукової галузі – екстремології. Тому не випадково І.Н. Якімов у своїй роботі «Практичне керівництво до розслідування злочинів» значну частину розділу, присвяченого кримінальній (криміналістичній) тактиці, приділив опису прийомів і засобів оперативної роботи [1, с.10-26]. Зокрема, у розділі своєї праці автор писав про характер і значення діяльності працівників оперативних підрозділів, яка проходить у складних ситуаціях, про необхідність гримування, зміни зовнішні, ходу тощо; в розділі 3 («Переслідування злочинця») – про спостереження (стеження) за злочинцем, а в 4-му – про застосування собак-шукачів у роботі по розшуку злочинців тощо.

У цьому відношенні така діяльність наближена до військового мистецтва, так як і те, й інше спирається на знання психології окремої людської особи (індивіда), так і є. Далі І.Н. Якімов стверджував про те, що як всяке мистецтво, розшукове мистецтво має свої закономірності. Передумовами теорії розшукового мистецтва є: 1) наука кримінального права, саме та її галузь, яка називається криміналістикою (кримінальна техніка і кримінальна тактика); 2) знання сучасного злочинця, злочинної сфери її звичаїв, норівів і злочинних професій; 3) особисті якості і властивості, необхідні для особи, яка бажає вивчити це мистецтво [1, с.26].

Основою для першої серйозної дискусії про предмет теорії розшукової діяльності послужила стаття А.Г. Лекаря, який у своєму визначенні щодо предмета, дав власне визначення діяльності, основний акцент зробив на те, що вказаний курс вивчає як найважливішу його частину тактику цієї боротьби, а не «роботу», як було в попередньому курсі, що іменувався «Спеціально-оперативна робота органів МВС». Коментуючи дане положення, А.Г. Лекарь далі говорив: «не важко пересвідчитись в тому, що така назва курсу містила в собі явно виражену тенденцію практицизму, бо якщо змістом курсу є «робота», то навіть у кращому випадку нічого, крім узагальнення досвіду цієї роботи, не пропонується». Отже, вже в самій назві курсу містилось обмеження його предмету рамками узагальнення практики, її позитивних і негативних прикладів [2, с.16].

На його думку, під спеціально-оперативною боротьбою установ внутрішніх справ з кримінальною злочинністю розуміється сукупність негласних заходів, заснованих на використанні спеціальних засобів боротьби зі злочинністю і здійснюваних з метою попередження і розкриття злочинів, а також розшуку зниклих злочинців.

По суті, у противному визначенні вперше, хоч і не прямо, зроблено спробу окреслити не тільки предмет, але в якійсь мірі й об'єкт розшукової діяльності у вигляді злочинності (що розуміється ним як сукупність злочинів) і діяльність оперативно-розшукових апаратів (що розуміється ним через боротьбу).

Оскільки процес становлення оперативно-розшукової науки як самостійної області наукового пізнання був органічно пов'язаний з її відмежуванням від науки криміналістики, у надрах якої і виникла теорія розшукової діяльності, вчені-криміналісти не могли залишитися в стороні від завдання визначення предмета цієї теорії, хоча би з метою розмежування його з предметом криміналістики. На нашу думку, ці дослідження та розвиток привели нас до запровадження нової галузі юридичної науки – екстремології.

У 1957 р. Р.С. Белкін та А.С. Соколов висловили своє негативне відношення до питання про предмет курсу «Спеціальна оперативна боротьба з кримінальною злочинністю», вважаючи неправильним визначення сутності предмету цього курсу як тактики застосування негласних засобів боротьби зі злочинністю: «... поєднання оперативної роботи і криміналістики, засноване на визнанні єдності завдань і цілей по попередженню, розкриттю і розслідуванню злочинів, плідно відобразиться на подальшому розвитку всієї науки криміналістики в цілому. Вона збагатиться величезним арсеналом спеціальних прийомів, вироблених практикою спеціальної розшукової роботи, буде включати в себе все, що пов'язано з використанням негласних засобів боротьби зі злочинністю» [3, с.116-117].

Відомий криміналіст А.Н. Васильєв пише: «Оперативно-розшукова робота – це спостереження за певними особами, за ринками, скупними пунктами та іншими об'єктами, «прочісування» місцевості з метою захоплення злочинців, використання службово-розшукових собак, збирання відомостей із не процесуальних джерел, використання даних кримінальної реєстрації тощо» [4, с.38-39].

Через деякий час у підручнику з криміналістики А.Н. Васильєв включив розшукові дії в предмет слідчої тактики [4, с.38-39], а В.І. Попов, розглядаючи розшукову діяльність як складову частину попереднього розслідування, запропонував саме з цих позицій визначати її сутність [5, с.5-6].

Вперше про існування спеціальної наукової дисципліни, що вивчає розшукову діяльність, зазначив А.І. Вінберг у підручнику з криміналістики для середніх спеціальних навчальних закладів МВС. Він писав: «Криміналістика тісно пов'язана із дисципліною, що розробляє комплекс питань розшукової роботи установ внутрішніх справ. Як відомо в розшуковій роботі використовуються криміналістичні і спеціальні засоби і прийоми для не процесуальних дій з попередженням злочинів, виявленню даних, що можуть потім у ході попереднього слідства бути використаними в якості доказів, встановленню і розшуку злочинця. Як криміналістика, так і що спеціальна дисципліна розробляє питання розшукової роботи установ внутрішніх справ, служить цілям боротьби зі злочинністю... Вказана дисципліна, що узагальнює досвід розшукової роботи, виявляє нові способи вчинення злочинів, знання яких збагачує криміналістику» [6, с.13-14].

До 1974 р. криміналісти, що працювали в системі наукових і учбових закладах МВС, говорючи про наукові засади розшукової роботи, користувались терміном «спеціальна наукова дисципліна».

Необхідно заявити однозначно, що видатний вчений доктор юридичних наук, професор Р.С. Белкін перший із числа криміналістів висловив точку зору про те, що розшукова робота має власну теорію. Відзначаючи, що на даному (нинішньому) етапі розвитку науки інтенсивна розробка всіх розділів її теорії значною групою вчених, а також нове уявлення про предмет самої криміналістики дають підстави стверджувати, що в рамки предмета криміналістики теорія розшукової роботи вже «не вписується» Р.С. Белкін пише: «Відносини підлеглості, в яких ще в недавньому минулому знаходились криміналістика і теорія розшукової роботи, змінилися відносинами взаємодії» [7, с.13-15].

А.Г. Лекарь так формулює визначення предмета курсу – це «спеціальна боротьба з кримінальною злочинністю, найважливішою складовою частиною котрої є тактика цієї боротьби» [2, с.16].

Як бачимо, вже на самому початку становлення теорії розшукової роботи, у її предметі виділялось три аспекти: тактичний, організаційний та правовий, і не випадково екстремологія має аналогічний шлях.

Якщо порівняти визначення цього виду діяльності розшукових апаратів, запропоновані А.Г. Лекарем у 1956, 1963, 1967 рр., то можна помітити істотну різницю між ними. Згідно першому визначенню спеціальна розшукова робота – це «сукупність негласних заходів» і тільки «заснованих на використанні спеціальних засобів боротьби». У другому під поняттям «розшукова робота» він розуміє «систему спеціальних заходів» і вже «здійснюваних переважно негласними засобами і методами», у третьому – «заснована на нормативних актах система пошукових (розвідувальних) заходів». Порівнюючи зміст запропонованих визначень, можна відмітити, як з'являється розуміння її законності, системності і що вона здійснюється пошуковими (розвідувальними) заходами і не тільки негласного характеру [2, с.16].

Запропоновані А.Г. Лекарем і Д.В. Гребельським визначення розшукової роботи її предмета, наукова громада отримала визначення у цій сфері.

Запропоноване авторами визначення, А.Г. Лекарем і Д.В. Гребельським, не дає вказівки на нормативне регулювання цієї діяльності [8]. На жаль, питання про предмет теорії розшукової роботи і закономірностях, що його складають, у підручниках не порушується.

У 1972 р. опублікована монографія А.І. Алексєєва і Г.К. Сінілова «Актуальні проблеми теорії ОРД ОВС» [9]. У ній автори шляхом дослідження її предмета, спробували доповнити деякі прогалини в розробці проблем загальної розшукової теорії. Безумовною позитивною якістю цієї роботи явилось усвідомлення постулату про те, що визначення предмету будь-якої науки має виключно важливе значення як теоретичне, так і практичне. «По-перше, наявність специфічного предмету дослідження надає можливість і необхідність самостійного наукового існування тієї чи іншої системи знань. По-друге, без з'ясування предмета науки неможливо визначити її зміст, сформулювати завдання, намітити основні напрями розвитку, розробити систему, методи,

вияснити її місце в ряді інших наук. Нарешті, по-третє, предметом науки визначає форми, способи, межі використання положень цієї науки у відповідній сфері практичної діяльності». Дані наукові положення і в даний час є керівними при виясненні значимості визначення предмета оперативно-розшукової науки і особливо, її методології.

У 1970-х роках спільно з В.Г. Бобровим В.А. Лукашов [10] сформулював свою концепцію предмету теорії оперативно-розшукової діяльності. Суть її полягала: 1) зазначення на організаційно-управлінський аспект ОРД – головне у визначенні предмету теорії ОРД; 2) закономірності об'єктивної дійсності, що вивчаються теорією ОРД, входять у зміст цієї науки, а не у визначення її предмета; 3) предмет теорії ОРД являє собою єдність двох взаємопов'язаних сторін. Першою з них є вивчення різноманітних відносин, що виникають у сфері ОРД, виявлення об'єктивних залежностей, які повторюються, явищ і практично-наслідкових зв'язків в оперативно-розшуковій практиці та вироблення на їх основі принципів організації і тактики боротьби зі злочинністю з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Друга полягає в розробці на основі пізнаних закономірностей спеціальних методів, прийомів, засобів для практичної діяльності.

У своїй роботі В.А. Лукашов зазначав, що: «Теорія оперативно-розшукової діяльності являє собою засновану на виявлених закономірностях систему знань про форми організації ОРД ОВС і тактиці здійснення ОРЗ, спрямованих на попередження, розкриття злочинів, розшук злочинців, які переховуються і безвісти зниклих осіб» [11]. Далі він робить наступний висновок: у предмет теорії ОРД входить «сама оперативно-розшукова діяльність як комплексна система організаційно-управлінських і оперативно-розшукових заходів, що покликана забезпечити своєчасне попередження, швидке і повне розкриття злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються та осіб безвісти зниклих».

На думку В.А. Лукашова, до предмета теорії ОРД входять: «структурно-функціональні аспекти ОРД як комплексної системи організаційно-управлінських і оперативно-розшукових заходів, покликаних забезпечити своєчасне попередження, швидке і повне розкриття злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються і осіб безвісти зниклих» [11].

Сінілов Г.К., досліджуючи теоретичні основи ОРД, вважає, що сутність її як процесу пізнання полягає в тому, щоб у межах, визначених КПК України, за допомогою переважно негласних сил, засобів і методів виявити, зібрати, дослідити й оцінити фактичні дані, що вказують на осіб, що задумують або готують вчинення злочину, або на ознаки вчиненого злочину і обставини, що йому сприяють, встановити і затримати особу, яка переховується від органів правосуддя [9, с.257].

Глибоко і суттєво дослідивши питання про значення правильного визначення предмета теорії оперативно – розшукової діяльності А.Г. Лекарь, А.Ф. Волинський, Д.В. Гребельський, В.Г. Самойлов (1976 р.) прийшли до висновку, що «теорія ОРД вивчає особливості негласної, непроцесуальної діяльності оперативних апаратів і не тільки у зв'язку з підготовкою або вчи-

ненням конкретних злочинів, але і в порядку розвідувальної, пошукової роботи, спрямованої на виявлення осіб, фактів, що представляють оперативний інтерес. Саме цим визначається її відмежування від інших наук і в першу чергу: кримінального процесу і криміналістики».

Вони зазначають, що «теорія ОРД є новою юридичною галуззю права про закономірності виникнення фактичних даних при підготовці і вчиненні переважно неочевидних злочинів, закономірностях правової регламентації, організації і тактики виявлення цих даних (в основному спеціальними методами і засобами) і ефективного використання їх в боротьбі зі злочинністю спеціально уповноваженими на те розшуковими апаратами і посадовими особами».

Так, на думку Д.В. Гребельського, в ОРД доцільно розрізняти три її сторони:

1) *Організаційне забезпечення*. Воно охоплює підбір, виховання, забезпечення і розстановку сил, засобів ОРД, організацію їх взаємодії, аналітичну роботу для визначення завдань і головних напрямів тощо. Закономірності, що проявляються в цій сфері, складають перший основний елемент предмета теорії ОРД.

2) *Пізнавальну сторону*, яка являє собою процес отримання й оцінки оперативно-розшукової інформації, яка має відношення до можливого вчинення, приготування злочинів або до вже вчинених злочинів. Закономірності отримання оперативно-розшукової інформації, необхідної для попередження і розкриття злочинів, або. Інакше кажучи, закономірності пізнання в процесі оперативно-розшукової роботи фактів, що являють оперативний інтерес, складають другий основний елемент предмета теорії ОРД.

3) *Діяльну сторону*. Вона полягає по суті, в практичній реалізації отриманої в процесі пізнання оперативно-розшукової інформації і зв'язана зі здійсненням ОРЗ, спрямованих безпосередньо на розв'язання задач по попередженню і розкриттю злочинів, а також розшуку злочинців і осіб, безвісти зниклих. Закономірності, що проявляються в процесі цієї роботи – третій важливий елемент теорії ОРД.

Нарешті, Д.В. Гребельський вважає, що ОРД здійснюється в суворій відповідності із законом та підзаконними нормативними актами. Тому, закономірності, що проявляються в сфері правової регламентації названої діяльності складають 4-й основний елемент предмета теорії ОРД [8].

На нашу думку, розшукове право (далі – РП) узагальнює всі напрацювання видатних вчених і виокремлює власний предмет, який полягає в тому, що вивчає найбільш важливі (таємні) сторони суспільного життя, всі порушення норм моралі, законів можливо установити за допомогою переважно негласних розшукових сил, засобів, методів та заходів [12, с.10-15].

Предмет РП впливає із правовідносин, що виникають унаслідок задуму, готування, замаху та вчинення протиправних дій, виокремлений у процесі злочинного посягання, що обумовлює об'єкт дослідження для встановлення специфічних закономірностей (елементів екстремології) і забезпечує негласний шлях до їх викриття.

Пізнання предмета дослідження характеризується своєю структурою, зв'язками та між елементними закономірностями, що ускладнюється їх тактичним характером виявлення ознак злочину.

Злочинна діяльність – це динамічна система, що містить різні форми взаємовідносин, які відбуваються у негласній взаємодії предметів матеріального світу: механічне; психологічне; біологічне; хімічне; фізичне, кожний з яких суттєво впливає на вчинення злочину, так чи інакше відображає взаємодію злочинця з об'єктами живої і неживої природи, що відбувається в напруженій обстановці – екстремальних ситуаціях.

Безпосередньо до об'єктів структури злочинної діяльності належить предмет злочинного посягання (люди, предмети злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, злочинний результат, матеріальні та ідеальні відображення обставин, часу і місця, способу тощо).

Ознаки предмета злочинної поведінки осіб, які причетні до задуму, готуванню, замаху та вчинення злочину, а також встановлення осіб, які є очевидцями, але не знають про це, байдуже відносяться до подій у матеріальному світі, не сприяють встановленню істини або не бажають її встановити.

Такі закономірності взаємовідносин при задумі, готуванні, замаху та вчиненню злочину мають таємний характер, тобто не проявляються зовні або носять прихований таємний характер, і будь-яким чином не проявляються у суспільстві, не є об'єктом: психологічної; кримінальної; кримінально-правової; криміналістичної сфери є *предметом РП*.

До предмета розшукового права належить закономірність злочинної поведінки осіб, які відображають їх сутність, а саме:

особи, які вчиняють злочин діють переважно хаотично, проявляючи як темперамент характеру, так і фізичні навички, звичаї, особливості нервової системи, таким чином діють в екстремальних ситуаціях;

потерпілі від злочину знаходяться у більш складних ситуаціях, а саме: під психологічним та фізичним тиском, між життям та смертю.

Отже, закономірності, пов'язані з виявленням, дослідженням ознак злочинного потенціалу в осіб, які є носієм генетичних, спадкових та інших криміногенних факторів і, які проявляються в екстремальних ситуаціях.

Ці фактори можуть бути відомі його носію чи невідомі, він може бути знайомий із можливими негативними наслідками чи не знайомий, вони раніше проявилися чи не проявилися, викривали чи не викривали у злочинній діяльності.

Предметом розшукового інтересу є особа, яка є носієм злочинного потенціалу, який проявлятися може тільки в екстремальних ситуаціях.

Тому, розшукове право як самостійна галузь науки використовує негласні сили, засоби, методи та заходи з метою виявлення збудників криміногенних факторів у осіб, які про це не завжди знають, але в залежності від ситуацій проявляються у повній мірі.

Виявлення цих ознак злочинної поведінки можливо за допомогою генетики, біології, психології соціології тощо, тобто використовуючи знання всіх

наук, негласно виявляти і досліджувати їх збудники, та упереджувати їх носіїв від вчинення злочинів – може нова галузь права – екстремологія.

Висновки. Отже, організаційно-тактична основа виявлення таких осіб є предметом екстремології, що відбувається в екстремальних ситуаціях.

Такі закономірності, пов'язані з виявленнями проявленими в екстремальних ситуаціях ознаками злочинної поведінки: психологічній, механічній, біологічній, хімічній, фізичній сферах при взаємодії з матеріальним світом.

Для виявлення, проявлених зовні ознак злочинної поведінки залучаються наукові знання: механічні, біологічні, хімічні, фізичні, а також психологічно-наукові знання щодо вивчення контакту живої та неживої природи, що могли засвідчити про осіб, які вчинили злочинні діяння. Тому екстремологія повинна використовувати всі наукові знання з метою негласного вивчення відображень злочинного контакту, фіксування його та легалізування у кримінальному судочинстві. Більше того, екстремологія повинна використовувати всі наукові знання з метою негласного вивчення відображень злочинного контакту.

Відношення суб'єкта злочинної поведінки до вчиненого, позитивне та негативне ставлення до настання злочинних наслідків, залежить від злочинного результату чи не залежить, боїться свого викриття чи не боїться, використовує в своїх особистих цілях предмети матеріального світу живої, чи не живої природи, чи не використовує, знищує предмети, речі, матеріальні носії інформації, залишає, чи не залишає для свого користування, продає, передає, дарить, позичає, тобто відчуває від себе будь-яким чином.

Результати злочинної поведінки в екстремальних ситуаціях – це вчинення протиправних дій, закріплені в чинному законодавстві, оставлені сліди злочинного діяння сліди матеріального світу, які зафіксовані з використанням наукових знань на підставі цього аналізуємо, порівнюємо та прогнозуємо поведінку, яка б могла призвести до настання саме такого злочинного результату.

Друга група закономірностей полягає в негласному інформаційному забезпеченню в екстремальних ситуаціях виявлення носіїв інформації, удосконалення процесу надходження до розшукових підрозділів такої інформації, її перевірка співставлення, вивчення, узагальнення, прогнозування наукових висновків, можливих дій в екстремальних ситуаціях дасть змогу передбачити поведінку криміногенних осіб.

Третя група закономірностей, що пов'язані з роботою з конфідентами – носіями оперативної інформації, які тактичні прийоми застосувати, щоб спонукали їх активній співпраці зі слідством, які мотиви необхідно застосувати в екстремальній ситуації для забезпечення їх життя та здоров'я.

Четверта група закономірностей, пов'язана з негласним розслідуванням злочинних дій, проявлені зовні ознак злочинної діяльності, задумі, готуванні, замаху та вчиненню злочинного діяння та негласне розслідування, яке відбувається в екстремальних ситуаціях.

Отже, фіксація злочинних дій, що відбувається в екстремальних ситуаціях у формі негласного розслідування за допомогою технічних систем, дасть

зможу спрогнозувати та упередити поведінку будь-яких осіб і є предметом нової юридичної науки – екстремології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Якимов И.М.* Практическое руководство к расследованию преступлений / И.М. Якимов. – М., 1924. – 140с.
2. *Лекарь А.Г.* Основы ОРД / А.Г. Лекарь. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1966. – 210с.
3. *Белкин Р.С.* К вопросу о предмете и системе советской криминалистики / Р.С. Белкин, А.С. Соколов // Труды Высшей школы МВД СССР. – М., 1957. – № 1. – С.116-117.
4. *Васильев А.Н.* Следственная тактика и ее место в системе криминалистики. // Советская криминалистика на службе следствия. – М., 1961. – Вып. 15. – С. 38-39.
5. *Попов В.И.* Розыскная деятельность при расследовании преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. – М., 1965. – С.5-6.
6. *Винберг А.И.* Введение в криминалистику: Предмет, метод, система курса и история советской криминалистики. – М., 1950. – Вып.1. – С.13–14.
7. *Белкин Р.С.* Криминалистика и новые области научного познания (Теория ОРД, теория управления) / Р.С. Белкин // Проблемы криминалистической тактики. – Омск, 1973. – Вып.16. – С.13–15
8. *Лекарь А.Г.* Основы ОРД органов милиции УРСР / А.Г. Лекарь, Д.В. Гребельський. – М., 1965. – 325 с.
9. *Синилов Г.К.* Правовые и тактические основы оперативно-розыскной деятельности сотрудников милиции: дисс. док. юрид. наук. – М., 1982. – С.257.
10. *Лукашов В.А.* Предмет, задачи и система курса «оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел» как отрасль научного познания: [лекция] / В.А. Лукашов, В.Г. Бобров. – М. : Академия МВД СССР, 1983. – 28 с.
11. *Лукашов В.А.* Предмет, зміст і методи теорії ОРД / В.А. Лукашов. – К., 1974. – 115с.
12. *Сервецький І.В.* Витоки науки розшукового права / І.В. Сервецький // Іменем Закону. – К., 2006. – С.10–15.

Сервецький І.В. Екстремологія: характеристика предмета нової галузі юридичної науки

У статті розкрито поняття предмета екстремології – нової галузі юридичної науки. Досліджені питання генезису предмета пізнання нової галузі юридичної науки екстремології та її співвідношення з розшуковою, розвідувальною та контррозвідувальною діяльністю.

Ключові слова: екстремологія; предмет пізнання; розшукова, розвідувальна та контррозвідувальна діяльність.

Сервецький І.В. Экстремология: характеристика предмета новой отрасли юридической науки

В статье раскрыто понятие предмета экстремологии – новой отрасли юридической науки. Исследованы вопросы генезиса предмета познания новой отрасли юридической науки экстремологии и ее соотношение с розыскной, разведывательной и контрразведывательной деятельностью.

Ключевые слова: экстремология; предмет познания; розыскная, разведывательная и контрразведывательная деятельность.

Servetskiy I.V. Ekstremolohiya: characteristics of the object of the new branch of legal science

The article deals with the concept of object ekstremolohiyi – a new branch of legal science. The question of the genesis of a new branch of knowledge of the subject of legal science ekstremolohiyi and its correlation with investigative, intelligence and counterintelligence activities.

Keywords: ekstremolohiya, subject of knowledge, investigative, intelligence and counter-intelligence activity.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2015.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р., крім того журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями.

Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Методологія сучасної юридичної науки
- Національна безпека та військово-правове право
- Питання теорії прав людини та право-вої держави
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Теорія та історія держави і права
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Філософія та соціологія права
- Господарське та господарське процесуальне право
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: Law@nam.kiev.ua

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований у 2010 році. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014 р.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 р. «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року за № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки від 14 лютого 2014 року, –

Науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014 р.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного
та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 509

Тел.: 246-24-38

Факс: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua
www.legal.nam.edu.ua

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

- Стаття має включати такі необхідні елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;
- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
- формулювання цілей статті;
- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
- висновки з даного дослідження;
- внутрішню структурування — розділи з назвами або виділені частини.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

- **Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті пересилати у такому форматі:**

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 і т.ін.);

- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 і т.ін.);

- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документу **note** — анотація або **topic** — стаття;

- г) після, нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора) потім прізвище автора, англійською мовою прізвище та ініціали.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» — позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic — позначення статті).

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);

- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;

- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

«ЮРИДИЧНА НАУКА»

03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10

Тел. (044)246-24-38

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан в 2010 году. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014 г.
ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрировано в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 1 января 2014 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 г. «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положение о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 г. № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 г. № 567, Положение о специализированном ученом совете, утвержденно-го приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 г. № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 10 октября 2011 г. по № 1170/19908, Положение об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 г. № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 10 октября 2011 г. по № 1169/19907, Порядка формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 г. № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 2 ноября 2012 г. под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки от 14 февраля 2014 г., –

Научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины в соответствии со списком.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014 г.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор
ВНЗ «Национальная академия управления»

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 509

Тел.: (044) 246-24-38

Факс: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua
www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», в соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины №7D05 / 1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины», **должны содержать следующие элементы:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

- Статья должна включать следующие необходимые элементы:

- постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;

- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;

- внутреннюю структуризацию – разделы с названиями или выделенные части.

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

- Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

- **Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:**

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);

- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);

- в) нижнее подчеркивание ( ) затем тип документа **note** -- аннотация или **topic** – статья;

- г) после, нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора) затем фамилия автора, на английском языке фамилия и инициалы.

Пример: **11.14_note_Olenenko A.doc** (где «note» – обозначение аннотации) или **11.14_topic_Olenenko A.doc** (где topic - обозначение статьи).

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20-30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);

- информационную справку об авторе на украинском и английском языках: фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;

- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

«ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10

Тел. (044) 246-24-38

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 2010. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014r.
ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:
Index Copernicus – from 1 January 2014.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014.», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 p. № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 –

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vinnytska street, 10 Kyiv, Ukraine

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014 p.

Editor: Valery K., Matviichuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Har

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Civil and Commercial Law University «National Academy of Management».

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10, ap. 509 Kyiv, Ukraine

Tel. : 246-24-38

Fax: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua

www.legal.nam.edu.ua

REQUIREMENTS FOR ACADEMIC PUBLICATIONS

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05 / 1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» **should include the following:**

- a scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work.

- The paper should include the following elements:

- a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
- analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
- definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
- formulation of the objectives of the article;
- summary of the main conclusions of the study;
- conclusions of this study;
- internal structure – sections with names or selected parts.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition».

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- **The article and the abstract should be named:**

- a) issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);

- b) dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);

- c) underscores (_), then the type of document **note** – abstract **topic** – Article;

- d) after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: **11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_topic_Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).**

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- an article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**UNIVERSITIES' «NATIONAL ACADEMY OF MANAGEMENT»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW**

«JURIDICAL SCIENCE»

03151, Kyiv, Vynnytska Street, 10 Kyiv, Ukraine

Tel. (044) 246-24-38